

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

**KONYALI MEHMET VEHBİ’NİN HULÂSAT’ÜL
BEYAN ADLI TEFSİRİNDE HRİSTİYANLIK**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SEMRA KILIÇ

BURSA - 2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

**KONYALI MEHMET VEHBİ’NİN HULÂSAT’UL
BEYAN ADLI TEFSİRİNDE HRİSTİYANLIK**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SEMRA KILIÇ

**Danışman
Doç. Dr. Bülent ŞENAY**

BURSA – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 701621030 numaralı Semra Kılıç'ın hazırladığı "KONYALI MEHMET VEHBİ'NİN HULÂSAT'UL BEYAN ADLI TEFSİRİNDE HRİSTİYANLIK" konulu Yüksek Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 26/08/2019 günü 13:00 - 14:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye
Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Doç. Dr. Bülent ŞENAY
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Bekir Zakir ÇOBAN
Dokuz Eylül Üniversitesi

26/08/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih 06/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: "KONYALI MEHMET VEHBİ'NİN HULÂSAT'ÜL BEYAN ADLI TEFSİRİNDE HRİSTİYANLIK"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 113 sayfalık kısmına ilişkin, 06/08/2019 tarihinde şahsım tarafından *TURNITIN* adlı intihal tespit programından (Turnitin)' aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'mı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

06.08.2019

Adı Soyadı: SEMRA KILIÇ
Öğrenci No: 701621030
Anabilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Programı: YÜKSEK LİSANS
Statüsü: Y.Lisans Doktora

DOÇ. DR. BÜLENT ŞENAY
06.08.2019

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “KONYALI MEHMET VEHBİ’NİN HULÂSAT’ÜL BEYAN ADLI TEFSİRİNDE HRİSTİYANLIK” başlıklı çalışmamın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

26/08/2019

Adı Soyadı: SEMRA KILIÇ
Öğrenci No: 701621030
Anabilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Programı: YÜKSEK LİSANS
Statüsü: Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: SEMRA KILIÇ
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Dinler Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xiii+135
Mezuniyet Tarihi	: ... /.../
Tez Danışman(lar)ı	: Doç. Dr. Bülent ŞENAY

KONYALI MEHMET VEHBİ'NİN HULÂSAT'ÛL BEYAN ADLI TEFSİRİNDE HRİSTİYANLIK

Bu çalışma konusu itibariyle Cumhuriyet Dönemi din âlimlerinden olup geniş bir tefsir yazmış olan Mehmet Vehbi Çelik Efendi'nin Hulâsat'ül Beyan adlı tefsirinde Hristiyanlık ve Hristiyanlar ile ilgili ayetlere yaptığı yorum ve değerlendirmeleri içermektedir.

Çalışmanın ana konularını oluşturması bakımından öncelikle Hristiyanlık ve Hristiyanlar ile ilgili Kur'an ayetleri belirlenmiştir. Ardından Mehmet Vehbi'nin ayetlere yaptığı yorumlar tahlil edilmiştir. Son olarak ise konular arası bütünlük sağlanması açısından ve bilgi eksikliğini gidermek için diğer kaynaklara başvurulmuş, yer yer de karşılaştırma amaçlı diğer müfessir görüşlerine başvurulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Vehbi Efendi, Hristiyanlık, İsa, Teslis, İncil.

ABSTRACT

Writer's Name : SEMRA KILIÇ
University : Bursa Uludağ University
Institute : Social Sciences Institute
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : History of Religions
Degree Awarded : Master Thesis
Page Number : xiii+135
Degree Date : ... /.../
Supervisor (s) : Doç. Dr. Bülent ŞENAY

CHRISTIANITY in MEHMET EFENDI'S TAFSEER HULÂSÂT AL-BEYAN

Mehmet Vehbi Efendi, one of the religious scholars of the Republic era in Turkey, wrote a large commentary called Hulâsât'ul-Beyan. This Tafseer includes the comments and evaluations made by Mehmet Vehbi Çelik Efendi on the verses about Christianity and Christians.

The main subject of the study is centred around the Qur'an calls 'People of the Book'. Firstly, the interpretations of Mehmet Vehbi Efendi to the verses were analyzed and then, other sources and opinions of commentators were consulted in order to reach a coherent understanding of how the verses on Christians were interpreted in Hulâsât'ul-Beyan.

Key words: Mehmet Vehbi Efendi, Jesus, christianity, Trinity, bible

ÖNSÖZ

Müslümanlar için yaşamın her alanında bir rehber olan Kur'an'ı Kerim, diğer inanç sistemlerini ve onların mensuplarını yok saymaz. İlk Peygamberden itibaren temel ilke olarak insanlara Tevhid inancını emreden Allah, bu ilkeyi yok sayan ve inançlarında değişiklik yapan toplumları eleştirmiştir. Bugün dünyada en çok mensubu bulunan Hristiyanlık, ilahi kaynaklı bir din olmasına rağmen zaman içerisinde geçirdiği değişiklikler ile İsa Mesih merkezli bir din haline gelmiştir. Hz. İsa'dan sonra tarih sahnesine çıkan Pavlus, Hristiyanlık'a Putperestlikten etkilenecek dinin aslında olmayan farklı ilkeler ve kurallar getirmiştir. Kur'an'ı Kerim ayetleri incelendiğinde ayetlerde bahsedilen ve Nasara olarak tabir edilen inanç sistemi ile bugün Hristiyanlık olarak zikrettiğimiz inanç sistemi arasında çok önemli ve temel farklar olduğu göze çarpmaktadır. Allah'ın çoğunlukla Yahudilerle birlikte zikrederek eleştirdiği ve Hz. İsa'nın peygamberliğine değinirken bahsettiği Nasara ile ilgili ayetler, müfessirler tarafından farklı şekillerde yorumlanmış, bazı durumlarda da İsrailiyattan bilgilerin yardımı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Müfessirlerin ayetlere getirdiği bakış açıları ve Kur'an'daki kapalı lafızların anlaşılabilmesi için yaptıkları açıklamalar bizim için önemlidir.

Bu bağlamda küreselleşen günümüz dünyasında adından çokça bahsettiren, güçlü bir Hristiyanlık yayma ağına sahip olan; Kur'an'ın sosyal ve dini yönü hakkında bilgiler verdiği Hristiyan inanç sistemini incelemek, tarihi arka planını öğrenmek, itikadi ve ahlaki yapısını doğru tanımak gerekliliği bulunmaktadır. Bu çalışma da bu amaçla yola çıkılarak hazırlanmış olup konular Kur'an'ı Kerim ayetlerinde bulunan meseleler çerçevesinde belirlenmiştir. Ayetlerin doğru anlaşılabilmesi ve detaylı yorumları için ise Cumhuriyet dönemi müfessirlerinden kabul edilen Konyalı Mehmet Vehbi Efendi'nin Hulâsât'ül-Beyan adlı tefsiri incelenmiştir. Bu eserin, tefsir alanında önemli bir yere sahip müfessirlerin yorumlarını içermesi geniş bir bakış açısı sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Giriş ve dört bölümden oluşan bu araştırmada, Hz. İsa'nın annesi, doğumu, mucizeleri, peygamberliği, kendisine indirilen İncil'i ile Hristiyanların tutum ve davranışları ayetler çerçevesinde Konyalı Mehmet Vehbi'nin yorumları ile incelenmeye çalışılmıştır.

Hristiyanlık ve Hristiyanlarla ilgili ayetlerin Mehmet Vehbi Efendi'nin tefsiri ışığında incelendiği bu çalışmada ve yüksek lisansım sürecinde benden yardımlarını esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Bülent şENAY hocamıza, çalışma sürecimde benden hiçbir vakit desteklerini esirgemeyen Bursa İlahiyat Vakfı Müdürü Yusuf DEMİRÖZ'e, aileme ve arkadaşlarıma en kalbi teşekkürlerimi sunuyorum.

Semra Kılıç
Bursa-2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, METODU VE KAYNAKLARI.....	1
2. KONYALI MEHMET VEHBİ EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	4
1.1. HAYATI (1861-1949)	4
1.2. ESERLERİ.....	7
1.2.1. Hülâsat’ül-Beyan fî Tefsîrî’l-Kur’an.....	8
1.2.2. El-‘Akâidü’l-Hayriyye fî Tahrîri Mezhebi’l-Fırkatî’n-Nâciye ve hum Ehli’s- Sünne ve’l-Cema’a ve’r-Red alâ Muhâlifihim: (Arapça ve Türkçe).....	11
1.2.3. Ahkâm-ı Kur’aniye	11
1.2.4. Sahîh-i Buhari Tecrîd-i Sarîh Muhtasarı Tercümesi.....	12
1.2.5. Avamil-i Umran	12
1.2.6. Siyasi Hatıralarım	12

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR’AN-I KERİM’DE GENEL OLARAK HRİSTİYANLARIN İNANÇ VE KARAKTERLERİ VE KONYALI MEHMET VEHBİ EFENDİ’NİN BU KONUDAKİ YORUMLARI

1. DİN ADAMLARI İLE İLGİLİ MESELELER.....	16
---	----

1.1.	Ruhbanlığı İcat Etmeleri.....	16
1.2.	Din Adamlarına Karşı Tutumları.....	18
1.3.	Hristiyanların Haksız Davranışları ve Din Adamlarının Onları Uyarmaması.....	20
2.	TEVHİDE/İSLAM DÜŞÜNCESİNE AYKIRI SÖYLEMLERİ.....	21
2.1.	Ahitlerini Bozmaları.....	21
2.2.	Kendilerini Allah'ın Oğulları Olarak Addetmeleri.....	23
2.3.	Hz. Muhammed'i İnkâr Etmeleri.....	24
2.4.	Cennet Bizimdir Demeleri.....	25
3.	HRİSTİYANLARIN İSLAM'LA İLİŞKİSİ.....	26
3.1.	Muvahhit Nasrâniler.....	26
3.2.	Ehl-i Kitap İçinden Nasara'nın Müslümanlara Yakın Oluşu.....	29
4.	HRİSTİYAN VE YAHUDİLERİN BİRBİRLERİNİ TEMELSİZ OLMAKLA SUÇLAMALARI.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

HULÂSÂT'ÜL-BEYAN'DA HZ. MERYEM

1.	İMRAN AİLESİ VE HZ. MERYEM'İN DOĞUMU.....	32
2.	HZ. MERYEM'İN MABEDE VERİLMESİ VE HZ. ZEKERİYA'NIN HİMAYESİ.....	36
3.	HZ. MERYEM'İN SEÇİLMESİ.....	37
4.	HZ. MERYEM'İN HZ. İSA İLE MÜJDELENMESİ.....	38
5.	HZ. MERYEM'İN CEBRAİL İLE KONUŞMASI VE HAMİLELİĞİ.....	39
6.	HZ. MERYEM'İN SULU BİR TEPEYE YERLEŞTİRİLMESİ.....	41
7.	HZ. MERYEM'İN KAVMIYLA GÖRÜŞMESİ.....	43
8.	BİR İSLAM PEYGAMBERİ HZ. ZEKERİYYA.....	45
9.	HZ. YAHYA.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HULÂSÂT'ÜL-BEYAN'DA HZ. İSA VE İNCİL

1.	HZ. İSA.....	52
1.1.	Kur'an-ı Kerim'deki İsimleri ve Vasıfları.....	53

1.1.1. İsa.....	53
1.1.2. Mesih	54
1.1.3. Allah'tan bir Kelime oluşu	55
1.1.5. Vecih, Kehl ve Salih Oluşu.....	59
1.2. Kur'an'a Göre Hz. İsa'nın Şahsiyeti, Babasız Doğumu ve Hz. Âdem'e benzetilmesi	60
1.3. Hz. İsa'nın Peygamberliği	61
1.4. Hz. İsa'nın Mucizeleri	64
1.4.1. Beşikte Konuşması	64
1.4.2. Çamurdan Yaptığı Kuşa Üfleyip Canlandırması	65
1.2.3. Körleri ve Alacalı Hastaları İyileştirmesi	65
1.2.4. Ölülere Diriltmesi.....	66
1.2.5. Evlerinde Yediklerini ve Gelecek İçin Biriktirdiklerini İnsanlara Söylemesi.....	67
1.2.6. Havariler ve Maide Kıssası.....	67
1.2.7. Karye Halkı ve Habibi Neccar.....	71
1.5. Hz.İsa'nın Vefatı ve Ref'i.....	75
1.6. Hz. İsa'nın Nüzûlü Problemi	82
1.7. Teslis	86
1.8. Mübâhele (İsa Hakkında Kur'an'ın Anlattıklarını Kabul Etmeyenleri Lanetleşmeye Davet)	95
2. İNCİL.....	97
2.1. İncil Hakkında Genel Bilgi.....	97
2.2. İncilin Tahrifi Problemi	100
2.3. Hz. Muhammed'in İncil'de Müjdelmesi "Tebşirat Problemi"	103

DÖRDÜNCÜBÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'E GÖRE HRİSTİYAN MÜSLÜMAN MÜNASEBETİ VE KONYALI MEHMET VEHBİ EFENDİ'NİN YORUMLARI

1. İMAN YÖNÜNDEN HRİSTİYANLARIN DURUMU.....	107
2. HRİSTİYANLARA HAYAT HAKKI TANIMA	111
3. HRİSTİYANLARLA MÜCADELE ÜSULU	113

4. HRİSTİYANLARLA GENEL DOSTLUK MÜNASEBETLERİ ^[L] _[SEP]	115
5. HRİSTİYAN KADINLA EVLENME.....	119
6. HRİSTİYAN YEMEKLERİNİN YENMESİ.....	121
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	129

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.yer	: Aynı Yer
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Dia.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	: Hazreti
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa numarası
Sad.	: Sadeleştiren
vb.	: Ve benzeri
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	: Yayın Tarihi Yok
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, METODU VE KAYNAKLARI

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına şahit olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda aktif rol oynamış, din âlimi, aynı zamanda siyâset adamı olan Konyalı Mehmet Vehbi Efendi'nin Hülâsat'ül-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an adlı tefsirinde Hristiyanlık ve Hristiyanlarla ilgili ayetleri nasıl yorumladığını incelemek amaçlanmıştır, Hristiyanlık ve Hristiyanlığa dair düşünce ve değerlendirmeleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Konyalı Mehmet Vehbi ile ilgili çalışmalara bakıldığında, ilk dönem Türkçe tefsirler arasında çağdaşı olan müfessirlere nazaran en uzun tefsiri yazmış olduğu ve bu eserinin Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsiri başta olmak üzere diğer tefsirlere göre döneminde daha çok rağbet gördüğü anlaşılmıştır. Konyalı'nın tefsirinde kullandığı dil açısından tefsirine kaynak olarak aldığı diğer tefsirlerin bir özeti mahiyetinde olması bu eserin halk arasında daha çok tutulmasına imkân sağladığı kabul edilmektedir. Bu bağlamda yazıldığı dönemde diğer çağdaşı tefsirleri geride bıraktığı söylenen, bugün de okunmaya devam eden Mehmet Vehbi Efendi'nin tefsirinde Hristiyanlık ve Hristiyanlarla ilgili yorumlarının incelenmesi gerekli görülmüştür.

Çalışmayı hazırlarken geniş Hristiyan kültürünü taramak yerine araştırmanın çerçevesi, Kur'an-ı Kerim ayetlerinde geçen konular bağlamında Konyalı'nın yorumladığı meseleler ile sınırlı tutulmuştur.

Deskriptif ve mukayeseli yöntemin kullanılmış olduğu bu çalışmada isminden de anlaşılacağı üzere Kur'an-ı Kerim'deki Hristiyanlık ve Hristiyanlarla ilgili ayetler Hülâsat'ül-Beyan penceresinden incelenmeye ve anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda araştırmanın esas kaynakları "Kur'an-ı Kerim" ve "Hülâsa'tül-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an" olacaktır. Bunun için tefsirin 1968 tarihli ve Üçdal Neşriyat tarafından yayımlanan basımı kullanılmıştır. Konyalı Mehmet Vehbi Efendi'nin tefsirinde ilgili ayetlere yaptığı yorumları tahlil edildikten sonra çalışmada aynı dönem müfessirleri olmaları hasebiyle Elmalılı Hamdi Yazır'ın Eser Kitap Evi'nden basılmış olan "Hak Dili Kur'an Dili" isimli tefsirine ve Ömer Nasuhi Bilmen'in 1994 tarihli ve İpek Yayın

Dağıtım tarafından basılan “Kur’an’ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsîri” isimli eserlerine müracaat edilmiştir. Bu sayede müfessirlerin görüşleri karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Konuların daha anlaşılır hale gelmesi için Konyalı’nın görüşlerinin yanı sıra destekleyici çalışmalara da başvurulmuştur. Bu çalışmalardan Mehmet AYDIN’ın “Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler” adlı çalışması, Ekrem Buğra EKİNCİ’nin “İslam Hukuku ve Önceki Şariatler Dinlerin Mukayeseli Tarihi” adlı çalışması, Günay TÜMER’in “Hristiyanlıkta ve İslamda Hz. Meryem” isimli kitabı en çok başvuru alan çalışmalar arasında bulunmaktadır. Bunların yanı sıra kaynakça bölümünde detaylarına yer verilen birçok farklı kitap, makale, tez çalışması ve ansiklopedi maddesinden istifade edilmiştir.

Çalışma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, konusu ve kaynakları ile ilgili bilgi verildikten sonra Konyalı Mehmet Vehbi Efendi’nin hayatı ve ilmi çalışmaları hakkında bilgiler sunulmuştur.

Birinci bölümde, genel olarak Kur’an’da bahsi geçen Hristiyanların inanç ve karakterleri ile ilgili ayetlerde Konyalı’nın yaptığı yorumları incelenmiştir. Hristiyanların din adamları konusundaki tutumları, ruhbanlığı icat etmeleri, ahitlerini bozmaları, Hz. Muhammed’in peygamberliğine karşı tutumları vb. konular üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, Hz. Meryem ile ilgili konular ele alınmıştır. Hz. Meryem’in ailesi, doğumu, mabede verilmesi ve Hz. Zekeriya’nın himayesinde büyümesi, Cebrail ile diyalogu Hz. İsa’ya hamile kalması, kabilesinden uzaklaşması gibi konular işlenmiş ve Konyalı’nın yorumları verilmiştir.

Üçüncü bölümde, İslam literatüründe de Hristiyanlıkla ilgili temel tartışma konuları olan Hz. İsa ile ilgili meseleler ve aynı zamanda dört semavi kitaptan biri kabul edilen İncil, İncil’in tahrifi gibi konular incelenmiştir. Hz. İsa’nın doğumu, mucizeleri, havarileri, ref’i, nüzülü ve teslis meseleleri müfessirimizin yorumları ışığında geniş bir açıdan incelenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, ise Hristiyan-Müslüman ilişkilerine değinilmiştir. İman yönünden Hristiyanların durumu, Hristiyanlarla dostluk münasebeti kurma ya da mücadele etme, onlarla evlenme ve yemeklerinin yenmesi gibi genel konular hakkında

bilgiler verilmiş, müfessirimizin Hristiyan-Müslüman ilişkilerine bakış açısı ele alınmıştır.

2. KONYALI MEHMET VEHBİ EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI (1861-1949)

Konyalı Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi, Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış değerli bir din âlimi, tefsir sahibi, siyaset adamı ve T.B.M.M. Hükümetinin üçüncü Şer'iyye ve Evkaf Vekilliğini yapmış önemli bir şahsiyettir.

Mehmet Vehbi Efendi, 1861 yılında Konya'nın Hadim ilçesinin Kongol köyünde doğmuş, Babası Hüseyin Efendi'nin lakabı olması sebebiyle Çelik soyadını almıştır. İlçesine izafeten de Hâdimî lakabıyla anılmıştır. Günümüzde ise daha çok Konyalı Mehmet Vehbi olarak anılmaktadır. Konyalı, ilk tahsilini köyünde görmüş, Ambarlızâde Mehmet Efendi'den Kur'an-ı Kerim, tecvid, tertil, tashih-i huruf gibi dersleri almıştır. 1876 yılında Tokmakzâde Mehmet Efendi'den Emsile ve Bina'yı öğrenerek 1877 de Hadim medresesine kaydolmuştur. Bu medresede İstanbul mezunlarından Hafız Ahmet Efendi hocalığını yapmış, ondan da sarf ve nahiv ilmini öğrenmiştir. Hocası öğrenimi sırasında Bardas köyüne müderris olunca, Mehmet Vehbi de öğrenimini tamamlamak için onunla aynı köye gitmiş ve öğrenimine orada devam etmiştir. 1879 yılında tekrar Hadim medresesine dönmüş, bir sonraki yılda Konya'da Şirvaniye medresesine gitmiştir. Konya Müftüsü Hüseyin Efendi'den Mollacami, Tavaslı Osman Efendi'den de Fıkıh ve Usul derslerini alarak öğrenimini tamamlamıştır.¹

Müfessir, 1888 yılından itibaren medreselerde dersler okutmaya, icazet vermeye başlamıştır. 1900 yılında Konya Mahmudiye Medresesine müderris olarak tayin edilmiştir. 1901'de iki yıl sürecek olan Konya Hukuk Mahkemesi üyeliği görevini üstlenmiştir. Bu vazifeden sonra Konya'da yeni açılan Hukuk Mektebine Vesâyâ muallimi olmuştur. 1908 yılındaki II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte İstanbul Meb'usan Meclisine Konya Mebusu olarak dâhil olmuştur.²

Vehbi Efendi, siyasette aktif olmasına rağmen hiç bir partiye üye olmamıştır. 1911 yılında Meclis dağılınca o da Konya'ya dönmüş ve ilimle meşgul olmaya

---

¹ Veli Ertan, Hasan Küçük, *Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi Din Müesseseleri ve Din Âlimleri*, İstanbul: Türdav basım, 1976, s. 82-83.

² Veli Ertan, "Tarihte Şer'iyye ve Evkaf Vekilleri Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, C. 8, S. 80-81 (1969), s. 41-42.

başlamıştır. Bu süreçte I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Mehmet Vehbi öğretime ara vermiş ve bütün vaktini 15 ciltlik tefsiri olan Hülâsat'ül-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân'ı yazmaya ayırmıştır. Bu eserini dört yıllık bir çalışmanın ardından 1915 yılında tamamlamış fakat mâli durumu yeterli olmadığı için basımını yaptıramamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda taraflar antlaşmalar imzalayarak harpten çekilmiş ve Osmanlı Devleti ile de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış, ağır maddeler içeren bu antlaşma, memleketin geleceğini tehlikeye düşürmüştü. Bu duruma millet tepkisiz kalmamış, memleketin çeşitli yerlerinde Kuvay-ı Milliye Birlikleri kurulmuş, özellikle doğuda Erzurum ve Sivas kongreleri yapılmış, çeşitli bölgelerde de çete teşkilatı kurulmuştu. Böyle bir ortamda memlekete hizmetten geri durmayan Konyalı Mehmet Vehbi, halka milli kuvvetler lehinde konuşmalar yapmış ve bazı subaylarla iletişime geçmişti. Dönemin Konya Valisi Cemal Bey durumdan rahatsız olarak hocayı göz hapsine almıştı.³

İşgal makamları mütarekede Konya'yı milli mücadelenin dışında ve karşısında tutmak için Damat Ferit Paşa'ya baskı yapmış ve Konya'ya Artvin lakaplı Cemal Bey'i göndermişlerdi. Vali, Konya da bir tedhiş havası yaratarak halkı etkisiz hale getirmek istemişse de karşısında büyük bir ulema grubu görünce şehirde fazla tutunamayarak bir gece şehri gizlice terk etmeye mecbur kalmıştı.⁴ Valinin istifası ve halkın da isteği üzerine valilik vekilliğine Konyalı Mehmet Vehbi geçmiştir. Kuvay-ı Milliye ve İstanbul Hükümetinin ortak kararıyla Konya'ya vali tayin edilen Suphi Bey'in gelişine kadar makama vekillik etmiş, Suphi Bey gelince de vazifeyi ona devretmiştir. 1919 yılında Konya'dan tekrar mebus seçilerek İstanbul'a gitmiştir.⁵ 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Sultan Vahdettin ile görüşen heyetin içinde yer almış ve sultana, işgale karşı milletin yanında olmasını, milletin azim ve kararlılığına inanmasını önermişti.⁶

Konyalı, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisine Konya Milletvekili olarak katılmış ve burada bir süre meclis başkanlığı görevini yürütmüştür.

---

³ İzzetin Pak, *Konyalı Mehmet Vehbi efendi ve Tefsirindeki Metodu(1861 – 1949)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 45-46.

⁴ Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara: DİB yayınları, 't.y.', s. 68.

⁵ İsmail Cerrahoğlu, Şevki Saka, *İmam-Hatip Liseleri İçin Tefsir*, 10.b., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1994, s. 118.

⁶ Remzi Ateşyürek, "Mehmet Vehbi Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, C. 28, s. 540.

Memleketin zor günlerinde büyük bir gayretle çalışan Mehmet Vehbi, Sakarya Savaşı'nda ordunun erzak ihtiyacını karşılamak için tekrar Konya'ya dönmüştür. Bu sırada Şer'iyye ve Evkaf Vekilliği'nden çekilen Abdullah Azmi Efendi'nin yerine getirilmiştir.⁷

16 Kasım 1922 de Sultan Vahdettin'in ülkeden ayrılması üzerine Vahdettin'in Halifelikten hal' edildiğine dair fetvayı meclise Konyalı Mehmet Vehbi vermiştir. Hilafet makamına da mecliste yapılan seçimle 148 oy alan Abdülmecit Efendi getirilmiştir.⁸

Vehbi Efendi, Şer'iyye ve Evkaf Vekilliği sırasında fikren yakın olduğu ikinci grup milletvekillerine dâhil olmuş ve bu sebeple de çok sıkı takip ve tazyik ile birinci grup milletvekillerinin kuracağı Halk Partisine girmesi, aksi takdirde görevinden istifa etmesi için zorlanmıştır. Ancak Müfessirimiz, bunlara rağmen partiye üye olmadığı gibi Şer'iyye ve Evkaf Vekilliği görevinden de ayrılmamıştır. Vehbi Efendi'nin görevi 4 Ağustos 1923 yılında kabinenin istifası ile son bulmuştur. Dini düşüncelerinden dolayı 3 Nisan 1923 milletvekilliği seçimlerine alınmamış ve vefat ettiği tarihe kadar Tek Parti-Halk Partisinin tarassutu altında kalmıştır.⁹ Bu süreçte Konyalı'nın çektiği sıkıntıları bir örnekle şöyle nakletmiştir: *“Konyalı Mehmet Vehbi, 1926 yılında tefsirinin işlerini halletmek için İstanbul'a gitmişti. Orda eski Canik Mebusu Nafiz Beye rastlamış ve beraber Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) Beyin Karaköy'deki bürosuna gitmişlerdi. Onlar bürodayken oraya İzmir Suikastı müretteplerinden Ziya Hürşit de gelmişti. Burada aralarında geçen kısa bir sohbet nedeniyle, İzmir Suikastı gerçekleşince konuyla hiç ilgisi olmadığı halde 1927 yılında Konya'da tevkif edilmiş ve on gün kadar Konya Merkez Karakolunda baskı görmüştür. Aynı günlerde Ankara'dan gelen bir emirle bütün diplomalarına el konulmuş, ilmi kisvelerinden soyutlanarak Ankara'ya gönderilmiştir. Ankara'da iki hafta süren ağır sorgu ve baskıyla süren soruşturmalardan sonra suçsuzluğu anlaşılmış ve serbest bırakılmıştır.”*¹⁰

Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, 27 Kasım 1949 yılında 88 yaşındayken vefat

---

⁷ Ertan, Küçük, *a.g.e.*, s. 84-85.

⁸ Ertan, *a.g.e.*, s. 43.

⁹ Hasan Hüseyin Ceylan, *Cumhuriyet Dönemi Din/Devlet İlişkileri*, 20.b., Ankara: Rehber Yayınları, 1993, s. 79.

¹⁰ Ceylan, *a.g.e.*, s. 79-80.

etmiştir. Kabri Konya’da Musalla kabristanındadır.¹¹

Kişilik olarak; kuvvetli irade sahibi, ciddi, soğukkanlı ve vakur bir kimse olarak bilinen Mehmet Vehbi Efendi’nin ayrıca muhabbetinin tatlı olduğu ve sevdiği kişilerle şakalaşmaktan hoşlandığı aktarılmıştır. Devletteki vazifesini daima milletin bekası ve huzuru için ifa etmiştir. Şer’iyye ve Evkaf vekili iken vekâletin aracını kullanmaz, milletvekilliği sırasında da evinden Meclis’e kadar olan üç kilometrelik mesafeyi her gün yürüyen Müfessirimiz, vazifesi sırasında kılık kıyafetinde en küçük bir değişiklik yapmayarak genellikle koyu renkler kıyafetler giymiştir. 30 yaşında iken nargile içmeye başlayan Mehmet Vehbi, yolculuklarında da genellikle nargilesini yanında taşır ancak tiryaki olmasına rağmen bazen bir süre içmeye ara verebilmiştir.¹²

Merhumun nakledilen bir hatıratı güçlü iradesi hususunda bizlere fikir vermesi bakımından önemlidir: Konyalı, Şer’iyye ve Evkaf Vekilliği görevi sırasında Ankara’da daha önceden yazmış olduğu tefsirinin basımı hususunda bazı ilgililerle iletişime geçmişti. Bu sırada Şer’iyye Vekâleti azasından olan eski başvekil Şemsettin Günaltay, tefsirin bir nüshasını İstanbul’a götürmüş ve basımı için Evkaf-ı İslamiyye Matbaası ile görüşmüştü. Matbaa idarecileri eserin sadece ön sayfaya yazılmasını ve arka sayfanın boş bırakılması gerektiğini böylelikle müretteplerin kolaylıkla ve yanlışsız dizim yapabileceğini söylemişlerdir. Bu durumu haber alan Konyalı, eserin birkaç sayfasını oğulları Asım Çelik ve Fevzi Çelik’e yazdırmıştır. Ancak yaptığı tetkikler sonucu, onların yazdıklarını beğenmemiş olacak ki yedi bin sayfalık eseri tek başına yeniden yazmıştır.¹³

1.2. ESERLERİ

Konyalı Mehmet Vehbi, memleketin zor zamanlarında, ülkeye faydalı olacak hizmetlerde bulunmuş, ömrünün sonuna kadar da bu çaba ve gayret içerisinde olmuştur. Miras bıraktığı eserleri şunlardır:

- Hülâsat’ül-Beyan fi tefsîri’l-Kur’an (15 cilt)

---

¹¹ Ateşyürek, *a.g.e.*, s. 540.

¹² Arslan Karaoğlan, “*Konyalı Mehmet Vehbi Efendi’nin Ahkam-ı Kur’aniye ve Muhammed Ali es-Sabuni’nin Revâiu’l-Beyan Adlı Eserinin Mukayesesi*”, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 70-71.

¹³ Veli Ertan, *Giriş (Müellifin Terceme-i Hali) Hulâsât’ül-Beyan fi tefsiril-Kur’an*, C.I, s. 13-14.

- el-‘Akâidü’l-Hayriyye fî Tahrîri Mezhebi’l-Fırkati’n-Nâciye ve hum Ehli’s- Sünne ve’l-Cema’a ve’r-Red alâ Muhâlifihim: (Arapça ve Türkçe)
- Ahkam-ı Kur’aniye
- Sahîh-i Buhari Tecrîd-i Sarîh Muhtasarı Tercümesi
- Avamil-i Umran
- Siyasi Hatıralarım (Basılmamıştır)

1.2.1. Hülâsat’ül-Beyan fî Tefsîrî’l-Kur’an

İlmî yetkinliğe ulaştığından itibaren bir tefsir yazmak arzusunda olan Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, bu arzusunu I. Mebus’an Meclisi kapanınca Konya’ya dönerek gerçekleştirmiştir. 1911 yılında yazımına başladığı on beş ciltlik tefsirini 1915 yılında dört yıl gibi kısa bir sürede tamamlamıştır. Eserini tamamlamış olsa da ülkenin içinde bulunduğu mali durumun kötü olması sebebiyle basımı gerçekleştirilememiştir. Hatta zor şartlarda VII. Cilde kadar basılan eserin geliri yeterli olmayınca basım durmuş, daha sonra Konya tüccarlarının yardımı ile basım devam edebilmiştir.¹⁴

Eseri, Kethüda Cami İmamı Hafız İbrahim Efendi tashih etmiştir. Tefsir, ilk olarak 1923-1927 tarihleri arasında on beş cilt halinde Osmanlıca olarak basılmıştır. Her cildin sonunda fihrist bulunmaktadır. Daha sonraki basımı 1966 yılında Latin harflerine çevrilerek iki cilt bir kitap olacak şekilde Üçdal Neşriyat tarafından basılmıştır. Basımı yapılan esere sonradan bütün ciltlerin fihristini içeren bir cilt daha eklenmiş ve eser on altı cilde tamamlanmıştır. Sabri Çağlayan ve Mümin Çevik tarafından hazırlanan bu son cildin basımı 1971 yılında Tan Matbaası’nda yapılmıştır. Bu ciltte ayetler konularına göre sıralanmış ve surelerin hangi ciltte ve sayfada olduğunu gösteren alfabetik bir sıra oluşturulmuştur. Ayrıca yirmi iki sayfalık bir lügat da eklenmiştir. Eser toplamda 6633 sayfadan oluşmaktadır.¹⁵

Konyalı, tefsirini yazarken önce tek tek ayetleri ve meallerini vermiş, daha sonra açıklama kısmına geçmiştir. Yaptığı açıklamalarında Taberî’nin Cami’ul Beyan, Fahrettin Razi’nin Mefatihü’l Gayb, Beyzavi’nin Envarü’t-tenzil ve Esrarü’t-te’vil,

¹⁴ İsmet Ersöz, *Hulâsatü’l Beyan*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 18, s. 320.

¹⁵ Remzi Ateşyürek, *Mehmet Vehbi Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirindeki Metodu*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s. 22-23.

Neseîî'nin Medarikü't-tenzil ve Haka'iku't-te'vil, Nizameddin en-Nisaburî'nin Gara'ibu'l Kur'an ve Regaibu'l-furkan, Ni'metullah b. Mahmud en-Nahcuvani'nin el-Fevatihu'l-ilahiyye ve'l-Mefatihu'l-gaybiyye, Ebüssuûd Efendi'nin İrşadü'l-Akli's-Selim ve ila Mezaya'l-Kitabi'l-Kerim, Sıddık Hasan Han'ın Fethu'l-Beyan fi Makâsıdı'l-Kur'an adlı tefsirlerini kaynak olarak kullanmıştır. Ayetlerin tefsirini yaparken "Fahri Razi ve Kadi'nin beyanları veçhile", "Tefsiri Hazîn'de beyan olduğuna nazaran", "Ni'metullah Efendi'nin beyanlarına nazaran" gibi ifadelerle tefsir ve yazar ismine atıfta bulunarak nakiller yapmıştır. Zaten eserine Hülâsât'ül-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an ismini, zikredilen kaynakların bir özeti olması itibariyle vermiştir. Müfessirimiz ayet açıklamalarında yukarıdaki kaynaklardan alıntı yaparken çokça nakiller vermiş, ayetlerde yer alan kelimelerin farklı anlamları üzerinde durmuş, söz sanatlarına dikkat çekmiştir. Yer yer kıraat farklılığından kaynaklanan anlam farklılığına değinmiş ve ayetlerde bahsi geçen fıkıh, tarih, akaid, ahlak gibi konular hakkında bilgiler vermiş olan Konyalı, açıklamalarında Ehl-i Sünnet'in görüşlerini desteklerken diğer mezheplerin görüşlerini eleştirmiştir. Açıklamaların sonunda "hülasa" diye başladığı paragrafta kendi görüşünü belirtmiştir. Ayrıca ayetlerin başında ayetler arasındaki ilişki hakkında bilgiler vermiştir.¹⁶ Mehmet Vehbi Efendi'nin tefsirini bir nebze tanıttıktan sonra şimdi de kendisi ve tefsiri hakkında âlimlerin yapmış olduğu yorumlara biz göz atalım:

Ömer Nasuhi Bilmen, tabakalara ayırarak müfessirleri tanıttığı *Büyük Tefsir Tarihi* kitabında on dördüncü tabakada yer verdiği Konyalı Mehmet Vehbi hakkında bilgi verdikten sonra tefsiri ile ilgili şunları söyler; "*Mehmet Vehbi Efendi, az-çok okur her Müslümanın istifade edebileceği bir tarzda güzel bir Türkçe tefsir yazmıştır. Bu tefsirde âyetlerin evvelce Türkçe mealleri yazılmış, sonra da bu mealler vasi' birer ibare ile bir nevi' tekrar edilmiştir. Maahâzâ birçok âyetlerin esbâb-ı nüzûlü yazılmış; âyetlerin, surelerin aralarındaki insicam ve tenâsüp gösterilmiş, âyât-ı celîleden birçoklarının ihtivâ ettiği nüktelere, fâidelere işâret olunmuş, açık bir tarzda birçok faydalı şeyler de ilâve edilmiştir. Fakat âyetleri teşkil eden mübârek kelimeler ayrıca tahlîl ve tavzîh edilmemiştir.*"¹⁷

¹⁶ Ersöz, a.g.e., s. 320.

¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn*, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1974, C. II, s. 794.

M. Ertuğrul Düzdağ, *Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar-1* isimli eserinde Konyalı Mehmet Vehbi'nin tefsirini basıma hazırlama süreci ile ilgili Hasan Basri Çantay'ın 1955'te anlattığı bir hatırasını aktarır: "*Vehbi Efendi, Ankara'da Şer'îye Vekili idi. 1923 senesi ilk ayları. Beni çağırdı. Dedi ki; "Basri Bey, Ben bir tefsir yazdım. Şer'îye vekâleti adına bastırmak istiyorum. İmkânlar var. Akif Bey'e götür de, bir gözden geçirsin. Münasip görürse bastıralım. Ben Akif Bey'in hem edebî şahsiyetini, üslûbunu, şairliğini hem de ilmini Arapçaya olan vukûfu ile tercüme kabiliyetini bilirim ve takdir ederim. Fikirlerine de hürmetim vardır. Akif Bey ne derse onu yapacağım." Bunun üzerine tefsiri aldım. Akif Bey'e götürdüm. Merhum, tefsiri gözden geçirdikten sonra şöyle dedi: "Üslûp ve ifade, tefsir üslûbu değil. Ayrıca edebî ve akıcı da değil. Eğer bugünkü nesle, imanını tazelesin, sarsılan manevi cephesi kuvvet kazansın diye yazacaksak; bu tefsirin Şer'îye Vekâleti namına basılması doğru olmaz. Bir de bizim şu meşguliyet içinde buna vaktimiz yok... Basılmadan önce, kayınbiraderi Arif Bey de bir gözden geçirsin..." Bu sözler, Mehmed Akif'in doğru bildiğini olduğu gibi ifade eden üslûbu ile söylenmişti. Tabii ben onu yumuşattım. Vehbi Efendi'ye: "Efendim Akif Bey sizi seviyor. Şer'îye Vekâletine filân kendisini muhtaç etmesin. Allah kendisine imkân versin de, kendisi bastırsın, diyor. Bir de kayınbiraderiniz Mehmed Arif Bey'in, kitabı bir kere gözden geçirerek, size yardımcı olmasını münasip görüyor." dedim. Vehbi Hocaefendi, olgunluk gösterip: "Bu tavsiyeyi Akif Bey gibi bir dosttan geldiği için aynen kabul ederim. Arif Bey'e verelim gözden geçirsin, sonra bastırırız." dedi." Tefsir üzerinde Arif Bey'le yapılan çalışmalardan sonra basılmıştır.¹⁸ Konyalının tefsiri hakkında Elmalılı Hamdi Yazır, "*Benim tefsirim bakir mazmunlar, ince ilmi ve felsefi neşelerle dolu olmasına rağmen onun tefsiri yine rağbette. Bu ona Allah'ın bir lütfü*" demiştir.¹⁹*

¹⁸ M.Ertuğrul Düzdağ, *Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar 1*, İstanbul: Kaynak Yayınları, C. 1, s. 181-182.

¹⁹ Ersöz, a.g.e., s. 321.

1.2.2. El-‘Akâidü’l-Hayriyye fî Tahrîri Mezhebi’l-Fırkati’n-Nâciye ve hum Ehli’s- Sünne ve’l-Cema’a ve’r-Red alâ Muhâlifhim: (Arapça ve Türkçe)

Konyalı, 1919 yılında tamamladığı bu eserinde inanç konusuyla ilgili yüz otuz üç meseleyi incelemiştir. İlk olarak Arapça yazılan eser daha sonra müellifi tarafından Akaid-i Hayriye Tercümesi ismiyle Türkçeye çevrilmiştir. Eser bir mukaddime, üç bab ve bir hatimedden oluşmaktadır. Müellifimiz eserin Mukaddime kısmında Akaid ilminin tarifi, konusu ve gayesini belirterek dalalette olan fırkaların esasları hakkında bilgi verir. Ehli Sünneti Maturidiye ve Eşariye olarak ikiye ayırır. Peygamberin yetmiş üç fırka hadisinde geçen fırkaların yirmi ikisini Şia, yirmisini Mutezile, yirmisini Hariciye, beşini Mürcie, üçünü Neccariye, geriye kalan üçünü Müşebbihe, Cebriye ve Ehli Sünnet oluşturacak şekilde tasnif eder.²⁰

Vehbi Efendi, bu eserini bozuk itikatların, günümüz insanının inanç, ibadet ve ahlakında bozulmalara yol açması üzerine, insanlara fayda sağlamak amacıyla kaleme almıştır. Müfessir, hak ve batıl kavgasının daima devam ettiğini, Ehl-i Hakk’ın kitaplarında batıl itikatlara da yer verdiğini belirtir. Gerçek akaidin değişmediğini, değişimin sadece ameller boyutunda olduğunu söyler. Son dönemde fitne, fesat, hevese meyil etme çoğaldığı için batıl itikatların da arttığını belirten Konyalı, batıl fikirleri reddetmek, karşı tarafın sorularına cevap vermek için kitaplar yazmak gerektiği düşüncesiyle bu eseri ortaya koymuştur.²¹

1.2.3. Ahkâm-ı Kur’aniye

Mehmet Vehbi Efendi bu eserinde itikat, ibadet, ahlak ve sosyal konularla ilgili Kur’an hükümlerini yüz atmış iki konu başlığı halinde açık bir şekilde açıklamıştır. Eser eski ve yeni harflerle basılmıştır. İlk basımı 1922 yılında, ikinci basımı 1947 yılında Kurtulmuş Basımevi tarafından İstanbul’da yapılmıştır. Eserin tashihi Alay Müftüsü Şakir Efendi tarafından yapılmıştır. Müellif akıcı bir dil kullanma gayretinde olsa da cümleler oldukça uzun tutulmuştur ve bazı yerlerinde kelime hatalarına rastlamak mümkündür. Muhittin Akyol eseri “Kur’an’dan Hayata Yansımalar” ismiyle

---

²⁰ Karaoğlan, a.g.e.,s. 74.

²¹ Harun Turanoğlu, *Konyalı Mehmet Vehbi Efendi’nin Uluhiyet Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), İğdır: İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 13-14.

sadeleştirmiştir.²²

1.2.4. Sahîh-i Buhari Tecrîd-i Sarîh Muhtasarı Tercümesi

On iki ciltlik bu eser Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilmiştir. İlk üç cildini Ahmet Naim, sonraki ciltlerini de Prof. Dr. Kamil Miras açıklamalı bir şekilde Türkçe'ye çevirmiştir. Aynı eseri daha sonra Konyalı Mehmet Vehbi Efendi dört cilt olarak tercüme etmiştir. Eserde 111 konu başlığına 1646 hadis incelenmiş ve hadislerin ihtiva ettiği hükümler ortaya konmuştur. Eserde önce hadisleri Türkçeye çevirmiş, daha sonra o hadisten çıkarılabilecek fihhi, İtikadi, ahlaki hükümleri vermiştir. Hadislerin ortaya çıkma sebeplerini açıklamış, ardından ravileri ile ilgili bilgiler sunmuştur. Bunun yanında lügat açısından önemli kelimeler üzerinde durur ve bunların anlamını vermeye çalışmıştır. Konyalı, hadisi şeriflerden hüküm çıkarırken ve kendi görüşünü desteklemek için sıkça Buhari'nin şarihi Allame Aynî'nin "Umdetü'l-Karî" adlı eserinde faydalanmıştır.²³

1.2.5. Avamil-i Umran

Konyalı, bu eserini Osmanlıca kaleme almıştır. Elli iki sayfadan oluşmaktadır. Eserin bir nüshası Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesindedir. Müellif eserde memleketin iç ve dış meseleleriyle ilgili konuşulduğunda hatadan uzak kalınamamasına rağmen fikir beyan etmek gerekliliği üzerinde durur. Eserde ayrıca ilim ve amelin beraber değerlendirilmesi gerektiğinden, ikisinden sadece birinin yeterli olmayacağından bahseder. Ayrıca Almanya ve İngiltere parlamentosunu örnek göstererek memleket vazifelerinde teori ve pratiğin birleştirilerek görev ve sorumlulukların o şekilde verilmesi gerektiği gibi konulara değinir.²⁴

1.2.6. Siyasi Hatıralarım

Konyalı Mehmet Vehbi'nin siyasi hayatını kaleme aldığı bu eseri henüz basılmamıştır.

---

²² Karaoğlan, a.g.e., s. 74.

²³ Pak, a.g.e.,s. 57-60.

²⁴ Turanoğlu, a.g.e., s. 16.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE GENEL OLARAK HRİSTİYANLARIN İNANÇ VE KARAKTERLERİ VE KONYALI MEHMET VEHBİ EFENDİ'NİN BU KONUDAKİ YORUMLARI

Kur'an-ı Kerim, bugün Hristiyanlık olarak isimlendirilen inanç sistemi için 'Nasara' tabirini kullanırken; bu inanca mensup olanlara ise 'Nasrani' demektedir.²⁵ İslami literatürde ayrıca Hristiyanlar için Mesîhî, İsevî; Hristiyanlık için de Nasrâniyye, Mesîhiyye isimlendirmeleri yapılmıştır.²⁶ Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, Nasara isminin övülmüş anlamına geldiğini ve bu ismi onlara Allah'ın vermediğini, onların kendilerini bizzat 'Biz Nasarayız' diyerek tanımladıklarını belirtir.²⁷

Kur'an'da Nasara olarak zikredilen topluluk için yapılan adlandırmanın nedeni hakkında İslam âlimleri arasında çeşitli görüşler öne sürülmüştür:

Birinci görüşe göre; Nasârâ ismi Hz. İsa'nın yaşamını sürdürdüğü köy olan Nâsıra²⁸ köyüne izafeten, Hz. İsa'ya tabi olanlara verilmiştir. İkinci görüşe göre; Hz. İsa'ya iman edenlerin birbirlerine yardım etmeleri sebebiyle bu ismi almışlardır. Üçüncü görüşe göre ise; Hz. İsa'nın havarilerine hitaben "Allah yolunda yardımcım kimlerdir?" diye sorması üzerine havarilerin "Allah yolunun yardımcıları bizleriz" diye olumlu cevap vermeleri sebebiyle 'yardım etmek' anlamına gelen 'nasr' kökünden geldiği için bu ismi almışlardır.²⁹

²⁵ Bakara 2/62-111-113-120-135; Maide 5/14-18-51-69-82; Tevbe 9/30; Hac 22/17; Âli İmran 3/52-67.

²⁶ Kürşat Demirci, "Hristiyanlık", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 17, s. 328.

²⁷ Mehmet Vehbi, *Hulâsat'ül Beyân fî Tefsîr'il Kur'an*, C. III, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 't.y.', s. 1176.

²⁸ Nâsıra; önceleri Nazareth olarak bilinirken; günümüzde İbranice Naşera, Arapçada Nâsıra olarak geçmektedir. Nazareth, "geçit" anlamına gelen Nazer kökünden türemiştir ve genel kabule göre; şehrin konumu ve isminin türediği kelime "gözetlemek" anlamına geldiği için Nâsara'nın gözetleme yeri olduğu kabul edilmiştir. Bugün İsrail sınırları içinde olan bu şehir; Hz. İsa'nın ve Hz. Meryem'in yaşadıkları, Hz. İsa'nın peygamberlik gelinceye kadar kaldığı ve düşünce yapısının şekillenmesinde etkili olan şehirdir. Hz. İsa bu şehirde Hz. meryem'e müjdelenmiş ve Hz. İsa çocukluk ve gençlik yıllarını burada geçirmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Mahmut Aydın, "Nâsıra", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 32, ss. 397-399.

²⁹ Fatih Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar (Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitap)*, 7.b., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 45; Âli İmran 3/52; Demirci, "Hristiyanlık", s. 328.

Müfessirimiz Mehmet Vehbi'ye göre ise Hz. İsa'ya "Nasıra" bölgesindeki insanlar beraber bulunarak yardım ettikleri için bu ismi almışlardır.³⁰ Yüce Allah Kur'an'da art arda peygamberler gönderdikten sonra Hz. İsa'yı gönderdiğini ve Ona İncil'i vererek, kendisine inananların kalplerine şefkat ve merhamet duygusunu koyduğunu buyurmaktadır.³¹ Konyalı'ya göre bu durum Hz. İsa'nın temiz ve yüksek soyu, yaratılışındaki yüceliğinin bir tezahürü olarak ona inananların kalplerinde gerçekleşen bir durumdur ki bu merhamet gereği birbirlerine iştiyakla yardım ederler, aynı zamanda diğer insanlara karşı da yumuşak huyludurlar. Mütevazıdırlar ve bağışlayıcıdırlar. Kendilerine vurana vurmaz, kötü söze karşılık vermez ve katilleri dahi affederler.³²

Kur'an-ı Kerim'de Ehlü'l-İncil olarak da tanımlanan Nasrânîler; 'Ehl-i Kitap', 'kendilerine kitap verilenler', 'kitap verdiklerimiz', 'kendilerine kitaptan bir pay verilenler' gibi tabirlerle Yahudilerle birlikte de zikredilmişlerdir.³³

Kur'an'ın kendilerinden Nasara diye bahsettiği, ancak bugün daha çok Hristiyanlık olarak tabir edilen inanç sistemi için kullanılan Hristiyan kelimesini Antakya'daki Yunanlılar Mesih kelimesinin yerine kullanmıştı.³⁴ Ayrıca Mesih'e bağlı olanlar anlamına gelen bu kelime İbranice'de 'meşiah' olarak kullanılmakta, 'yağlanmış, takdis edilmiş' anlamına gelmektedir. Eski Yahudi ritüellerinden biri olan kral ve din adamlarının göreve gelmeden önce yağ ile mesh edilerek takdis edilmeleriyle bağlantılı olarak kurtarıcılığına inanıldığı ve krallığı beklediği için de Hz. İsa da Mesih unvanıyla adlandırılır.³⁵ Hristiyan kelimesinin ilk defa ne zaman kullanıldığına dair görüş farklılığı bulunmaktadır. Bunlardan ilki bu kelimenin ilk defa Antakya'da Hz. İsa'dan 15-20 yıl sonra Ona inananların bir araya gelerek kendilerine verdikleri isim olduğu üzerinedir.³⁶ Diğer görüş ise bu kelimenin Roma'da (MS 64 yıllarında) Neron zulmü altında bulunan kilise üyelerine verilen resmi bir isim

---

³⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 143

³¹ Hadid 57/27.

³² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 14, s. 5795-5796.

³³ Muhammet Altaytaş, *Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitap –İtikadi Açından Yahudilik ve Hristiyanlık-*, 1.b., İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016, s. 27-28.

³⁴ Kesler, a.g.e., s. 43.

³⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 5. b., Isparta: Fakülte Kitapevi Yayınları, 2004, s. 284.

³⁶ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, Mehmet Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, 4. b., Ankara: Berikan Yayınevi, 2014, s. 392.

olduğudur.³⁷ Roma'nın, İsa'nın ilk ashabi için kullandığı Hristiyan kelimesi propaganda amaçlıydı ve katillik, hırsızlık, büyücülük, fâsıklık gibi her türlü suçla ilişkilendiriliyordu. Bu yüzden ilk kilise bu kadar kötü anlamla ilişkilendirilen Hristiyan isimlendirmesiyle savaşmak zorunda kaldı.³⁸ Bu konudaki genel görüş ise, bu ismin Antakya'da Hz. İsa'ya tabi olanların kendilerine verdiği isim olduğu şeklindedir.

Kur'an'ı Kerim'de bahsi geçen Nasranîlik/Nasara tabiriyle kast edilen grubun tam olarak kimler olduğunu tespit etmek için ilgili ayetlerde nasıl geçtiğine ve nelere dikkat çekildiğine bakmakta fayda var:

-Bakara Suresi 2/111. ayette; Allah, “Yahudi ve Hristiyanların kendilerinden başka kimsenin cennete girmeyeceği iddiasından söz eder ve bu sözün doğruluğunu ispat edecek delillerini getirmelerini ister,” Bakara Suresi 2/113. ayetinde, Yahudi ve Hristiyanların kitabı okumalarına rağmen birbirlerini temelsiz olmakla suçlamaları ve hükümlerinin kıyamet günü verileceği yer alır. Bakara Suresi 2/120. ayetinde Hz. Muhammed'in Yahudi ve Hristiyanların dinine uymadıkça onların da Peygamberden razı olmayacağı bildirilir. Bakara Suresi 2/135. Ayette Yahudi ve Hristiyanların doğru yola ancak kendilerine uyanların erişeceğini iddia ettikleri bilgisi yer alır. Kur'an ise hak yolun İbrahim'e uymakla olduğunu, Onun Allah'a ortak koşmadığını buyurur. Bunun yanında Bakara Suresi 2/140. ayette Kur'an Beni İsrail peygamberlerinin Yahudi veya Hristiyan olarak adlandırılmasına itiraz eder.³⁹

-Âl-i İmran Suresi 3/67. ayeti Hz. İbrahim'in Yahudi veya Hristiyan olmadığını, onun hanif bir Müslüman olduğunu açıklar.⁴⁰

-Maide Suresi 5/14. ayette Allah'ın ‘biz Hristiyanız’ diyenlerden sağlam söz aldığını ancak onların bunu unutmaları sebebiyle aralarına bitmeyecek bir düşmanlık ve kin salındığı; Maide Suresi 5/118'de Yahudi ve Hristiyanların Allah'ın evlatları olduklarını iddia etmeleri ve Kur'an'ın buna cevabı yer alır. Maide Suresi 5/51'de ise Müslümanlara Yahudi ve Hristiyanları dost edinmemeleri emredilmiştir.⁴¹

---

³⁷ Kesler, a.g.e., s. 43.

³⁸ M. M. El-A'zami, *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi(Eski ve Yeni Ahit ile Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*, çev. Ömer Türker, Fatih Serenli, 3.b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2014, s. 340.

³⁹ Ayhan Tayfur Gürbüzler, *Kur'an'ın Ehl-i Kitabın İnanç Problemlerine Bakışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 35.

⁴⁰ a.yer.

⁴¹ a.yer.

-Tevbe Suresi 9/30. ayette Hristiyanların Hz. İsa'ya Allah'ın oğlu diyerek söyledikleri yalan yer alırken sonrasındaki ayette Hz. İsa'yı ve rahiplerini ilah kabul etmeleri tekzip edilmiştir.⁴²

-Hac Suresi 22/17. ayette Allah'ın iman eden Yahudi, Sabîi, Hristiyan, Mecûsiler ve Allah'a ortak koşanlar arasında kıyamet günü hüküm vereceği bildirilir.⁴³

Sonuç olarak; Kur'an'ı Kerim'de bahsi geçen Nasranîlik ve Ehl-i Kitap ile ilgili ayetlerin tamamına baktığımızda karşımıza iki grup çıkmaktadır. Ayetlerde Hristiyanlar arasında Hz. İsa'ya bağlı olan, onun risaletine ve getirdiği İncil'e inanan, Hz. Muhammed geldiğinde onu tahrif edilmemiş kitaplarında var olan vasıflarından tanıyarak iman eden, aynı zamanda Kur'an'ı dinleyince gözünden yaş gelen bir hak ehli grup olduğu gibi; kitabını tahrif ve tebdil eden, İsa'yı ve annesini tanrılaştıran, dinin gereklerine uymayarak dini tahrif eden ve adeta yeni beşeri bir din inşa etmiş olan ikinci bir grup olduğu görülür.⁴⁴ Hz. Peygamberin risaletinden sonra ister Mesîhî/Hristiyan ister Nasranî olsun kelime-i şahadet getirmeyenlerin dalalet üzere olduğu İslam âlimlerince ittifak edilmiş bir konudur. Bu hüküm gereğince itikadi hususiyetleri farklı olan bu iki anlayışı, Hristiyanlık-Nasranîlik kelimeleri ile değil vasıfları üzerinden betimlemeye çalışacağız. Bundan dolayı bu çalışmada Nasranî veya Hristiyan tabirlerini aynı anlamda kullanmakta bir sakınca görülmemiştir.⁴⁵

Hristiyan ve Nasara kelimeleri hakkında bu kısa bilgiyi verdikten sonra Kur'an-ı Kerim'de Hristiyanlara atfedilen tutum ve davranışlar hakkındaki ayetlere ve müfessirimizin bu konudaki yorumlarına bakalım:

1. DİN ADAMLARI İLE İLGİLİ MESELELER

1.1.Ruhbanlığı İcat Etmeleri

Ruhban kelimesi (tekili rahip), Arapça rahbe ve rahbâniyye (ruhbâniyye) kökünden gelir. Rahbe kökü “korkup çekinme, derin dini endişeden dolayı ızdırap çekme” anlamına gelirken, rahbâniyye ise “dini kaygı ve korku ile kendini ibadete

---

⁴²a.yer.

⁴³a.yer.

⁴⁴Altaytaş, a.g.e.,s. 29-30; Bakara 2/79,174; Âl-i İmran 3/113-115; Maide 5/17; Araf 7/157; Saff 61/6,14.

⁴⁵Altaytaş, a.g.e., s. 30.

verme” demektir. Rahip ise Allah’tan korkan ve uzlet halinde ibadet eden kişidir.⁴⁶

Kur’an’ı Kerim, Allah’ın Hristiyanlıkta ruhbanlığı emretmediğini, bunu kendilerinin Allah’ın rızasını kazanmak için icat ettiklerini ve daha sonra da buna gereği gibi uymadıklarını şöyle ifade etmektedir; “...(Kendiliklerinden) icat ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz kılmamıştık. Allah’ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uymadılar. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik. Fakat onlardan birçoğu da fâsık kimselerdir.”⁴⁷ Kur’an’da dört ayette (Maide 5/82, Tevbe 9/31, 34; Hadid 57/27), atıfta bulunulan Hristiyanların din adamlarından “keşişler” olarak da bahsedilmektedir. Allah, iman edenlere düşmanlık etmede en şiddetlilerinin Yahudiler ve Allah’a ortak koşanlar olduğunu, sevgi bakımından en yakın olanların da “biz Hristiyanız”, diyenler olduğunu buyurur. Bunun sebebini de onların içinde bulunan keşiş (kıssîs) ve rahiplerin varlığı ve onların büyüklük taslamıyor oluşları olarak vermektedir.⁴⁸

Konyalı Mehmet Vehbi, ‘kıssîs’i âlim, ruhbanları ise âbid olarak tanımlamakta; Hristiyanlıkta din işlerini yürüten papazlara kıssîs, manastırlarda ibadet edip, dünyayla bağıni koparanlara da Ruhban denmektedir, açıklamasını yapar.⁴⁹

Konyalı’ya göre Rahbâniyyet; insanlardan uzaklaşarak dağlara çekilen ve çokça ibadet eden kişilere verilen isimdir. Bunlar insanlardan uzaklaşarak daha çok ibadet etmeye çalışan, eski kıyafetler giyen ve nefsini günahıtan uzak tutup, dinlerini kurtarmak için kimsenin olmadığı yerlere çekilerek ibadet edenlerdir. Müfessirimiz yukarıda bahsi geçen Hadid Suresi 27. ayette Hristiyanların ruhbanlığı tercih etmelerini, bunu kendilerinin icâd etmiş olmasını sebep göstererek gereksiz görür ve bunu beyan ettikten sonra İbn Mes’ud’dan rivayetiyle Hz. Peygamber (s.a.v)’den bir hadis-i şerif nakleder: “İsrailoğulları yetmiş üç fırkaya ayrıldı. Üç fırka dışındakiler ateştedirler. Bu üç fırkadan biri Hz. İsa’ya tebliğinde yardım etti ve düşmanlarıyla şehit olana kadar savaştı. Diğer bir fırka savaşmaya güç yetiremedi ama onlarda insanlara iyiliği emredip, onları kötülükten sakındırdılar. Üçüncü fırka ise dağlara çekilip ibadet ile

---

⁴⁶ Salime Leyla Gürkan, “Ruhban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C. 35, s. 204.

⁴⁷ Hadid 57/27.

⁴⁸ Maide 5/82.

⁴⁹ Mehmet Vehbi, *a.g.e.*, C. 3, s. 1295.

meşgul oldular.” Bu son fırka ruhbanlığı icat eden gruptur.⁵⁰

Mehmet Vehbi Efendi'nin aktardığına göre ruhbanlık, o dönemdeki hükümdar ve güç sahibi zorbarların Tevrat ve İncil'in ahkâmını değiştirmeye çalışmaları sonucu kendilerine muhalefet eden âlimleri öldürmek istemeleri ile bu zulümden kaçan dindar Hristiyanların dağ başlarına çekilmeye mecbur kalmaları neticesinde oluşmuştur. Onların bunu yapmaktaki maksatları Allah'ın rızasını kazanmaktı. Lakin Kur'an'ın beyanında da geçtiği gibi ruhbanlığı hakkıyla yapamadılar. Konyalı, ruhbanlığı hakkıyla yapamayışlarını geçen zamanla birlikte bunlardan kimisinin Yahudi kimisinin Müslüman olurken kimisi de hiçbir gruba dâhil olmamasına bağlamaktadır.⁵¹

Konyalı, ruhbanlığı yani dünyadan el ayak çekerek sadece ibadet etmenin İslam dininde menedildiğini söyler. Çünkü ona göre ruhbanlık, insan çalışma ve gayretini yok ederek dünyanın harap olmasına sebebiyet veren bir durumdur. Hâlbuki şeriatın temelinde iki dünya saadeti için, Allah'ın emrettiklerini yapmak ve dünya işlerine de bu çerçevede çalışmak vardır.⁵²

Sonuç olarak Kur'an'daki ayetler ve yapılan yorumlar çerçevesinde baktığımız zaman ruhbanlık müessesesi ile ilgili iki noktada değerlendirme yapıldığını görürüz; birincisi Allah tarafından emredilmediği halde Hristiyanların ruhbanlığı tercih ederek uzlet hayat yaşamaları ve bu yaşayış şeklinin onları dünyaya dair hırs ve diğer kötü duygulardan uzaklaştırmasıdır. İkinci değinilen nokta olan din adamlığı müessesesini kötüye kullanarak mutlak otoriteye bağlı kalmamaları ise kınanmıştır.⁵³

1.2. Din Adamlarına Karşı Tutumları

Kur'an'ı Kerim, Hristiyanları başta Allah'ın rızasını kazanmak için ruhbanlığı icat edip daha sonra ona hakkıyla uymadıkları için tenkit eder,⁵⁴ diğer bir tenkit noktası ise Hristiyanların din adamları konusunda şirke bulaşmış olmalarıdır. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyuruyor; *“Yahudiler Allah'ı bırakıp, hahamlarını; Hristiyanlar ise rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan*

---

⁵⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 14, s. 5796-5797.

⁵¹ a.yer.

⁵² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 4, s. 1309-1310.

⁵³ Gürkan, “Ruhban”, s. 204.

⁵⁴ Hadid 57/27.

Allah'a ibadet etmekle emr olunmuşlardır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır."⁵⁵

Konyalı Mehmet Vehbi, bu ayeti açıklarken şu bilgileri vermektedir: Hristiyan din adamları kendi nefisleri uğruna dinde değişiklikler yapar ve bunu halka sunarlar. Halk ise din adamlarının şeriatta yaptıkları bu değişiklikleri kabul eder ve onların verdiği fetvalarla helal olan şeyleri haram, haram olan şeyleri de helal kabul ederlerdi. Böylelikle ruhbanların yalanlarını Allah'ın ahkâmına tercih ederek, Allah'tan başka ilahlar edinmiş oldular. Konyalı, aynı zamanda konuyla alakalı bir hadis nakleder; Adıyy b. Hatim Hristiyan iken Müslüman olmuştu. Bir gün boynunda altın bir haç bulunduğu halde Resullullah'ın yanına geldi. Hz. Muhammed ona "boynundan şu putu çıkar" diyerek "...Hristiyanlar rahiplerini rab edindiler..." ayetini okudu. Adıyy b. Hatim buna itiraz ederek Hristiyanlık'ta din adamlarına ibadet edilmediğini söyledi. Hz. Muhammed bunun üzerine Nasara'nın ruhbanların helal kıldığını helal, haram kıldığı şeyi de haram sayarak Allah'ın emirlerinden başka türlü hareket ederek din adamlarını Allah mesabesinde gördüklerini, bunun da şirk olduğunu söyledi.⁵⁶

Hz. İsa, Yahudi bir aileden geliyordu. Yahudi bir topluma peygamber olmuştu ancak buna rağmen Yahudi din adamlarını, buldukları konumları ve dini müesseseleri menfaatleri için kullanmaları nedeniyle eleştirmiştir. Buna rağmen Hz. İsa'nın vefatından sonra ortaya çıkan Hristiyan din adamları sınıfı da Yahudi din adamlarının yaptığı hataları yapmış ve Hz. İsa'nın havarilerine gösterdiği yolun takipçisi olmamışlardır. Kur'an, onların bu durumunu şöyle ifade eder; *"Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."*⁵⁷

Müfessirimize göre Nasara uleması, şeriati halktan bazı kimselerin isteğine ve menfaatine göre değiştirirler, dinde yasak olan bazı hususlara izin verirler ve bunun için menfaatini gözettikleri kişilerden rüşvet alırlardı. Böyle hareket etmeleri sebebiyle zamanla şeriatları bozulmuş ve böylelikle dinden çıkmışlardır. Konyalı, bunlardan başka onların aynı zamanda elleriyle kitabı yazdığını, ahkâmı ilahiyeyi değiştirdiğini ve

---

⁵⁵ Tevbe 9/31.

⁵⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 5, s. 1995.

⁵⁷ Tevbe 9/34.

kendi yazdıklarını da “Allah’tan gelen budur” diyerek insanlara bildirdiklerini, İncilde bulunan Hz. Muhammed’in özelliklerini, vasıflarını gizleyerek insanları ondan uzaklaştırdıklarını ve bu sayede de para almış olduklarını söyler.⁵⁸ Ayrıca ayeti kerimede bahsedilen zekât ve gümüşü biriktiriyor olmaları hususunda Konyalı Mehmet Vehbi, din adamlarının hırsla altın ve gümüş biriktirdiği, bunları saklayarak muhafaza ettikleri bilgisini verir. Hatta bunun zekâtını dahi vermedikleri için ayette azabı elimle uyarılmışlardır. Bu azap ise Konyalı’ya göre sakladıkları altın ve gümüşle vücutlarının dağlanmasıdır.⁵⁹

1.3. Hristiyanların Haksız Davranışları ve Din Adamlarının Onları Uyarmaması

Allah, Hristiyanlarla birlikte Yahudilere de hitaben bir ayeti kerimede de onların çoğunun günah işlemede, düşmanlık gütmekte ve haram yemede birbiriyle yarıştıklarını ve bu yaptıkları fiillerin kötülüğünü haber veriyor.⁶⁰ Ehl-i Kitab’ın bu kötü davranışlarını zem eden ayetin devamında ise Yahudi ve Hristiyan din adamlarının insanları yalan söz söyleme ve haram yemekten sakındırmadığından, onların da bu halinin kötü bir durum olduğundan bahsetmektedir.⁶¹

Mehmet Vehbi, bu ayetlerle Ehl-i Kitab’tan çoğunluğun bâtil işlere hayır olan işlerden daha çok çaba sarf ettiklerinin beyan edildiğini söyler. Ayette bahsedilen fiiller büyük günahlardan sayıldığı için özellikle zikredildiklerini ve bu fiillerin diğer dinlerde olduğu gibi bizim dinimizde de günah kabul edildiklerine işaret etmiştir.⁶²

Ayrıca Konyalı’ya göre, her dinde olduğu gibi Ehl-i Kitab’ın da din âlimlerinin vazifesi insanlara günah olan şeyleri anlatmak ve onlara işledikleri günahlardan dolayı uğrayacakları azabı haber vermektir. Ehl-i Kitab’ın âlimleri insanlara doğruyu anlatmadıkları için azaptan kurtulamazlar. İnsanları günahattan alıkoyabilecekleri halde bunu yapmadıkları takdirde günah işleyenlerle beraber olduklarını belirtir.⁶³ Onların avamı kötülükten men etmedikleri gibi gayra zulmettiğini, kitaplarına yanlış meseleler

---

⁵⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 5, s. 1999.

⁵⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 5, s. 2001-2001.

⁶⁰ Maide 5/62.

⁶¹ Maide 5/63.

⁶² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1262.

⁶³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1263.

ekleyerek insanları kandırdıklarını ve işledikleri kötü fiillerin yanı sıra avamdan rüşvet aldıklarını söylemektedir.⁶⁴

2. TEVHİDE/İSLAM DÜŞÜNCESİNE AYKIRI SÖYLEMLERİ

2.1. Ahitlerini Bozmaları

Ahid kelimesi masdar olarak; bir işin yerine getirilmesini emretmek, talimat vermek, söz vermek anlamlarına geldiği gibi isim olarak da; emir, taahhüt, antlaşma, yükümlülük, güven veren söz gibi anlamlara gelir. Ahid, hem yemin hem de kesin söz verme anlamı taşır. Yahudi ve Hristiyan kutsal kitapları Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki ahidin hükümlerini içerdiği için Ahd-i Atık ve Ahd-i Cedid isimlerini almışlardır.⁶⁵

Konyalı'ya göre ahid; bir kişinin Rabbine karşı, dinin emirlerini yerine getirmek, peygamberlerine iman, yardım ve dine hizmet etmek, aynı zamanda O'nun dostunu dost, düşmanını düşman bilmek ve insanlarla muameleat gibi konularda üzerine düşeni eksiksiz yerine getirmektir.⁶⁶

Allah Teâlâ, İsrailoğullarından sağlam bir söz aldığını, bu sözü yerine getirmediği için de onları lanetlediğini ve kalplerini kaskatı kestiğini⁶⁷ buyurduktan sonra *“Biz Hristiyanız” diyenlerden de sağlam söz almıştık. Ama onlar da akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple, biz de aralarına kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kini salıverdük. Allah, ne yapmakta olduklarını onlara bildirecek!*⁶⁸ Ayetiyle de Yahudilerin düştükleri hatalara Hristiyanların da düştüğünü ve verdikleri sözleri unutarak ahitlerini bozduklarını bildirmektedir.

Mehmet Vehbi Efendi, Allah'ın Hristiyanlardan aldığı sözün, İslam dinine yardım etmeleri ve İncil'in ahkâmıyla amel etmelerine dair olduğunu söyler. Ancak onlar kitaplarındaki ahkâmı terk etmiş ve unutmuşlardır. Bunun üzerine Allah, Hristiyanların arasına buğz ve adavet koyarak onları kıyamete kadar birbirine düşman kıldı. Öyle ki bu düşmanlık siyasi konularda bile silahlı çatışmalara yol açabilecek

⁶⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1262.

⁶⁵ Abdurrahman Küçük, “Ahid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1998, s. 532.

⁶⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e. C. 1, s. 297

⁶⁷ Maide 5/12-13.

⁶⁸ Maide 5/14.

ayrılıklar yaşanmasına sebep oldu. Bu gruplar sürekli birbirlerini dini konuda tekfir eder ve kendilerinin istikamet üzere olduğunu iddia ederler. Hâlbuki kendilerine “biz Nasranî’yiz” diyen bu grubun kullandığı ‘Nasara’ ifadesi övülmüş anlamına gelse de, bu sıfatla vasıflanmış değillerdir.⁶⁹

Bir başka ayette, “*Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, Onu(Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz, diye sağlam söz almıştı. Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştiler. Yaptıkları bu alışveriş ne kadar kötüdür!*”⁷⁰ Olduğu gibi “*Hani, Allah peygamberlerden, “Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, onu mutlaka iman edeceksiniz ve ona yardım edeceksiniz” diye söz almış ve “Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi? demişti. Onlar, “Kabul ettik” demişlerdi. Allah da, “öyleyse şahit olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım.” Demişti.*⁷¹ Ayetinde de Allah Yahudi ve Hristiyanlara müşterek bir şekilde hitap ederek onlardan ahid aldığını ve bu duruma şahit olunmasını istediği gibi kendisinin de şahit olduğunu belirtmektedir. Mehmet Vehbi’ye göre, Allah bu ayet ile peygamberlerden söz aldığı gibi, onların da kendisi adına ümmetlerinden söz almalarını istemiştir. Bu ahid, ahir zamanda gelecek olan Hz. Muhammed’e kim yetişirse ona ve dini İslam'a yardım edeceğine dairdi. Bu ahid, aynı zamanda peygamberlerin ümmetlerini de kapsayan bir husustur ki Konyalı, Hz. Muhammed’e yetişip iman etmeyen kişilerin fâsık olduğunu belirtir. Çünkü kendi kitaplarında var olduğu halde ahir zaman nebisine iman etmeyerek hem ahde sadık kalmamışlar hem de kendi kitaplarına dahi küfretmiş olacaklarını ifade eder.⁷²

Konyalı, Allah’ın ayrıca Ehl-i Kitab’dan Tevrat ve İncil’de var olan ahir zaman peygamberinin özelliklerini insanlara açıklayıp saklamayacaklarına dair de ahit aldığını ancak onların bunun aksi hareket ederek az bir ücret karşılığında kitaplarındaki ayetleri değiştirdiklerini belirtir.⁷³

---

⁶⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e. C. 3, s. 1176-77.

⁷⁰ Âl-i İmran 3/187.

⁷¹ Âl-i İmran 3/81.

⁷² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 652-653.

⁷³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 806.

2.2. Kendilerini Allah'ın Oğulları Olarak Addetmeleri

“Bir de Yahudiler ve Hristiyanlar “biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız” dediler. De ki; “öyleyse Allah size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de O'nun yarattıklarından bir beşersiniz.” Allah dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin yerin ve bunlar arasında bulunanların hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de ancak O'nadır.⁷⁴ Konyalı, Yahudi ve Hristiyanların bu iddialarını ayette de beyan olunduğu gibi reddeder. Allah'ın oğlu ve ahababı olsalardı Allah'ın onlara azap etmeyeceğini, çünkü kimsenin sevdiğine zarar vermeyeceği gibi Allah'ın da bunu yapmayacağını söyler. Hâlbuki Allah, onlara türlü cefalar verdi; esaret, katl edilmek, zillete düşmek, memleketlerinden ayrılmak ve düşmana karşı bozguna uğramak gibi dünyevi bakımdan azap ettiği gibi, ahirette cehenneme atmak ve başka türlü azapta bulunmak şeklinde her iki cihanda azap edeceğini belirtir.⁷⁵

Vehbi Efendi, Hristiyanların bu yanlış itikadı benimsemiş olmasını iki ihtimale bağlar. Bunlardan ilki; Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak kabul etmeleridir. Çünkü onların inancına göre Hz. İsa da kendileri gibi bir beşer (cins) olduğu için kendilerinin de onun gibi olacaklarına inanmaktadırlar. İkinci olarak ise; biz Allah'ın oğullarıyız, derken kendilerinin Allah'ın peygamberlerinin oğulları olduğunu iddia ettiklerini, bu sebeple “bir babanın oğluna şefkati gibi Allah'ın da onlara şefkat edeceğine inanmalarıydı. Bu iki ihtimali saydıktan sonra Konyalı, Allah'ın Hristiyan ve Yahudilerin bu iddialarını beş yönden reddettiğini söyler. Buna göre ilk olarak; Allah onlara günahları sebebiyle azap etmektedir. Eğer dedikleri gibi olsaydı azaba uğramamaları gerekirdi. İkinci olarak, kendilerinin de herkes gibi insan olmalarıdır. Eğer Allah'ın oğlu olsalardı beşer olmamaları gerekirdi. Üçüncü olarak, Allah'ın dilediği kuluna azap etmesi, dilediği kulunu bağışlaması hakikatine kendilerinin de dâhil olmasıdır. Çünkü bu esas beşer olanlara has bir husustur ve onlar da herkes gibi beşerdir. Onlar da herkes gibi azabı da mağfireti de bekler durumdadırlar. Dördüncüsü; yeryüzünde ve gökyüzünde ayrıca bunların arasında olan her şeyin Allah'ın mülkü olması hasebiyle onlar da bu kategoriye dâhil olmaktadır. Eğer iddia ettikleri gibi Allah'ın oğlu olsalardı kul olmazlardı. Beşinci olarak ise; herkesin hesap vermek için varacağı yer Allah'ın huzuru olduğu gibi

---

⁷⁴ Maide 5/18.

⁷⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1184.

onların da varacağı yer de orasıdır. Hâlbuki Allah'ın oğlu olmak ayrıcalık gerektiren bir durumdur. Bu da onlarda yoktur.⁷⁶

2.3. Hz. Muhammed'i İnkâr Etmeleri

Müfessirimizin açıklamalarına göre; Ehl-i Kitap ahir zaman nebisinin özelliklerini kitaplarından okur ve ona iman etmek için gelişini beklerdi. Müşrikler de böyle bir peygamberin geleceğini onlardan duyar ve onlarda ona iman ederlerdi. Hatta hepsi gelecek peygamberin risaletini gözler ve geldiğinde ordusuna asker olup, sancağı altında toplanmayı ümit ederlerdi. Hristiyanlar, Yahudi ve puta tapan müşrikler, Resülullah'a iman ve itaat edeceklerine dair vaatlerinden dönmediler, tâ ki Resulullah gelinceye kadar. Ancak Resulullah gelince hasetlerinden iman etmedikleri gibi Ehl-i kitap, kitaplarındaki Resulullah'a dair işaretleri tahrif edip değiştirdiler.⁷⁷

Allah, *“Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine o apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler.”*⁷⁸ Ayetiyle Ehl-i Kitap'ın Hz. Muhammed'e risalet geldikten sonraki durumlarına işaret eder. Konyalı, Ehl-i Kitap'ın daha önceleri kendilerine gelen peygamberlere iman ve tasdikte hiç bir zaman ihtilafa düşmedikleri gibi kitaplarında var olan bilgiye dayanarak da gelecek peygambere iman etme ve zuhur ettiğinde ona itaat edecekleri konusunda da ittifak halindeydiler. Ancak Hz. Muhammed gelip dini tebliğe başlayınca Yahudi ve Hristiyanlar dinlerinin nesh edilmesi ve bu durumun bazı menfaatlerine ters düşmesi sebepleriyle ihtilafa düştüler. Bazı akliselim olanlar iman etti. Dünya menfaatini üstün tutanlar ise haset ettiler ve iman etmeye yanaşmadılar.⁷⁹

Bir başka ayette Allah, *“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Böyle iken içlerinden bir takımı gerçeği bile bile gizlerler.”*⁸⁰ Buyurmaktadır. Mehmet Vehbi, ayette kast edilenlerin Yahudi ve Hristiyan âlimleri olduğunu söyler. Onlar peygamberin özelliklerini kitaplarında okumuş oldukları için kendi oğullarını nasıl biliyorlarsa Hz. Muhammed'i de o şekilde tanıyorlar ve peygamberliğinin hak olduğunu biliyorlardı. Ancak içinde buldukları inat ve kıskançlık hali iman etmelerine mani oluyordu. Yukarıdaki açıklamalara ek olarak Konyalı, konuyla alakalı bir hadiseyi aktarır; buna göre Hz. Ömer, Abdullah b.

⁷⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1185-1186.

⁷⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 15, s. 6521.

⁷⁸ Beyyine 98/4.

⁷⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 15, s. 6524.

⁸⁰ Bakara 2/146.

Selam'dan bu ayetin anlamını sorduğunda Abdullah; *“Resulullah'ı görünce Tevrat'ta bildirildiği gibi Onun resul olduğunu oğlumun bildiğim gibi bildim. Belki oğlumdan şüphe edebilirim çünkü kadınların ne yaptıklarını bilemeyiz ama onun peygamberliğinden asla şüphem kalmadı”* cevabını vermiş ve Hz. Ömer onu alnından öpmüştür.⁸¹ Mehmet Vehbi, Tevrat'ta ve İncil'de Hz. Muhammed'in isminin, dininin, peygamberliğinin, sıfatlarının hatta belde ve şemailinin dahi yer aldığını söyler.⁸²

Mehmet Vehbi'nin aktardığına göre Necran'dan gelen Nasara taifesi Resulullah'a *“bizim Hz. İsa'ya Allah'ın oğlu dememiz, Allah'a olan sevgimizdendir”* demişlerdir. Bunun üzerine *“De ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*⁸³ Ayeti nazil olmuştur. Bu ayetle Allah, Hristiyanlara Allah'a muhabbet ediyor, O'nun emir ve yasaklarına ihlâsla uyuyorsanız, Resulullah'a itaat edin ve O'na muhabbet duyun demektedir. Zira Resule itaat, Allah'a muhabbettir.⁸⁴

*“Şüphesiz, Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah'a inanıp peygamberlerine inanmayarak ayırım yapmak isteyenler, “(Peygamberlerin) kimine inanırız, kimini inkâr ederiz” diyenler ve böylece bu ikisinin (imanla küfürün) arasında bir yol tutmak isteyenler var ya; işte onlar gerçekten kâfirlerdir. Biz de kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.”*⁸⁵ Ayetini de delil kabul eden Konyalı, Yahudilerin Hz. İsa ve Hz. Muhammed'e ve onların kitaplarına, Hristiyanların ise Hz. İsa'ya inanıp Hz. Muhammed ve Kur'an'ı inkâr ettiklerini böylelikle de Allah'ın peygamberleri arasına tefrika koyduklarını söyler. Hâlbuki peygamberler arasında ayırım gözetmeden cümlesine iman etmek gerekir diyen müfessirimiz, Yahudi ve Nasara'nın imanlarının Hz. Muhammed'e iman etmedikçe sahih olmadığını söyler.⁸⁶

2.4. Cennet Bizimdir Demeleri

Hristiyanların Yahudilerle birlikte kınandıkları bir konu da her iki grubun da cennete sadece kendilerinin gideceğini iddia etmeleridir. Hristiyanlar Yahudileri, Yahudiler de Hristiyanları tekfir eder ve her iki din mensubu da sadece kendilerinin

⁸¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 255.

⁸² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 5, s. 1774-1775.

⁸³ Âl-i imran 3/31.

⁸⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 581.

⁸⁵ Nisa 150-51.

⁸⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e. C. 3, s. 1098.

cennete gireceğine inanırlardı. Allah, her ikisinin de iddiasını şu ayeti kerime ile reddeder ve bu konuda delillerini varsa getirmelerini ister; *“Bir de; “Yahudi ve Hristiyanlardan başkası cennete giremeyecek” dediler. Bu, onların kuruntuları! De ki: “eğer doğru söyleyenler iseniz iddianızı ispat edecek delilinizi getirin.” Hayır, öyle değil! Kim iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yaparak özünü Allah’a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbinin katındadır. Artık onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.”*⁸⁷

Konyalı, ayetlerin tefsirini yaparken Ehl-i kitap için cennetin ihlâs üzere Allah’a teslim olmalarıyla mümkün olduğunu yani ibadetini Allah’a has kılarak ve Allah’ın rızasından başka bir şey istemeden yapmaları ile mümkün olduğunu söyler ve cennetin ancak şu koşullarda onlara mahsus olabileceğini ifade eder: nefsinin Allah’a teslim ederek, buldukları tarikatlarını değiştirir, ibadetlerini şeriatın âdap ve kurallarına göre yaparlarsa cennet onların olur. Çünkü bu özelliklere sahip olan kişiler cennete girecektir.⁸⁸

Hristiyanlara göre cennete girmenin şartı Ruhü’l-Kudüs’e inanmaktır. Matta İncili’nde yer alan bilgiye göre Ruhü’l-Kudüs’e karşı yapılan günah ve küfür dışında bütün günahların bağışlanacağı açıklanmıştır. Buna göre Kutsal Ruh’a inanan insanlar cennete girecek, inanmayanlar ise cehenneme gidecektir.⁸⁹

3. HRİSTİYANLARIN İSLAM’LA İLİŞKİSİ

3.1. Muvahhit Nasrâniler

Kur’an-ı Kerim’de genelde Ehl-i Kitap olarak, özelde ise Hristiyanların yaptıklarından yergiyle bahseden ayetler olduğu gibi onları öven ayetler de bulunmaktadır. Hz. Muhammed’e risalet gelmeden önce dinlerine sadakat ve samimiyetle bağlı olan, kitabını tahrif etmeden okuyup onunla amel eden bir grup insan vardı ve onlar Hz. Muhammed’in peygamberliğini duyduklarında hiç şüphe etmeden ona iman ettiler ve Müslüman oldular.⁹⁰

Allah bu gerçeği bize şu ayeti kerime ile bildiriyor; *“Kitap ehlinden öyleleri vardır ki, Allah’a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah’dan derin saygı*

⁸⁷ Bakara 2/111-112.

⁸⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 204.

⁸⁹ Remzi Kaya, *Kur’an’a Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 2.b., İstanbul: Yağmur Yayınları, 2016, s. 200.

⁹⁰ Altaytaş, a.g.e., s. 133; Bakara 2/121.

*duyarak inanırlar. Allah'ın ayetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.*⁹¹

Müfessirimiz Mehmet Vehbi, Yahudi ve Hristiyanlardan bir grubun ahdini bozmamış, Tevrat ve İncil'de vasıflarını okudukları ahir zaman nebisine iman etmiş olduklarını söyler. Yahudilerden Abdullah b. Selam ve ona riayet edenler, Hristiyanlardan ise Habeş Kralı Necaşi ve onun emrindekiler gibi kendilerine peygamberin tebliği ulaşınca iman etmişlerdir.⁹²

Konyalı, bu ayeti celilenin nüzul sebebinin ise; Hz. Muhammed'in Cebrail vasıtasıyla Necaşi'nin vefat haberini alması ve ashabıyla onun cenaze namazını kılması sebebiyle bunu gören münafıkların “Muhammed bir Nasrâni'nin cenaze namazını kılıyor diyerek Müslümanlara laf atmaları üzerine nazil olduğunu söyler⁹³

Vehbi Efendi; “*Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okuyan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve ahret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten menederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışırlar. İşte onlar salihlerdendir. Onlar ne hayır işlerse karşılıksız bırakılmayacaklardır. Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları bilir.*”⁹⁴ Ayetinin tefsirini yaparken Allah'ın Ehl-i Kitab'ın iman edenlerini sekiz sıfatla nitelemiş olduğunu söyler; bunlardan birincisi; “ümme-i kaime” olmalarıdır. Yani gece ibadetinde devamlı, dini İslam üzere sabit ve her işinde adaletle hareket etmeleridir. İkinci özellikleri; gece vakti Kur'an tilaveti ile meşgul olmalarıdır. Üçüncüsü; huşu içinde secdeye kapanmalarıdır. Dördüncü özellikleri; Allah'a ve ahiret gününe iman etmeleridir. Ki Allah'a iman; meleklerle, peygamberlere ve kitaplara iman da bünyesinde barındırır. Konyalı, Ehl-i Kitab'ın iman edenlerinin diğer özelliklerini ise sırasıyla şunlar olarak zikreder: iyiliği emredip, kötülükten men etmeleri, iyilik peşinde koşarak hayır işlemede acele etmeleri ve dünyada kalıcı eserler bırakmalarıdır. Son özellikleri ise salihlerden olmalarıdır.⁹⁵

Mekke'de peygamberliğin beşinci senesinde Müslümanlara yönelik zulüm ve işkence artınca Hz. Peygamber'in yönlendirmesiyle Müslümanlar Habeşistan'a iki grup

---

⁹¹ Âl-i İmran 3/199.

⁹² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 820.

⁹³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 820.

⁹⁴ Âl-i İmran 3/113-115.

⁹⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 701-702.

halinde hicret ettiler. İlk hicret bisetin beşinci senesi Recep ayında vukuu bulmuştu ve kabile içlerinde Hz. Osman'ın da bulunduğu on erkek dört kadından müteşekkildi. Daha sonra da hicret edenler giderek arttı. Çocuk ve kadınlardan hariç seksen erkeğin gittiği nakledilir.⁹⁶ Peygamber Müslümanlara Necaşi'ye verilmek üzere bir tavsiye mektubu yazmış ve Habeşistan kralından onlara karşı konuksever olmasını istemiştir. Ki orada Müslümanlar Hz. Peygamber'in bildirdiği gibi rahat etmişlerdir. Çok geçmeden bu durumdan rahatsız olan Mekke müşrikleri Müslümanları almak için Habeşistan'a elçiler göndermişlerdir. Necaşi'nin huzuruna çıkararak Müslümanları kötüleyen bu elçiler, hükümdardan onları iade etmesini istemişlerdir. Adaletli bir hükümdar olan Necaşi müşrikleri dinledikten sonra bir de Müslümanları dinlemek istemiş ve Müslümanlar adına Peygamberin amcaoğlu Cafer b. Ebu Talip söz almış ardından Meryem Suresinin ilk ayetlerini okumuştur.⁹⁷ *“Peygambere indirileni (Kur'an'ı) dinledikleri zaman hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görürsün. “Ey Rabbimiz! İnanmıştık. Artık bizi (hakikate) şahitlik edenler (Muhammed'in ümmeti) ile beraber yaz” derler. “Rabbimizin, bizi Salihler topluluğuyla beraber (cennete) koymasını umarken, Allah'a ve bize gelen gerçeğe ne diye inanmayalım?” Dedikleri bu söze karşılık Allah onlara, devamlı kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İşte bu, iyi ve yararlı işleri en iyi şekilde yapanların mükâfatıdır. İnkâr edenlere ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar cehennemliklerdir.”*⁹⁸ Ayetinde buyrulduğu gibi Necaşi ve huzurundakiler Hz. Cafer'in okuduğu Meryem suresinden etkilenerek gözyaşlarına boğulmuşlar ve Allah'tan geleni kabul ederek iman etmişler, Allah'ın kendilerini şahitlerle yazmasını istemişlerdir. Şahitlerle kast edilenler ise ümmeti Muhammed'dir. Nasara'dan bu grubun cenneti dilemesi ve iman etmesi üzerine Allah da onlara cenneti bahşetmiş ve iman etmeyenlerin ebedi cehennemde olduğunu bildirmiştir.⁹⁹ Peygamber zamanında Necran'da kırk, Yemen'de sekiz ve otuz ikisi Habeş'ten olmak üzere seksen Nasrâni iman etmişti.¹⁰⁰

Sonuç olarak Konyalı Mehmet Vehbi, Kur'an'ın gayba iman eden, namaz kılan

---

⁹⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1295.

⁹⁷ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi Hayatı ve Eserleri*, çev. Mehmet Yazgan, C. 1, İstanbul: Beyan Yayınları, 2013, s. 250-253.

⁹⁸ Maide 5/83-86.

⁹⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 4, s. 1306-1308.

¹⁰⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 7, s. 2653.

ve zekât veren müminlere hidayet kıldığı gibi,¹⁰¹ “*Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar. Ahirete de kesin olarak inanırlar.*”¹⁰² Ayetinin sırrınca; Kur'an'a ve ondan önce inzal olmuş Tevrat, İncil ve diğer sahifelere inanan ayrıca ahiret gününe şüphesiz iman eden Ehl-i Kitab'a da hidayet kıldığını söylemektedir.¹⁰³

3.2. Ehl-i Kitap İçinden Nasara'nın Müslümanlara Yakın Oluşu

Kur'an-ı Kerim'de Müslümanlara, Hz. İsa ve İncil'i inkâr eden Yahudiler ve teslisi icat edip ona iman eden resmi Hristiyanlıktan başka, onlarla aynı itikada sahip olmayan bir grubun sevgi bakımından yakınlığından bahsedilir.¹⁰⁴ Ayetin beyanı şöyledir; “*(Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da “Biz Hristiyanız” diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar.*”¹⁰⁵ Devamındaki ayetlerde ise bu topluluğun Kur'an-ı Kerimi işitince hakkı tanıdıkları için gözlerinden yaş aktığını ve derhal iman ettiklerinden ayrıca bu topluluğun Allah'tan kendilerini şahitlerden yazmasını ve sâlihlerle birlikte cennete koymasını dilediklerinden bahsedilir.¹⁰⁶

Ayette bahsi geçen muvahittlerin ise Konyalı'nın naklettiğine göre Habeş meliki Necaşi ve onun gibi Müslüman olan halkıdır. Hz. Muhammed'in risaletinin başında Mekke müşriklerinin dayanılmaz baskıları karşısında müminlerin Habeşistan'a hicret etmeleri ve Necaşi'nin onlara güzel muamelede bulunması, Müslümanları almak isteyen heyeti geri göndermesi ve Kur'an'ı duyduktan sonra Hristiyan âlim ve âbid kişilerin gözlerinden yaşlar gelmesi¹⁰⁷ üzerine nazil olan bu ayet üzerinden Allah; Müslümanlara müşrikler, Yahudi ve Hristiyanlardan en çok yakın olanların Hristiyanlar olduğunu bildiriyor.

Konyalı, müşriklerle Yahudileri kıyasladığımızda ise düşmanlıkta Yahudilerin daha ileride olduğunu belirtiyor. Müslümanlara en çok Yahudilerin düşmanlık etmesinin sebebini ise müfessirimiz şöyle açıklıyor; onların itikadında kendi dininden

---

¹⁰¹ Bakara 2/3.

¹⁰² Bakara 2/4.

¹⁰³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 43.

¹⁰⁴ Altaytaş, a.g.e., s. 63.

¹⁰⁵ Maide 5/82.

¹⁰⁶ Maide 5/83-85.

¹⁰⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1295-1296.

olmayana zarar vermek vaciptir. Bu itikada göre dininden olmayanı öldürmek, eğer öldürmeye muaffak olamazsa malını gasp etmek, çalmak, hile ve desiseyle zarar vermek ve daima bu yolda çaba sarf etmek vaciptir. Ayrıca Yahudilerin dünyaya düşkünlüklerinin ziyade olması, dinlerini dünyayla değiştirmelerine neden olmaktadır. Haram olana meyl etmek, dünya malı ve rahatlığı için her türlü fenalığı yapmak Yahudilerin mübâh gördükleri şeylerdir. Ancak Yahudilerin aksine Hristiyan mezheplerinde ötekine zarar vermenin haram olduğundan bahseden Mehmet Vehbi, onların bu yolda bir çabaları olmadığını söyler. Üstelik Hristiyan âlim ve abidlerin insafı Yahudilerden daha çoktur. Nasara uleması dünyadan çok ahirete rağbet ettiği ve çaba sarf ettiği için dünya adına hırs, emel ve hasetleri de o nispette azdır. Bu bakımdan Hristiyanlar zulüm ve düşmanlık etmekten uzak kalarak hakka ibadet etmekte Müslümanlara yakındırlar.¹⁰⁸

Bu hususta Ömer Nasuhi bilmen, Yahudi ve Hristiyanlar arasındaki farkın dinleri itibariyle değil, dünyaya karşı tutumları ile ilgili olduğunu belirtir. Çünkü dini açıdan ele alındığında Hristiyanların küfrü Yahudilerin küfründen fazladır. Yahudiler Hz. İsa, Hz. Muhammed gibi peygamberleri ve onların kitaplarını inkâr etme konusunda münakaşa yaparken; Hristiyanlar ise bir ilahiyat konularında taşkınlık yaparlar. Onlar beşere ulûhiyet verme, Hz. Peygamberin nübüvvetini inkâr etme gibi yanlışlara düştükleri ve şirk gibi büyük bir günaha bulaştıkları için onların küfrü daha ziyadedir.¹⁰⁹

4. HRİSTİYAN VE YAHUDİLERİN BİRBİRLERİNİ TEMELSİZ OLMAKLA SUÇLAMALARI

Kur'an'da Hristiyanların ve Yahudilerin ortak zikredildiği konulardan biri de her iki din mensubunun birbirini temelsiz olmakla suçlamalarıdır; *“Yahudiler; Hristiyanlar bir temel üzere değiller, dediler. Hristiyanlar da; Yahudiler bir temel üzerinde değiller, dediler. Oysa hepsi Kitab'ı okuyorlar. Kitab'ı bilmeyenler de tıpkı bunların söyledikleri gibi demişti. Artık onların aralarında uyuşamadıkları davada, kıyamet gününde hükmü Allah verecektir.”*¹¹⁰

Konyalı Mehmet Vehbi'nin açıklamalarına göre, Yahudilerin Hristiyanları dinde temelsiz olarak suçlamaları üzerine Hristiyanlar da kendi dinlerinin hak, itikat ve

¹⁰⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1294-1295.

¹⁰⁹ Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 262.

¹¹⁰ Bakara 2/113.

amelde geçerli bir şeriatleri olduğunu ve peygamberlerinin ise muhalled olduğunu iddia ederek, onlar da Yahudilerin temelsiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Halbûki Yahudilerin okuduğu Tevrat'ta Hz. İsa ve İncil müjdelenmiş olduğu gibi, Hristiyanların okuduğu İnciller ise Hz. Musa ve Tevrat'ı tasdik eder. Fakat her iki grup da kitapları okudukları ve ilim sahibi oldukları halde inkâr etmeye cesaret edebiliyorlar. Ayette Yahudi ve Hristiyanların benzetildikleri "*Kitabı bilmeyenlerle*" kast edilenler ise Arap müşrikleridir. Bu ayette örnek gösterilme sebepleri onların da "*Müslümanlar hiç bir din üzere değillerdir.*" demeleridir.¹¹¹

Müfessirimizin naklettiğine göre; Necran bölgesinde bir grup Hristiyan, Resulullah (s.a.v)'la görüşmek için Medine'ye gelmişlerdi. Medine ve çevresinde yaşayan Yahudiler bunu duyunca onlar da görüşmeye dâhil olmak için geldiler. Ve görüşme esnasında Yahudi ve Hristiyanlar giderek şiddetlenecek bir tartışmaya başladılar. Yahudiler Hristiyanların sahih bir itikada sahip olmadığını iddia ederek, Hz. İsa ve İncil'i inkâr ettiler. Hristiyanlar da aynı muamelede bulunarak Hz. Musa ve Tevrat'ı inkâr ettiler. Böylelikle birbirlerine karşı bu tevbih ve takdir hallerinden dolayı Arap müşriklerinden bir farkları kalmadığını beyan etmek üzere Allah yukarıdaki ayeti indirmiştir.¹¹²

---

¹¹¹Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 206.

¹¹²a.yer.

İKİNCİ BÖLÜM

HULÂSÂT'ÜL-BEYAN'DA HZ. MERYEM

1. İMRAN AİLESİ VE HZ. MERYEM'İN DOĞUMU

İslam'da üstün niteliklere sahip, itaâtkar ve iffet sahibi bir şahsiyet olarak tanınan¹¹³ Hz. Meryem'in ismi Kur'an'ı Kerim'in on iki suresinde otuz dört yerde isim, bir yerde de zamir olarak geçmektedir.¹¹⁴ Ayrıca Kur'an'ın on dokuzuncu suresi Meryem ismini taşımaktadır. Hz. Meryem Kur'an'ı Kerim'de, daha çok 'Meryem', 'Meryem Binti İmran', 'Mesih b. Meryem', 'Mesih İsa b. Meryem gibi isim ve nitelemeler ile geçmektedir.¹¹⁵ Meryem lafzı ise 'hâdim' anlamına gelir.¹¹⁶ Bu isim Beni İsrail dilinde ibadet ve hizmet edici demektir.¹¹⁷ Hz. Meryem de Beyt-i Mukaddes'e hizmet ettiği için bu ismi almıştır.¹¹⁸

Kur'an, Meryem'in ailesinden bahsederken; Âdem, Nuh, İbrahim ve İmran ailelerinin birbirinden gelmiş birer nesil ve Allah tarafından seçilmiş, âlemlere üstün kılınmış olduklarını söyler; *"Şüphesiz Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ve İmran ailesini birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı."*¹¹⁹

Müfessirimiz, ayetin tefsirini yaparken; bahsi geçen İmran ailesini açık olarak Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. İsa ve Hz. İsa'nın annesi olarak belirtir. Ayrıca Allah'ın, peygamberlere ve bahsi geçen aile bireylerine mucizelerle ihsanda bulunduğundan, bu ihsanın onları diğer insanlardan daha üstün kıldığından bahseder. Nitekim Allah, Hz. Âdem'e hilafet vererek ve ona melekleri secde ettirerek; Hz. Nuh'a asi olanları suya gark edip, onu ve ona bağlı olanları da kurtararak; İbrahim'in duasını kabul edip soyundan gelenleri dönemlerinin en üstünleri kılmıştır. Bilhassa Hz. İsa'ya ölülere

---

¹¹³ Ömer Faruk Harman, "Meryem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, s. 532.

¹¹⁴ Günay Tümer, *Hristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, 4. b., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 153.

¹¹⁵ Ahmet Bedir, *Tevhidin Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası*, C. 2, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010, s. 350.

¹¹⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 171.

¹¹⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 587.

¹¹⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 171.

¹¹⁹ Âl-i İmran 3/33-34.

diriltmek, gözsüzün gözünü vermek gibi mucizeler vererek insanlara onun peygamberlik davasını ispatlamıştır. Konyalı, tüm bu mucizeler sebebiyle de ismi geçen peygamberlere ümmetlerinin itaat etmeye mecbur kaldıklarını ifade eder.¹²⁰

Kur'an'da dört seçkin aileden biri olarak zikredilen İmran ailesinin ismi bir sureye de verilmiştir. Kur'an'ın üçüncü suresi Âl-i İmran ismini taşımaktadır ve bu surede Hz. Meryem ve Hz. İsa ile ilgili ayetlerden önce İmran ailesi ile ilgili bilgi verilmektedir. Buna göre Âl-i İmran Suresi otuz üçüncü ayette bahsi geçen İmran ailesi hakkında görüş ayrılığı bulunmaktadır.

Elmalı, İmran ailesini açıklarken, tarihte bilinen iki İmran olduğunu söyler. Bunlardan ilki Meryem adında bir kızı da bulunan, Hz. Musa ve Harun'un babası İmran ibn Yashur'dur. Ve şeceresi şöyledir: İmran ibn Yashur İbni Lavi ibn Yakup ibn İshak İbn İbrahim'dir. İkinci İmran ise, Hz. Meryem'in babası olan İmran'dır ve şeceresi şöyledir; İmran ibn Matan ki onun soyu Süleyman ibn Davud ibn İyşa neslinden, o da Yehuda ibn Yahup neslindedir. İki İmran arasında 1800 sene olduğunu nakleder.¹²¹ İki İmran arasındaki sayıyı 1800 yıl olarak aktaran diğer bir müfessir Ömer Nasuhi Bilmen de Âli İmran ile kast edilenin ya Musa ve Harun'un babası olan İmran ibn Yashur'dur ya da Hz. Meryem'in babası Hz. İsa'nın dedesi olan İmran ibn Masan'dır, der. Ancak ayette kast edilen ailenin hangisi olduğu konusunda bir tercihte bulunmaz. Sadece her iki ailenin de büyüklüğü, peygamberlik ve risalet sıfatını taşımaları ziyade seçkinlikleri de sabit bir hakikattir, demektedir.¹²²

Bu konudaki görüş ayrılığına değinen Konyalı, ayette geçen İmran isminin kim olduğu konusunda iki ihtimal olduğunu belirtir. Bunlardan ilki; Musa ve Harun'un babası olan İmran b. Yashur'dur. Buna Nazaran Âl-i İmran'la kastedilen Musa ve Harun olur. İkinci ihtimal ise; İsa (as)'nın anne tarafından dedesi olan İmran b. Mâsan'dır. Bu durumda Âl-i İmran'la kastedilen Hz. İsa ve validesidir. Bu iki İmran arasında bin sekiz yüz sene olduğunu belirttikten sonra, ayetlerde bahsi geçen İmran ailesinin İmran b. Masan olması gerektiğini kaydeder.¹²³

¹²⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 583.

¹²¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. 2, İstanbul: Eser Kitap evi, 't.y.', s. 1092

¹²² Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an'ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsîri*, C. 2, sad. Sadrettin Gümüş, Muhsin Demirci, İstanbul: İpek yayın dağıtım, 't.y.', s. 337.

¹²³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 585.

Konyalı'nın bu görüşünün isabetli olduğunu iki husus destekler. Bunlardan ilki Âl-i İmran suresinde ilk olarak seçilmiş dört aileden biri olarak İmran ailesinden bahsettikten sonra, devam eden ayetlerin Hz. Meryem'in annesinden ve onun hamile kalışından, bebeğini mabede adamasından, Hz. Meryem'in mabette kalışından ayrıca Hz. İsa'ya hamile kaldığı sürece kadarki olaylardan bahsediyor olması. İkinci olarak da Tahrim Suresi on ikinci ayette Hz. Meryem'den İmran Kızı Meryem olarak bahsedilmesidir.¹²⁴

İmran b. Masan Hz. Meryem'in babasıdır. O, dönemin yönetim ve dini işlerinde Beni İsrail'in reisi idi.¹²⁵ Meryem'in babası, o doğmadan önce vefat etmişti. Meryem'e annesinin isim vermesi bunun bir göstergesidir.¹²⁶ İslami kaynaklarda genel olarak İmran'ın şeceresi: İsa b. Meryem b. İmran b. Masan (Matan) b. Süleyman b. Davud b. İsha b. Yehuza b. Yakup b. İshak olarak geçmektedir.¹²⁷ Ayette İmreet-i İmran¹²⁸ olarak bahsedilen Meryem'in annesinin ismi verilmez. Elmalılı Hamdi, annesinin ismini Hanne binti Fakuza olarak zikreder.¹²⁹ Müfessirimiz Meryem'in annesinin ismini Hanne olarak vermektedir.¹³⁰

O dönemde erkek çocuk sahibi olmak isteyenler, adet olduğu üzere, bir çocuk sahibi oldukları takdirde onu Beyt-i Mukaddes'in hizmetine adarlardı.¹³¹ Hanne uzun yıllar çocuk getirememiş ve çocuk getirme yaşı da geçmişti. Bu halde bir ağacın altında otururken, bir kuşun yavrusunu beslediğini görünce temiz niyetle Rabbinden bir çocuk ister ve duası kabul edilip de hamile kalınca şükürünü eda etmek için çocuğunu Beyt-i Mukaddese nezreder.¹³² Kocası İmran karnındaki çocuğun erkek olduğundan emin olmadan nasıl adadın, kız olursa adağını nasıl yerine getireceksin? Diyerek karısını

¹²⁴ Âl-i İmran 3/33-63; Tahrim 66/12.

¹²⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 585.

¹²⁶ Harman, "Meryem", s. 240.

¹²⁷ Ömer Faruk Harman, "İmran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 22, 2000, s. 232; İmran Tevrat'ta Hz. Musa, Hz. Harun ve kız kardeşleri Meryem'in babası İmran (Amram) olarak geçmekte olup, Hz. Meryem ve Hz. İsa ile bir ilişkisi bulunmamaktadır. Ayrıca Hz. Meryem'in babası ile ilgili Yeni Ahitte bir bilgi bulunmamaktadır. Apokrif kabul edilen İncillerden olan Protovangelium'da Yoakim (Joachim) olarak geçmektedir. bkz: Ömer Faruk Harman, "İmran" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 22.

¹²⁸ Âl-i İmran 3/35.

¹²⁹ Elmalılı, a.g.e., C. 2, s. 1094.

¹³⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 585.

¹³¹ a.yer.

¹³² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 587; Âl-i İmran 3/35; "Hani İmran'ın karısı, "Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım. Benden kabul et. Şüphesiz sen hakıyla iştensin, hakıyla bilensin." demişti."

uyarsa da İmran, çocuk dünyaya gelmeden vefat etti. Hanne ise adağının kabulünü Allah'tan beklerken, durum beklediği gibi olmadı ve Meryem dünyaya geldi.¹³³

Hanne erkek çocuk doğuracağını ümit ederken kız doğurması üzerine üzüntüyle Allah'a dua eder: *“Rabbim, onu kız doğurdum. Erkek kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytandan sana bırakıyorum.”*¹³⁴ Müfessirimize göre Hanne'nin bu sözleri Allah'a bir özür mahiyetindedir. O dönemde sadece erkek çocukları adamak caiz olduğundan, Hanne duasında 'erkek olursa nezrettim' demediği için Allah'tan özür dilemiştir.¹³⁵ Ayrıca Hanne bir kız çocuk doğurunca adağının kabul edilmesinden endişe etti. Endişe etmesinin sebebi, tapınağa adanan kişinin her daim orada olmak zorunluluğu bulunması ve hizmette devamlılık üzere olması ki kadınların her zaman mabette olmasına engel teşkil eden halleri bulunmaktadır. İkinci olarak da tapınakta olmak demek, tapındaki ruhaniler ve hizmetlilerle sıkı ve sürekli ilişki halinde olması gerekliliği ve bu hususun kadınlar için uygun olmamasıdır.¹³⁶

Konyalı Mehmet Vehbi de aynı hususa değinir ve Hanne'nin duasında geçen 'erkek kız gibi değildir' cümlesiyle ne demek istediğini açıklar; erkek ibadete daima devam edebilir, kadında ise bu duruma engel olacak haller vardır. Bu hallerden dolayı ibadete devam etmeyebilir ve mabet hizmetinden de geri kalabilir. Bunun dışında kadınların savaş ve siyasette erkeklere nazaran daha güçsüz olduklarını belirtir.¹³⁷ Bu sebeplerden ötürü Hanne adağının kabul edilmeyeceğinden endişe etti ve Allah'a özür mahiyetinde dua etti. Ve çocuğun adını Meryem koyduğunu bundan sonra da Allah'ın, Meryem'i ve soyundan gelenleri şeytanın şerrinden korumasını diledi.¹³⁸

---

¹³³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 585.

¹³⁴ Âl-i İmran 3/36.

¹³⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 586-587.

¹³⁶ Mazharuddîn Sıddîkî, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, 2. b., Karaçi: Pınar Yayınları, 't.y.', s. 175.

¹³⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 587.

¹³⁸ Âl-i İmran 3/36.

2. HZ. MERYEM'İN MABEDE VERİLMESİ VE HZ. ZEKERİYA'NIN HİMAYESİ

Hanne'nin duası üzerine Allah, Meryem'i güzel bir kabul ile kabul etti, Onu Zekeriyya'nın himayesine verdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi.¹³⁹

Mehmet Vehbi, devam eden süreci şöyle yorumlar: Hanne, Meryem'i birçok beze sararak mabette ibadet ve ilimle meşgul olan âlimlere verince, âlimler Meryem'i reislerinin çocuğu olduğu için cinsiyetine bakmadan derhal kabul ettiler. Zekeriya (A.S) Meryem'in teyzesinin kocası idi. Mabette âlimler arasında o da bulunuyordu. Meryem'e daha yakın olduğu gerekçesiyle onun bakım vazifesinin kendisine verilmesi gerektiğini söylediye de diğerleri buna razı olmadığından kura çekmeye karar verdiler. Kura yine Zekeriya'ya çıkınca Meryem'in bakımını üstlendi. Meryem süttten ayrılıp kendi oturup kalkabilir bir hale gelince onu mabette kilitli olan bir hücreye koydu. Orada onu güzel bir terbiye ile büyüttü.¹⁴⁰ Kaynaklarda kuranın hahamların Tevrat yazdığı kalemleri suya atmaları ve suyun üzerinde kalemi kalan kişinin kazanması şeklinde çekildiği anlatılır. Burada kalemi suyun üstünde kalan tek kişi Hz. Zekeriyya olmuştur.¹⁴¹ Bilmen kalemlerin atıldığı suyun Ürdün nehrine ait olduğunu belirtir.¹⁴²

Hz. Zekeriyya, Meryem'i merdivenle çıkılabilen bir hücreye koydu. Oraya yalnız kendisi girebilirdi.¹⁴³ Hz. Zekeriyya'nın Hz. Meryem'i himayesi sadece dış tehditlere karşı korumakla sınırlı değildi. O, ayrıca Meryem'in yiyecek-içecek ihtiyacını da karşılıyordu.¹⁴⁴ Meryem'in yanına onun yiyecek ve içecek ihtiyacını gidermek için gittiğinde, odasında kendisinin getirmediği yiyecekler ve meyveler bulurdu. Kış günlerinde yaz, yaz günlerinde kış meyvelerini gören Zekeriya şaşkınlıkla bunların

---

¹³⁹ Âl-i İmran 3/37.

¹⁴⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 588-589.

¹⁴¹ Ömer Faruk Harman, "Meryem", s. 240; İbni Kesir, *Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, C. 4, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 1247; Bilmen, a.g.e., C. 1, s. 338-39; Seyyid Kutub, *fi Zılâl-il Kur'an*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu, C. 2, İstanbul: Dünya Yayıncılık, s. 80.

¹⁴² Bilmen, a.g.e., C. 1, s. 340.

¹⁴³ Aliyah Schleifer, *İslam'ın Kutsal Meryem'i Peygamber mi Evliya mı*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, 1. b., İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003, s. 31.

¹⁴⁴ Ahmet Güç, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Meryem ve İsa (a.s.)", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 28, Sayı 2 (1992), s. 76.

nereden geldiğini sorar. Meryem de ona cevaben “bunlar bana Allah’tan geldi, O dilediği kulunu hesapsız bir şekilde rızıklandırır.”¹⁴⁵ Derdi.

Konyalı, Meryem’in bu tür olağan üstü durumlar yaşamasını keramet olarak yorumlar. Çünkü kerameti veli kullar gösterir, mucizeyi ise nebilere. Hz. Meryem nebi olmadığı için bu hallere ancak keramet denebileceğini ifade eder.¹⁴⁶ Kur’an Hz. Meryem’in çocukluğu ve mabetteki yaşantısıyla ilgili pek fazla bilgi vermez. Ve onun Allah tarafından mabede kabul edilmişinden sonra rızıklandırılması, seçilmesi ve Hz. İsa’ya hamile kalışı gibi olaylar anlatılır.

3. HZ. MERYEM’İN SEÇİLMESİ

Hiz. Meryem Kur’an’da övülen ve meziyetlerinden bahsedilen iffet ve ismet sahibi, cümle peygamberi ve kitapları tasdik eden, âbidler zümresinden olan üstün bir hanımdır.¹⁴⁷ Bu özellikleri Kur’an’da şu şekilde geçmektedir: “ve namusunu korumuş olan kadını (Meryem’de) da hatırla. Ona ruhumuzdan üfle miştik. Kendisini de, oğlunu da âlemlere (kudretimizi gösteren) bir delil yapmıştık.”¹⁴⁸ Bir başka ayette; “Allah bir de iffetini sapasağlam koruyan ve bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulayan İmran kızı Meryem’i de (inananlara) örnek getirdi.”¹⁴⁹ Buyrulmaktadır.

Kur’an’ın şu ayeti ile de Hiz. Meryem’e Allah tarafından seçildiği bildirilmiştir; “Hani melekler, Ey Meryem! Allah, seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarından üstün kıldı (seçti). Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve (O’nun huzurunda) rükû edenlerle birlikte rükû et, demişlerdi.”¹⁵⁰ Bu ayeti kerimede Allah’ın peygamberler için kullanmış olduğu ‘ıstafa’ (seçilmek) tabiri Hiz. Meryem için kullanılmıştır. Hiz. Meryem’e böyle hitap edilmesi ve onun meleklerle bilhassa Cebrail ile konuşması onun peygamber olup olmadığı tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. Ömer Nasuhi Bilmen, Hiz. Meryem’in peygamber değil veli bir kul olduğu görüşünü benimsemiştir.¹⁵¹ Konyalı Mehmet Vehbi de Hiz. Meryem’in nebi olmadığını, veli

¹⁴⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e. C. 2, s. 588-589; el-Âli İmran 3/37.

¹⁴⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e. C. 2, s. 589.

¹⁴⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 14, s. 6011.

¹⁴⁸ Enbiya 21/91.

¹⁴⁹ Tahrim 66/12.

¹⁵⁰ Âl-i İmran 3/42-43.

¹⁵¹ Bilmen, a.g.e., C. 1, s. 345.

olduğunu söyler.¹⁵² Ayrıca ayette iki defa ‘ıstafa’ kelimesinin kullanılmasının sebebi, birinci kullanımda Hz. Meryem’in takva sahibi olması, iffet ve şerefi sebebiyle seçmesini ifade eder. İkinci kullanım ise onun dünya kadınları arasından üstün kılınmış olması sebebiyledir.¹⁵³

Konyalı Mehmet Vehbi, bu ayeti yorumlarken zikri geçen meleklerin Cebrail ve mahiyetinde bulunan melekler olduğunu belirtir. Ve meleklerin Hz. Meryem ile konuşmasının keramet kabilinden olup, Hz. İsa’nın risaleti için biz hazırlık aşaması olarak açıklar. Allah bu ayetle Meryem’in seçilmiş olduğunu müjdeler. O, kadınlardan kimseyi mabedin hizmetine verilmezken onu layık görmesi, ona kapalı hücrelerinde rızık göndermesi, babasız bir oğul ihsan etmek, meleklerle haber göndermek, onu hidayet üzere kılmak ve daha birçok faziletle diğer kadınlardan üstün kılmak, daha bebekken Hz. İsa’nın kavmine karşı iftiralarından uzak olduğunu söyletmek, kadınlarda var olan hayız ve nifas gibi hususlardan uzak kılmak ve velilik makamıyla şerefliendirmek, küfürden korumak, her türlü kötü ahlak ve davranıştan uzak tutmak seçilmişliğin en yüksek mertebesidir. Allah böylelikle Meryem’in süratle ibadete başlamasını ve şükürünü eda etmesini emretmiştir.¹⁵⁴

4. HZ. MERYEM’İN HZ. İSA İLE MÜJDELENMESİ

HZ. Meryem ibadet ve zikir ile meşgulken, Cebrail, ona müjdeyle gelir ve bir oğul olacağını söyler. İlgili ayette Allah, “*Hani melekler şöyle demişlerdi; Ey Meryem! Allah, seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki adı Meryem oğlu İsa Mesih’tir. Dünyada da ahirette de itibarlı ve Allah’a çok yakın olanlardandır.*”¹⁵⁵ “*O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, salihlerden olacaktır.*”¹⁵⁶ Buyurmakta ve Hz. İsa’nın özelliklerini Hz. Meryem’e bildirmektedir. Burada Hz. İsa, babasız olarak doğacağı ve Allah’ın “ol” demesiyle vücut bulacağı için “kelime” olarak vasıflanmıştır. Ayrıca olağanüstü bir surette yaratıldığı ve Allah’ın kudretine işaret olduğu için ‘Meryem oğlu’ olarak adlandırılmıştır. ‘Mesih’ ismi ise İbranice’de ‘mübarek’ anlamına gelir ve Hz. İsa’nın şanını temsil eder. Hz. İsa’ya ayeti kerime de ‘vecih’ unvanı da

¹⁵² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 597.

¹⁵³ Nurdane Güler, *Kur’an’da Örnek Bir Şahsiyet Olarak Hz. Meryem*, (Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 48.

¹⁵⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 596.

¹⁵⁵ Âl-i İmran 3/45.

¹⁵⁶ Âl-i İmran 3/46.

verildiği görülmektedir. Bu unvan yüksek makam sahibi aynı zamanda saygıdeğer olmak anlamında olup; herkesçe sözünün kıymet görmesi demektir.

Hız. İsa duası makbul olan bir peygamber olması hasebiyle; ölüyü diriltmek, görme engeli olanların görmesini sağlama ve bütün kusurlardan uzak olması ile ahirette de günahkârlara şefaata edeceği için bu unvanı almıştır.¹⁵⁷ Salih olmak ise; Allah-u Teâlâ Hız. İsa'yı bütün emirlerine uyması ve yasaklardan sakınması, aynı zamanda bütün şeriata zahiri ve batını ile bağlılığı, bu sebeple dünya ve ahiretteki makamlarının yüksek olmasından dolayı birçok özelliklerinden bahsettikten sonra onun salih olduğunu beyan etmiştir. Çünkü salih olmak en yüksek mertebeye ulaşmış olmak demektir. Salih olan kişide fesat olmaz. Bu da kurtuluşa ermiş olmak demektir. Hız. İsa'nın bu sıfatlarına bir sonraki bölümde daha detaylı değinilecektir.¹⁵⁸

Böylelikle Hız. Meryem Hız. İsa ile müjdelenmiş ve Allah'ın lütfuna mazhar olmuştur. Hız. Meryem'e Hız. İsa doğmadan önce onun bir peygamber olacağı ve peygamberliğinin mucizeleri de bildirilmiştir. Ve böylece daha sonradan meydana gelecek mucizelere hazır olarak yetişmiştir.¹⁵⁹

5. HIZ. MERYEM'İN CEBRAİL İLE KONUŞMASI VE HAMİLELİĞİ

Hız. Meryem'e bir oğul müjdelendikten sonra Cebrail ile aralarında geçen diyalog Kur'an'da şu şekilde yer almaktadır; *“(Ey Muhammed!) Kitap'ta (Kur'an'da) Meryem'i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germiştir. Biz, ona Cebrail'i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü.”*¹⁶⁰ Mehmet Vehbi, Hız. Meryem'in çekildiği doğu tarafının neresi olduğu hakkında iki ihtimal üzerinde durur. Bunlardan ilki Hız. Meryem hayız gördüğü dönemlerde teyzesinin evine gider ve gusül etme zamanı gelince evin doğu tarafına gidip hane halkından uzaklaşarak kendisinin görünmemesi için bir perde çeker ve gusül etmeye başlardı. Böyle bir günde kimsenin kendini görmediğinden emin olduğu bir vakitte kıyafetini çıkardı ve Allah ona insan suretinde Cebrail'i yolladı. İkinci ihtimal ise şark tarafı ile kast edilenin Beyt-i Mukaddes'in doğu tarafı olduğu ve Hız. Meryem'in burada ibadete durduğu belirtilir. Bu

¹⁵⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 600.

¹⁵⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 601.

¹⁵⁹ Bedir, a.g.e., c. 2, s. 351.

¹⁶⁰ Meryem 19/16-17.

her iki ihtimalle de sabit olan hane ya da mabette fark etmez, kesin olanın Hz. Meryem'in doğu tarafına çekildiğidir ve Nasara bu yüzden şark cihetini kutsal kabul eder ve kible olarak o yöne dönerler.¹⁶¹ Ömer Nasuhi bilmen de ilk görüşü nakleder ve gusül etmek, taharetini temin etmek için orada bulunduğunu belirtir.¹⁶²

Hz. Meryem'e Cebrail yakışıklı bir genç suretinde görünmesine rağmen, o iffetinden ve günaha asla meyl etmemesinden dolayı hemen Allah'a sığındı ve beşerden kendisinden uzak durmasını istedi;¹⁶³ *"Meryem, "Senden, Rahman'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)" dedi.*"¹⁶⁴ Cebrail kendi vaziyetini anlatır ve korkmasını gerektirecek bir durum olmadığını ifade eder; *"Cebrail, "Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için gönderildim." dedi.*"¹⁶⁵ Bu cevap karşısında şaşırان Hz. Meryem bu olayın nasıl mümkün olabileceğini sorar; *"Meryem, "Bana hiçbir beşer dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım halde, benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi.*"¹⁶⁶ Hz. Meryem aslında nasıl bir durumla karşı karşıya olduğunun bilincinde idi. O vahiyle muhatap olduğunun farkında olduğu gibi, Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığını ve ondan sonraki nesillerin bir dişi ve bir erkekten yaratıldığını biliyordu. Bu sebeple de babasız bir doğumun nasıl olacağını merak ediyordu.¹⁶⁷

Melekler Hz. Meryem'e bir oğlan çocuğu doğuracağını müjdeleyince; Hz. Meryem şaşkınlıkla bir beşer kendisine dokunmamışken bunun nasıl gerçekleşeceğini sorması olayına yorum getiren Konyalı, Hz. Meryem'in bu sualinin iki ihtimali merak ettiği için sorduğunu belirtir. Yani Hz. Meryem çocuğun kendisi bir insanla evlendikten sonra mı meydana geleceğini yoksa Allah'ın harikulade bir şekilde yaratması ile mi olacağını merak ettiğini yazar. Cebrail suale karşılık; Allah'ın her şeye gücü yettiği gibi onda babasız bir çocuk halk etmeye de gücü yettiğini belirtir. Çünkü Allah bir şeyin olmasını murat ederse ona sadece "ol" der o da hemen oluverir; ¹⁶⁸ *"Cebrail, "Evet, öyle. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir"*

¹⁶¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3200-3201.

¹⁶² Bilmen, a.g.e., C. 4, s. 313.

¹⁶³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3202.

¹⁶⁴ Meryem 19/15.

¹⁶⁵ Meryem 19/19.

¹⁶⁶ Meryem 19/20; Âl-i İmran 3/47.

¹⁶⁷ Güç, a.ge., s. 77.

¹⁶⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 602.

dedi.¹⁶⁹

Ömer Nasuhi Bilmen; tefsirinde dört tür yaradılış olduğundan bahseder. Bunlardan ilki annesiz ve babasız yaratılmadır ki Hz. Âdem böyle yaratılmıştır. İkinci tür yaratılma dışı olmadan erkekten yaratılmadır. Burada da Hz. Havva'nın yaratılışı örnek verilir. Üçüncüsü, babasız olarak anne vasıtasıyla yaratılmadır. Ki buna örnek de İsa b. Meryem'dir. Dördüncüsü ise bir anne ve bir babadan yaratılmadır ki bu olağan gördüğümüz ve insanlığın çoğu böyle yaratılmıştır.¹⁷⁰ Öyle görünüyor ki, Allah, insanların ilk insandan sonra unutmaya yüz tuttuğu yaradılıştaki mükemmelliği tarihin bir döneminde tekrar hatırlatmak istemiş; Hz. Âdem'i asli doğum unsurları olmadan yarattığı gibi Hz. İsa'yı da baba unsuru olmadan sadece anneden var etmiştir.¹⁷¹

6. HZ. MERYEM'İN SULU BİR TEPEYE YERLEŞTİRİLMESİ

Cebrail Hz. Meryem'e bir çocuk müjdelediğini söyledikten sonra ayette “*Böylece Meryem, çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi.*”¹⁷² Bilgisi verilmektedir. Bilmen'e göre Hz. Meryem o sıralarda on veya on üç yaşında bulunuyordu. Hamileliği yedi, sekiz veya dokuz ay sürmüş olabileceği gibi bir veya üç saat de sürmüş olabilir. Burada müddet bir kaç saat olduğu takdirde olağanüstü bir durum olacağı gibi sekiz ay olması da aynı harikalıktadır. Çünkü sekiz aylık çocukların yaşayamadığı bilinen bir gerçektir.¹⁷³ Konyalı ise Hz. Meryem'in hamile kaldığında on beş yaşında olduğunu nakleder.¹⁷⁴

Hz. Meryem'in nasıl hamile kaldığı ile ilgili iki ayette geçen “ruhumuzdan üfledik” ifadesi hamileliğin nasıl olduğu hususunda fikir vermektedir. Bu ayetlerde Allah öncelikle Hz. Meryem'in iffetinden bahsetmektedir ve bu konuya vurgu yapılmaktadır. Çünkü o helali ve haramı bilen bir insandı. Evlilik dışı bir duruma meyletmeyecek kadar iffet sahibi biriydi. Onun nasıl hamile kaldığını “melek onun gömleğinin yakasına üfledi ya da elbisesinin kolundan üfledi” şeklinde yorumlar yapılırsa da mahiyeti tam olarak bilinmemektedir.¹⁷⁵

---

¹⁶⁹ Meryem 19/21.

¹⁷⁰ Bilmen, a.g.e., C 4., s. 314

¹⁷¹ Güç, a.g.m., s. 77.

¹⁷² Meryem 19/22.

¹⁷³ Bilmen, a.g.e., C. 4, s. 316

¹⁷⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e.,C. 8, s. 3203.

¹⁷⁵ el-Enbiya 21/91; el-Tahrim 66/12.

Konyalı, Hz. Meryem'in hamileliği ile ilgili şu açıklamaları yapar; Hz. Meryem'in hamileliğinin yedi, sekiz ya da dokuz ay olduğu konusunda itilaf olsa da esas olan dokuz aydır. Hamileliği gözle görülür hale gelince insanlardan çekindiği için onlardan uzak bir yere gitti. Meryem'in hamileliğini ilk fark eden amcaoğlu Yusuf'tur. Meryem ve Yusuf birlikte Cebel-i Sayhun civarında bir mabede hizmet ederlerdi. O dönemde onlardan daha çok ibadet eden yoktu. Yusuf, Meryem'de hamilelik emaresi görse de ibadetine ve iffetine şahit olduğu için sormaya cesaret edemezdi. Bir gün Hz. Meryem'e bir soru sormak istediğini söyledi ve şöyle sordu: "*Tohumsuz ot biter mi, susuz ağaç meydana gelir mi ve erkek olmadan kadından çocuk doğar mı?*" Hz. Meryem Allah'ın başlangıçta otları tohumsuz bitirdiğini ve Hz. Âdem ve eşini erkeksiz halk edişini örnek gösterdi. Böylece Yusuf'a gerekli cevabı vermiş oluyordu.¹⁷⁶

Kur'an, Hz. Meryem'in hamilelik sürecini, karşılaştığı durumları ve hamileliğin zamanı ile ilgili bilgiler vermez. Tefsirlerde yer alan bilgiler çoğunlukla Yahudi ve Hristiyan kaynaklarına dayanmaktadır. Müfessirler bu kaynaklardan yararlanarak hamilelik ve doğum olayı ile ilgili bilgileri tamamlanmaya çalışmışlardır. Örneğin tefsirlerde Hz. Meryem'le birlikte mabette olduğu ve birlikte çalışıp ibadet ettikleri söylenen Yusuf ile ilgili bilgiler Kur'an'a dayanmamaktadır.¹⁷⁷

Hamileliği belli olduktan sonra Hz. Meryem'in gittiği yer için de Kur'an'da 'uzak bir yer' in kaynakların çoğuna göre Kudüs'teki Beytlehem olduğu yönündedir.¹⁷⁸ Bu bilgi Matta İncilinde de bulunmaktadır.¹⁷⁹ Nakledilen bir hadisi şerife göre; Hz. Muhammed Miraca çıkarken bir yerde namaz kılmıştır. Kendisine nerede namaz kıldığı sorulduğunda ise oranın Hz. İsa'nın doğum yeri olan Beytlehem olduğunu söylemiştir.¹⁸⁰

Hz. Meryem gittiği bu yerde doğumu sırasında çektiği sıkıntılar yüzünden kuru bir hurma dalına yapışmış ve orada önceden ölmüş ve unutulup gitmiş olmayı dilemişti. Allah, Meryem'e teselli için alt tarafından bir dere akıtmış ve kuru hurma dalını yeşertmiş, Hz. Meryem'de o hurmalardan yemiştir.¹⁸¹ Doğum olayı Kur'an'da şöyle

---

¹⁷⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3205-3206

¹⁷⁷ Ali İhsan Yitik, *Hz. Meryem ve Efes Dinler Tarihi Yazıları*, İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2001, s. 13.

¹⁷⁸ Yitik, a.g.e., s.13; Harman, "Meryem", s. 241; Bedir, a.g.e., C. 1, s. 329, Tümer, a.g.e., s. 160.

¹⁷⁹ Matta 2/5.

¹⁸⁰ Bedir, a.g.e., C. 1, s. 329.

¹⁸¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3206.

anlatılmaktadır; “Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti. “Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!” dedi.”¹⁸² Hz. Meryem’in üzüntüsü hem normal bir doğumun verdiği acı hem de kavminin bu duruma vereceği tepkinin endişesi sebebiyledir.¹⁸³ “Bunun üzerine ağacın altından ona şöyle seslenildi: “Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı.”¹⁸⁴ Konyalı, ayette bahsi geçen seslenenin kim olduğu konusunda seslenmeyi Cebrail’in yaptığına dair bir takım görüşler olduğunu ancak esasen seslenenin Hz. İsa olduğunu söyler. Çünkü ona göre, Hz. Meryem için o zor vakitte teselli olacak olan Cebrail’den çok Hz. İsa’nın onunla konuşması olacaktır.¹⁸⁵ Devamındaki ayette ise Allah’ın Hz. Meryem’e orada bir su akıttığı gibi kuru hurma ağacını da yeşerterek meyve verebilecek duruma getirdiği ve böylelikle Hz. Meryem’i teselli ettiği bilgisi yer alır; “Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün.”, “ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini göreceksin olursan, “Şüphesiz ben Rahman’a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım” de.”¹⁸⁶

Vehbi Efendi, Hz. Meryem’e tutması emredilen susma orucunun Hz. Zekeriyya’nın şeriatında dolayısıyla Yahudi şeriatında meşru bir fiil olduğu için, Hz. Meryem’e sual edilmesine karşı susma orucu tutması Hz. İsa tarafından bildirilmiştir. Hem insanlara cevap vermek meşakkatli olacağı hem de bu işi daha çok İsa yerine getireceği için Meryem’e susması emredilmiştir. Ayrıca kuru ağaçtan kış günü yaş meyve verilmesi, kuru yerden bir dere akıtılması, babasız bir çocuk doğurmuş olması insanlara kâfi derecede cevap olduğundan Hz. Meryem’e susması emredilmiştir, demektedir.¹⁸⁷

7. HZ. MERYEM’İN KAVMIYLA GÖRÜŞMESİ

Konyalı Mehmet Vehbi, Hz. Meryem’in doğum yapınca hemen kavminin arasına dönmediğini kırk gün bir mağarada kaldıktan sonra döndüğünü söyler.¹⁸⁸ İlgili ayette kavmine dönüşü şöyle anlatılmaktadır; “Kucağında çocuğu ile halkının yanına geldi. Onlar şöyle dediler: “Ey Meryem! Çok çirkin bir iş yaptın!”; Ey Harun’un kız

---

¹⁸² Meryem 19/23.

¹⁸³ Tümer, a.g.e., s. 162.

¹⁸⁴ Meryem 19/24.

¹⁸⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e.,C. 8, s. 3207.

¹⁸⁶ Meryem 19/25-26.

¹⁸⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e.,C. 8, s. 3208.

¹⁸⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e.,C. 8, s. 3210.

kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi.”; bunun üzerine (Meryem, çocukla konuşun diye) ona işaret etti. “Beşikteki çocukla nasıl konuşuruz? Dediler. Bebek şöyle konuştu: “Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni bir peygamber yaptı.”¹⁸⁹ “Nerede olusam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti. Beni anama saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve dirileceğim gün bana selam (esenlik verilmiştir.)”¹⁹⁰

Kavmi onu ayette geçtiği gibi ayıpladı ve ailesinde bir kötülük olmadığı halde kendisinin nasıl böyle bir iş yaptığını sordular. Müfessirimiz, Hz. Meryem’e hitap ederken bahsini ettikleri Harun’dan kasıt Hz. Musa’nın kardeşi Harun olma ihtimali olsa da, esas olan burada Hz. Meryem’in baba bir kardeş Harun olduğunu belirtir. Çünkü annesinin ve babasının yüksek ahlakından bahsettikten sonra kardeşini de örmek vermeleri mantığa daha uygundur. Yani onların demek istediği annen, baban ve kardeşin iyi ve ahlaklı insanlar iken sen nasıl böyle bir iş eyledin?¹⁹¹ Muğire b. Şu’be’den nakledilen şu hadis Konyalı’nın görüşünü destekler niteliktedir; Muğire b. Şu’be, Necran’a gittiğinde kendisine Müslümanlar bu ayeti okudukları halde “ey Harun’un kız kardeşi” ifadesinin nasıl olur da Hz. İsa ve Hz. Musa arasında bu kadar zaman varken; Hz. İsa’nın annesi Musa’ya kardeş olan Harun’un kız kardeşi olarak geçtiğini sorarlar. O da cevabı Medine’ye dönünce Hz. Muhammed’e sorar. Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine “onlar kendilerinden önceki peygamberlerin ve hayırlı insanların isimleriyle adlandırılırlardı,” cevabını verir.¹⁹²

Hz. Meryem kendisini ayıplayan kavmine kucağındaki çocuğu işaret ederek ona sual etmelerini istedi. Hz. Zekeriyya’nın da hazır bulunduğu topluluğa Hz. İsa, annesi kendisini işaret edince süt emmeyi bırakıp büyük bir insan gibi konuşmaya başladı. Kendisini ve annesini temize çıkarmak için kendisinin Allah’ın kulu ve peygamberi olduğunu, ileride kendisine kitap verileceğini, nerede bulunursa bulunsun mübarek kılındığını ayrıca kaldığı yere bereket ve hayır taşıyacağını belirtti. Ayrıca hayatı boyunca zekat vermek, namaz kılmak ve annesine hürmet etmekle emrolunduğunu, doğduğu, öldüğü ve yeniden dirileceği gün Allah’ın ona selamet ettiğini anlattı.

---

¹⁸⁹ Meryem 19/27-30.

¹⁹⁰ Meryem 19/31-33.

¹⁹¹ Mehmet Vehbi, a.g.e.,C. 8, s. 3210.

¹⁹² Güler, a.g.e., s. 65.

Konyalı, Hz. İsa'nın burada Allah'ın kulu ve peygamberi oluşunu ifade etme sebebinin ileride kendisine ilahlık atfedecek insanların yalanlarının şimdiden batıl olduğunu belirtmek için olduğunu söyler.¹⁹³

Mehmet Vehbi, Hz. İsa'nın sözlerini dinleyen Yahudilerin şaşkınlık içinde kaldıklarını ve her birinin daha o zamandan farklı bir fikre kapıldığını belirtir. Buna göre kimisi Hz. İsa'nın Allah olduğunu düşündü, kimisi Allah'ın oğludur, dedi. Kimileri iftira etmeye devam ederken, bir grup ise peygamber olduğuna iman etti, demektedir.¹⁹⁴

Bundan sonraki süreçte neler olduğuna dair bize şu ayet fikir vermektedir; *“Meryem oğlu İsa'yı ve annesini büyük bir mucize kıldık ve her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu yüksek bir yere yerleştirdik.”*¹⁹⁵ Bu konu ile ilgili Konyalı'nın aktardığına göre bazı kâhinler, Yahudilerin zalim olanlarına Hz. İsa'nın onların yıkılma sebepleri olacağını söylemeleri üzerine bu zalim Yahudiler Hz. İsa'ya ve annesine eziyet etmeye başlamış, Allah da onlara bu mahale hicret etmelerini emretmiştir. Yahudilerin baskılarının yanı sıra iftiraları sebebiyle de Allah, Hz. Meryem ve Hz. İsa'yı Rebve'ye yerleştirmiştir. Rebve yüksek bir yerdir. Burası Şam'ın havası güzel ve suyu tatlı ve meyvesi bol olan rahat edebilecekleri yüksek bir mekândır. Burada on iki sene kaldıktan sonra kendi memleketlerine dönmüşlerdir. Hz. İsa henüz teliğ vazifesine başlamamıştı.¹⁹⁶ Hz. İsa ve Meryem'in döndüğü yerin Nasıra olduğu ve buradan göğe ref' edildiği nakledilir.¹⁹⁷ Hz. Meryem'in bundan sonraki hayatı ile ilgili ise İslam literatüründe herhangi bir bilgi yoktur.¹⁹⁸

8. BİR İSLAM PEYGAMBERİ HZ. ZEKERİYYA

Kur'an'ın Hz. Meryem ve İsa ile ilgili bahsettiği olaylarda üzerinde durduğu önemli şahıslardan biri de Hz. Zekeriyya'dır. Hz. Zekeriyya'nın soyu Davut ve Süleyman aleyhiselamlara dayanır. Kendisi peygamber soyundan gelen Allah'ın bir peygamberi olduğu gibi kendi soyundan da peygamber gelmiştir.¹⁹⁹ O, İsrail oğullarının

---

¹⁹³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3213.

¹⁹⁴ a.yer.

¹⁹⁵ Mü'minun 23/50.

¹⁹⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 9, s. 3635-3636; Mü'minun 23/50.

¹⁹⁷ Bedir, a.g.e., C. 2, s. 352.

¹⁹⁸ Harman, “Meryem”, s. 241.

¹⁹⁹ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, C. 2, 20. b., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014, s. 291.

hem peygamberi hem de ilim erbabının reisi idi. Aynı zamanda Beyt-i Mukaddes'in nezareti onda bulunuyordu.²⁰⁰ Ümmetini Allah'a imana ve itaate davet ederdi. Ve onlara kurtuluşun yolunu gösterirdi.²⁰¹ Kendisinin aynı zamanda bir hadisten nakille marangozluk yaptığı rivayet edilir.²⁰²

İsrail oğullarına son gönderilen peygamberlerden biri Hz. Zekeriyya'dır. Diğerlerinden biri kendi soyundan olan Hz. Yahya, son olarak da Meryem oğlu İsa'dır.²⁰³ Kur'an-ı Kerim onları şu şekilde övmektedir; *"Zekeriyya'yı, Yahya'yı, İsa'yı, İlyas'ı doğru yola erdirmiştik. Bunların hepsi salih kimselerden idi."*²⁰⁴

Hz. Zekeriyya'nın ismi Kur'an-ı Kerim'de Âl-i İmran, En'am, Meryem ve Enbiya surelerinde zikredilmektedir. Özellikle Meryem ve Âl-i İmran surelerinde Hz. Zekeriyya'nın kıssası uzunca anlatılır. Meryem suresinin ilk on beş ayeti Hz. Zekeriyya'dan bahsetmektedir.²⁰⁵

Hz. Zekeriyya, İsrail oğullarını Allah'a davet ederdi ve onları gelebilecek bir azaba karşı uyardı. Kendisinin yaşadığı dönemde insanların başında zorba ve zalim yöneticiler olduğu gibi halk arasında da isyan ve azgınlık artmış kötülükler çoğalmış ve günahlar yaygınlaşmıştı. İsrail oğulları Allah'ı ve ahiret gününü unutacak kadar bozulmuşlardı. Şiddetin de baş gösterdiği bu bozuk ortamda Hz. Zekeriyya'da İsrail oğullarının maruz kaldığı eziyet ve sıkıntılara katlanmak durumunda kalıyordu. Ayrıca o artık yaşlanmış ve zorluklara katlanabilecek gücü de kalmamıştı. Böyle bir ortamda O, risaletini tebliğ etmede kendisine yardım edecek, ayrıca ihtiyarlığında yanında olacak ve sıkıntılarda yardımına koşacak bir evlada ihtiyaç duyuyordu.²⁰⁶

Hz. Zekeriyya aynı zamanda Hz. Meryem'i himayesinde bulunduruyordu. Mabette Hz. Meryem'in bakımıyla ilgilendiği için onun odasına girip çıkardı. Hz. Meryem'in özelliklerini gördükçe, hikmetli sözlerini işittikçe; yaşı ileri olmasına rağmen kendi makamına bir halife olması için Allah'tan çocuk niyazında bulundu. Hz.

---

²⁰⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 591.

²⁰¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3186.

²⁰² Mahmut Aydın, "Zekeriyya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, C. 44, s. 211.

²⁰³ Köksal, a.g.e., s. 292.

²⁰⁴ En'am 6/85.

²⁰⁵ Muhammed Ali Sâbûnî, *Ayetler Işığında Peygamberler Tarihi*, çev. Hanifi Akın, 1. b., İstanbul: Ahsen Yayınları, 2003, s. 680.

²⁰⁶ Sâbûnî, a.g.e., s. 682.

Zekeriyya'nın, Hz. Meryem'de gördüğü, imrendiği durumlardan sonra Allah'tan çocuk istemesi onun önceden Allah'ın kudretinden şüphe duyduğu anlamına gelmez. O, Cenab-ı Hakk'ın her türlü şeye kudreti olduğunu çok iyi bilen biriydi. Ancak, Allah bir şeyi dileyince, o şey için sebepler yaratır. Hz. Zekeriyya için çocuk sahibi olma vakti gelmişti ve Allah Hz. Meryem'i onun duasına vesile kıldı. Böylelikle Hz. Zekeriyya kendisi ve eşi için çocuk sahibi olmanın sebepleri ortadan kalkmış olmasına rağmen Allah'a ihlasla dua etti.²⁰⁷

Hz. Zekeriyya'nın duası Kur'an'da üç yerde çok az farklarla geçmektedir; *“Bu Rabbinin Zekeriyya kuluna olan merhametinin anılmasıdır. Hani o, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı. O, şöyle demişti; Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım. Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarımın (isyankar olmaların) dan korkuyorum. Karım ise kısırdır. Bana kendi tarafından; bana ve Yakup hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla ve onu hoşnutluğuna ulaştırmış bir kimse kıl.”*²⁰⁸

Hz. Zekeriyya'nın önemli vasıflarından biride Allah'a ihlasla dua etmesidir. Aynı zamanda duasında edebe riayet ederdi. Allah'tan bir çocuk niyaz ederken bunu riyadan uzak, ihlasla gizli bir şekilde yapmıştır. Konyalı, Fahri Razi'den nakille Zekeriyya aleyhiselamın duasını gizli yapmasının dört sebebi olabileceğini söyler; bunlardan birincisi: gizli yapılan duanın daha çok ihlasla yapılabilmesidir. İkincisi; insanların kötüleyip kınamasından çekindiği içindir. Çünkü Allah'tan çocuk niyaz ettiğinde hem kendisi hem de hanımı çok ilerlemiş yaşlardaydılar. Bu duruma rağmen çocuk istemesini insanların kınayacağını düşündüğü için duasını gizli yapmıştır. Üçüncüsü; kendisinden sonra bir mirasçısı olup; velilerine durumunu bildirmemek suretinin iltizam etmesidir. Dördüncüsü; zayıf bir ihtimal de olsa, kendisi ihtiyarladığı için gücünün duasını açıktan yapmaya yetmemesidir. Hz. Zekeriyya dua ettiğinde doksan sekiz veya yüz, hanımını ise doksan sekiz yaşındaydı.²⁰⁹ Başka bir yerde ise Hz. Zekeriyya'nın yüz yirmi, hanımının ise doksan dokuz yaşında olduklarını nakleder.²¹⁰

Hz. Zekeriyya'nın duadan maksadı *“Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek*

²⁰⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 590.

²⁰⁸ Meryem 19/2-6; Âl-i imran 3/38; Enbiya 21/89.

²⁰⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3186-3187.

²¹⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 593.

akrabalarımın (isyankar olmaların)dan korkuyorum."²¹¹ Sözleriyle ortaya çıkmaktadır. Çünkü O, İsrail oğullarının reisi idi. Ve akrabaları ise şerli, kendilerinden iyilik ve hayır hâsıl olmayacak kişilerdi. Kendi vefatından sonra onlar velayet hakkıyla iş başına gelirlirse dini tahrif edip bozmalarından korkuyordu. Bu yüzden Allah'tan kendinden sonra dini işlerde milletine doğru yolu gösterecek bir varis niyaz etti.²¹²

Hz. Zekeriyya Allah'a niyazda bulunduktan sonra Allah, ona Yahya isminde bir oğlan müjdelendi. *"Zekeriya mabette namaz kılariken melekler ona, "Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler" diye seslendiler.*"²¹³

Bunun üzerine Hz. Zekeriyya sevinç ve şaşkınlık içinde bu durumun nasıl gerçekleşeceğini öğrenmek istedi; *"Zekeriya, "Ey Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çatmış iken ve karım da kısır iken benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi.*"²¹⁴ Çünkü kendisi ve hanımı yaşça bir hayli ilerlemiş ve çocuk sahibi olmak için görünen sebeplerden de mahrumdular. Onun Allah'a nasıl evlat sahibi olacağını sorması, Allah'ın kudretinden şüphe ettiği için değil bu durumun nasıl gerçekleşeceğini öğrenmek içindir. Yani onlar yaşlı ve güçsüz oldukları halde mi evlat sahibi olacaklardı yoksa Allah bu nimeti vermek için ikisini genç bir hale mi getirecekti. Ve ayrıca duasının kabulünü büyük sevinçle karşılayan Hz. Zekeriyya, Allah'ın vaadini tekrar duymak istemiştir.²¹⁵

Zekeriyya'nın bu şaşkınlığı karşısında Rabbin cevabı şöyledir; *"(vahiy meleği) dedi ki; "evet, öyle. (Ancak) Rabbin diyor ki: "Bu, bana göre kolaydır. Nitekim daha önce, hiçbir şey değil iken seni de yarattım.*"²¹⁶ Böylelikle Allah gücün ve kudretin kendisinde olduğunu ve dilediğini dilediği şekilde yaratabileceğini bir kez daha hatırlatmış olmaktadır. Ve bundan sonra Hz. Zekeriyya acele ederek Rabbinden çocuğu olacağına dair bir alamet istedi. Çünkü hamilelik uzunca bir süre geçmeden varlığı anlaşılabilir bir durum değildir²¹⁷; *"Zekeriya, öyleyse Rabbim bana (çocuğum olacağına dair) bir alamet ver, dedi"*.²¹⁸

---

²¹¹ Meryem 19/5.

²¹² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3189.

²¹³ Âli İmran 3/39, ayrıca bkz; Meryem 19/7; Enbiya 21/90.

²¹⁴ Âl-i İmran 3/40; Meryem 19/8.

²¹⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 593.

²¹⁶ Meryem 19/9.

²¹⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3194.

²¹⁸ Âl-i İmran 3/41; Meryem 19/10.

Allah-u Teâla da dünyevi işlerden uzaklaşarak şükürünü hakkıyla eda etmesi için ona alamet olarak üç gün konuşma yasağı getirmiş sadece işaretle anlaşılma izni vermiştir;²¹⁹ “Allah da “*senin işaretin, sapa sağlam olduğun halde insanlarla (üç gün)üç gece konuşamamandır.*” Dedi.”²²⁰ Üç gün insanlarla konuşamayarak sadece rabbini teşbih etme emri verilmiştir.²²¹

“*Derken Zekerya ibadet yerinden halkının karşısına çıktı. (Konuşmak istedi, konuşamadı) ve onlara “sabah akşam Allah’ı tesbih edin” diye işaret etti.*”²²² Konuşma kabiliyeti alındıktan sonra Hz. Zekeriyya mabetten halkın karşısına çıktı ancak konuşamadı. Zekeriyya aleyhiselam mabede ibadet için gelen insanlara kapıları açar, onlarla namaz kılar, dua ederdi. Ancak kendisine alamet verilmesinden sonra bunları işaret dili ile yapmaya muktedir olmuştur.²²³ Hz. Zekeriyya’nın bütün azaları sağlamken üç gün boyunca insanlarla konuşamaması, sadece zikir ve tesbih çekebilmesi onun mucizesidir. Çünkü konuşamaması rahimde çocuk olduğuna alamet olacak, buyurdu Allah ve öylede oldu.²²⁴

Hz. Zekeriyya’nın nasıl vefat ettiği konusu kesinliği olmayan bir konudur. Ve tartışmalıdır. Bu konuda çeşitli rivayetler bulunmaktadır; testereyle biçilerek şehit edildiği rivayetlerden biridir.²²⁵ Valilerin zulmünden kaçarken bir ağaç kavuğuna saklandığı ve orada şehit edildiği diğer bir rivayetlerdendir.²²⁶ Bir başka rivayete göre, Hz. Zekeriyya, Meryem’in mihrabına girip çıkan tek kişiydi. Hz. Meryem bir çocuk doğurunca Hz. Zekeriyya zinayla suçlandı ve katledilmesinin sebebi de bu olaydır.²²⁷ Kesinliği bulunmayan bu rivayetlerden hiçbirini aktarmayan Konyalı; sadece Hz. Zekeriyya’nın İsrailoğulları tarafından katledildiğini yazmaktadır.²²⁸ Kabri Halep’teki el-Camiu’l-Kebir’de bulunmaktadır.²²⁹

---

²¹⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 595.

²²⁰ Âl-i İmran 3/41, Meryem 19/10.

²²¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 595; Âl-i İmran 3/41.

²²² Meryem 19/11.

²²³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3195-3196.

²²⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 594.

²²⁵ Sâbûnî, a.g.e., s. 686.

²²⁶ Aydın, “Zekeriyya”, s. 211.

²²⁷ Schleifer, a.g.e.,s. 44.

²²⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 2943.

²²⁹ Şevki Ebû Halil, *Kur’an Atlası*, çev. Enver Arpa, 1. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2007, s. 106-107.

9. HZ. YAHYA

Hz. Zekeriyya'nın hayatını anlatırken değindiğimiz gibi; Hz. Zekeriyya bir çocuk sahibi olmayı dilemiş, bunu hem İsrailoğulları için hem de kendisi için istemiştir. Allah Teâla Hz. Zekeriyya'nın duasını kabul buyurmuş ve Ona, "Yahya" adında bir çocuk müjdelemiştir.

Konyalı Mehmet Vehbi, Hz. Yahya'nın kalbi iman ile dolu olduğu ve tüm azalarıyla ibadet halinde olduğu için Yahya ismini almıştır demektedir.²³⁰ Müfessirimiz göre o, zühd, takva ve ilimde zamanının en önde geleni olduğu için Allah onun Seyyid olduğunu beyan etmiştir. Nefsinin hiç bir arzusuna uymadığı için "hasur" diye isimlendirilmiştir. Hasur; nefsinin günahlardan şiddetle yasaklayan iffet sahibi kişilere denir.²³¹ Allah'ın bizzat Hz. Yahya'ya doğmadan isim vermesi yeryüzünde sadece ona mahsus bir durumdur. Ve onun şanını yüceltmektir. Ondan başka kimsede bu isimle anılmamıştır.²³² Hz. Yahya'nın şemali tarif edilirken onun güzel yüzlü, çatık kaşları, uzun burunlu, ince sesli ve kısa parmaklara sahip olduğu rivayet edilir.²³³

Elmalılı, Yahya ve İsa'yı teyze çocukları olarak söyler. Çünkü rivayete göre Hanne'nin kız kardeşi İyşa Hz. Zekeriyya'nın eşidir.²³⁴ Bu bilgiler İbni Kesir'in aktardığı Hz. Muhammed'in miraçta sema da yedi katın birinde "birden Yahya ve İsa ile karşılaştım. Bunlar teyze çocuklarıdır." Hadisine dayanmaktadır.²³⁵ Elmalılı ayrıca Hz. İsa ile Yahya arasında altı ay ya da üç yaş gibi bir zaman aralığı olduğunu da nakleder.²³⁶ İbni Kesir'den nakledilen bir rivayete göre Hz. Meryem ve Yahya'nın annesi aynı zamanda hamile kalmış ve Yahya'nın annesi karnındaki çocuğun İsa'ya saygıyla secde ettiğini hissetmiş ve bunu Hz. Meryem'e de ifade etmiştir. O dönem Yahudi şeriatında birine saygıyla secde etmenin caiz olduğundan söz edilir.²³⁷

Kur'an'da Hz. Yahya'nın üstün özelliklerinden ve ona peygamberlik bahşedildiğinden bahsedilmektedir; "(Yahya, dünyaya gelip büyüyünce onu peygamber yaptık ve kendisine) "Ey Yahya, kitaba sınıksı sarıl" dedik. Biz ona daha çocuk iken

²³⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 591.

²³¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 592.

²³² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3191.

²³³ Köksal, a.g.e.,s. 294.

²³⁴ Elmalılı, a.g.e., C. 2, s. 1094.

²³⁵ İbni Kesir, a.g.e.,C. 4, s. 1239.

²³⁶ Elmalılı, a.g.e.,C. 2, s. 1096.

²³⁷ Süleyman Ateş, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 't.y.', s. 262.

hikmet ve katımızdan kalp yumuşaklığı ve ruh temizliği vermiştik.”²³⁸ “O, Allah’tan sakınan, anne babasına iyi davranan bir kimse idi. İsyancı bir zorba değildi.”²³⁹ “Doğduğu gün, öleceği ve dirileceği gün ona selam olsun!”²⁴⁰

Konyalı Mehmet Vehbi, Hz. Zekeriyya’nın bir çocuk talebinde bulunurken iki husus için dua ettiğinden bahsetmektedir. Bu hususlardan ilki çocuğun salih bir evlat olması, ikincisi ise kendinden sonra hayırlı bir vekil olarak vazifesini devam ettirmesi idi. Hz. Yahya’nın hayatı incelendiğinde Zekeriya Peygamberin duasının ilk kısmının kabul olunmuş ancak ikinci hususun kabul olunmadığı göze çarpmaktadır. Çünkü rivayetlere göre Hz. Yahya babasından önce katledilmiş ve Ona varis olamamıştır.²⁴¹

Hz. Yahya aleyhiselam dünyaya gelince Allah Ona Tevrat’ı ezberleme ve ondaki ahkâma vâkıf olma kabiliyeti vermişti. Onu günahlardan uzak, merhametli, ebeveynlerine karşı saygılı ve şefkatli bir karakterde büyüttü ve onu kullara rahmet kıldı. Bu yüzdende doğduğu, öldüğü ve tekrar dirildiği gün selâmet üzereydi.²⁴²

Konyalı, Hz. Yahya’nın da İsrailoğulları tarafından katledildiğini kaydeder. Ve rivayete Hz. Yahya’nın bir kadın yüzünden şehit ettiği nakledilir.²⁴³ Rivayete göre o dönemde bir melik kendisine mahrem olan bir kızla evlenmek istemişti ancak Hz. Yahya onu bu evlilikten menetti. Bu durum kızı sinirlendirdi çünkü o da melikle evlenmek istiyordu. Bu sebeple Hz. Yahya’ya kin besleyen kadın melikle evlenmeyi başarınca ondan Yahya’nın kanını istedi. Bunu üzerine yakalanan Hz. Yahya’nın başı koparılarak şehit edildiği rivayet edilir. Emevi Camisinde makamı bulunan Hz. Yahya’nın kafatasının Dımeşk’e götürüldüğü bilgiler arasındadır.²⁴⁴ Yahya’nın şehit edilişi Hz. İsa’nın semaya ref’inden bir buçuk yıl önce Hz. Yahya 32 yaşındayken olmuştur.²⁴⁵

---

²³⁸ Meryem 19/12-13.

²³⁹ Meryem 19/14.

²⁴⁰ Meryem 19/15.

²⁴¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3191.

²⁴² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3197.

²⁴³ Elmalılı, a.g.e., C. 2, s. 1096.

²⁴⁴ Halil, a.g.e.,s. 111.

²⁴⁵ Köksal, a.g.e., s. 298.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HULÂSÂT'ÜL-BEYAN'DA HZ. İSA VE İNCİL

1. HZ. İSA

Kur'an'ı Kerim'de farklı yerlerde ve farklı sebeplerle geçmiş peygamberlerin kıssalarından bahsedilir. Bu bahsi geçen bütün peygamberler arasında bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Peygamberlerin söylediği sözler ve yaptıkları fiillerinde bir benzerlikte görmek mümkün. Kur'an'ın bahsine göre her Peygamber azgın ve cahil bir topluma gelir. Genellikle bu topluluk peygamberin getirdiği mesajı önce reddeder ve Allah'ın müdahalesi ile de peygamberin haklılığı ortaya çıkar. Allah, Kur'an-ı Kerim'de peygamberleri arasında ayırım yapılmasını ve kimine inanıp, kimine inanmamayı küfür saymakta ve hakiki inancın Allah'a iman ile birlikte tüm peygamberlere inanmak olduğunu bildirmektedir.²⁴⁶

Hiz. İsa, Kur'an'da diğer peygamberlerden bir peygamber olarak bahsedilmekle birlikte, kendisi ile ilgili tartışmaların olduğu bir peygamberdir. Bu tartışmaların sebebi, Kur'an'ın Hiz. İsa'yı mevcut Hristiyan inancındaki İsa tasvirinden farklı olarak aktarmasıdır. Bir Musevi Kur'an'a baktığı zaman Hiz. Musa, Hiz. Yusuf ve Hiz. Davud peygamberlerle ilgili bilgileri kendi inancına uydugunu arada çelişki olmadığını görebilir ancak bu durum bir Hristiyan için geçerli değildir. Çünkü İncillerdeki İsa tasviri ile Kur'an'daki İsa tasvirini farklı kılan bazı temel farklılıklar mevcuttur. Ve Kur'an, Hiz. İsa ile ilgili Hristiyan inancında var olan kurumsal sorunları yeniden ele alır. Bu durum Kur'an'daki İsa'yı şiddetli bir tartışmaya sokmuş durumdadır.²⁴⁷ Dolayısıyla bu bölümde bu mevcut tartışmalardan bahsedilerek Konyalı'nın bu konulardaki yorumları aktarılmaya çalışılacaktır.

---

²⁴⁶ Tarif Khalidi, *Müslüman Hiz. İsa İslam Yazınında Vecizeler ve Kıssalar*, The Muslim Jesus: Sayings And Stories In Islamic Literature, çev. Sevda Ayar, 1.b., İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003, s. 37; el-Nisa 4/151.

²⁴⁷ Khalidi, a.g.e., s. 38.

1.1. Kur'an-ı Kerim'deki İsimleri ve Vasıfları

Hız. İsa, Kur'an'ı Kerim'de; İsa, İsa b. Meryem, Mesih İsa b. Meryem, Mesih İbn Meryem isimleriyle zikredildiği gibi ayrıca Ruhullah, Allah'tan bir kelime, Vecih, Makam sahibi ve mukarrebinden, Ruhülkudüs ile desteklenmiş, Seyyid, iffetli, salihlerden bir nebi, Beni İsrail'e gönderilmiş bir resul, kendisinden sonra gelecek Ahmed adındaki bir resulün müjdecisi, kendisinden önce inzal edilmiş Tevrat'ı tasdik eden Musaddık, ayet, inançsızlardan temizlenmiş, göz aydınlığı, kul, mübarek, kıyametin gelmesinin işareti, rahmet gibi övülmüş sıfatlarla da zikredilmiştir.²⁴⁸

1.1.1. İsa

İsa, ismi Batı dillerinde İesus olarak kullanılır. Bu ismin aslı İbranice bir kelime olan Yaşua'dan gelmektedir. *Yahve kurtuluştur*, *Yahve kurtarır*, anlamında kullanılan bir kelimedir. Bu kelime İesus olarak Grekçe'ye geçmiş, Grekçe'den de Latince'ye İesus biçiminde geçmiştir. İsa ismi, İncillerde ve Pavlus'un mektuplarında İesus, Tevrat'ın Yunanca tercümesinde Yoşua, Yehoşua ve Yeşua kelimeleri İesus olarak yazılmıştır. Arapça konuşan Hristiyanlar ise; İbranice Yeşua'nın yerine onun Süryanicedeki karşılığı olan 'Yeşu'u İesu' tabirini kullanırlar.²⁴⁹

İslam literatüründe de kullanılan İsa isminin Arapça beyaz renkte olmak, donuk olmak anlamındaki 'eys' kökünden geldiğini ve İsa'nın beyaz tenli olması nedeniyle bu ismi aldığını belirtenler olduğu gibi, kelimenin yönetmek, idare etmek anlamındaki 'avs' kökünden türediğini belirtenlerde vardır. Ancak genel olarak Müslüman dil bilimciler İsa isminin İbranice veya Süryaniceden geldiğini söylemektedirler.²⁵⁰ Bu bağlamda Elmalılı'ya göre 'İşû' İsa isminin Süryanice karşılığıdır. Naklettiğine göre bazı Hristiyanlar İesû, Firekler Jezü demektedirler.²⁵¹ Konyalı Mehmet Vehbi ise İsa lafzının Arapça bir kelime olduğunu, İbrancesinin ise 'İşû' olduğunu söylemektedir.²⁵²

²⁴⁸ Bedir, a.g.e.,s. 239; el-Nisa 4/17; Bakara 2/87; Âl-i İmran 3/39, 45, 49, 50; Meryem 19/21, 30; Saff 61/6; Müminün 23/50; Zuhuruf 43/61.

²⁴⁹ Ömer Faruk Harman, "İsa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, C. 22, s. 465.

²⁵⁰ a.yer.

²⁵¹ Elmalılı, a.g.e., C. 1, s. 405.

²⁵² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 171.

1.1.2. Mesih

İsa ismi gibi Mesih sıfatı da Hristiyanlık ve Müslümanlıkta kullanılan ortak kelimelerdendir. Grekçe *Christos*, Latince *Christus* olarak kullanılan Mesih kelimesi Aramice *Meşih*a, İbranice *Maşiah*’tır. *Maşah* kökünden gelen bu kelime “el sürmek, elle sıvazlamak, yağ sürmek, yağla mesh etmek” anlamına gelir. Mesih terim olarak ise “yağ sürülmüş, yani yağ sürmek suretiyle bir işe hasredilmiş, dini bir görevle hasredilmiş” demektir.²⁵³ Kur’an’da sadece Hz. İsa’nın lakabı olarak kullanılan Mesih sıfatı için Müslüman dilciler arasında bu kelimenin Aramice, İbranice veya Süryaniceden geldiğini belirtenler olmasına karşın çoğunluğa göre; Mesih kelimesi Arapçadan gelmektedir. Kelimenin Arapça kökten gelmesine göre *seyh* kökünden geldiği ve *gezmek*, *dolaşmak* anlamında kullanıldığını söyleyenler olduğu gibi kelimenin *mesh* kökünden gelip *silmek*, *su ile meshetmek*, *temizlemek*, *düzenlemek* ve *yalan söylemek* gibi anlamlara geldiğini beyan edenlerde vardır.²⁵⁴ Konyalıya göre, Mesih sıfatı İbranicede *mübarek* manasındadır ve Hz. İsa’nın şerefini ifade eden ve müjdeleyen bir sıfattır.²⁵⁵ Ayrıca İsa’nın bir sıfatı olan Mesih, Allah’a kul olmaktan utanç duymaz anlamındadır.²⁵⁶ Mesih kelimesi Hristiyanlıkta da ve İslamiyet’te de Hz. İsa’yı nitelemek için kullanılsa da Kur’an’daki kullanımı Hristiyanların bu kelimeye yüklediği anlam ile aynı değildir.²⁵⁷

Yahudilikte köklü bir geçmişe sahip olan Mesih telakkisi, gerek seçkin millet oldukları düşüncesi gereği gerekse yaşadıkları tarihi olaylar sonucu onlarda ileride gelecek bir kurtarıcı düşüncesi doğurmuştur. Bu düşüncelerini destekleyecek sözlerde Tevrat’ta bulunmaktadır. Yahudilere göre beklenen Mesih henüz gelmemiş olsa da Hristiyanlar beklenen Mesih’in Hz. İsa olduğuna inanmakta ve bu görevi nedeniyle ona çeşitli nitelikler vermektedirler. Ayrıca Hristiyan inancına göre Mesih kıyametten önce yeniden gelecektir.²⁵⁸ Müslümanlar için ise Allah bu ismi Hz. İsa’ya Musa şeriatındaki bazı ağır hükümleri kaldırdığı için vermiştir.²⁵⁹

---

²⁵³ Jacques Waardenburg, “Mesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, C. 29, s. 306.

²⁵⁴ Waardenburg, a.g.e., s. 306

²⁵⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 600.

²⁵⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1125.

²⁵⁷ Harman, “İsa”, s. 469.

²⁵⁸ Waardenburg, a.g.e., s. 306.

²⁵⁹ Bedir, a.g.e., s. 376.

1.1.3. Allah'tan bir Kelime oluşu

Hz. İsa için Kur'an'ı Kerim'de kullanılan diğer bir sıfat ise 'Kelime'dir. Kur'an'da meleklerin Hz. Zekeriya'ya Yahya'yı müjdelerken, Onun *Allah'tan bir Kelime olan İsa'yı* doğrulayıcı bir peygamber olacağı söylenmiş,²⁶⁰ başka bir ayette Hz. Meryem'e müjdelenen çocuğun *Allah tarafından bir kelime olduğu*, isminin Meryem oğlu İsa Mesih olduğu belirtilmiştir.²⁶¹ Ayrıca bir başka ayette de Allah, İsa Mesih'in ancak bir peygamber, kendisinden bir ruh ve *Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kendisinden bir kelime* olduğunu açıklar.²⁶²

Nahivde isim, fiil, harf ve edat türündeki lafızlara kelime denir ve *kelim* kökünden türeyen kelime; yaralamak, tesir etmek anlamına gelir. Kur'an'ı Kerim'de kırk altı yerde geçen kelime, tekil ve çoğul formlarında kullanıldığı gibi bazen de isim ve sıfat tamlaması şeklinde kullanılmıştır. Kur'an'da "kelime, söz" ile sözlük anlamıyla Allah'ın söz ve ayetleri, insanların sözleri, insanların küfrünü ifade etmek için kullanılmıştır. Allah'ın kullarına olan emirleri ve bazı tekvini mucizeleri de kelime ile anlatılmıştır. "Kelimetullah", "kelimetün tayyibetün" ifadeleri ile Kelime-i Tevhid, genel olarak da insanlığa iletilmiş son din ifade edilirken; "kelimetün habisetün" terkihiyle de tevhidin karşıtı olan inanç türlerine işaret edilmiştir. Bunun yanı sıra, "kelimetü'l-fas", kelimetü'l-azap gibi terkiplerle iman ve küfrün insanlar için imtihan oluşu, bazen insanların hemen cezalandırılmayıp kendilerine süre verilmesi, ahirette insanlara verilecek ceza ve mükâfatlara dair ilkelere "kelime" ile ifade edilmiştir. Ayrıca Allah'ın değişmez olan kanunlarına da "kelime" dendiği gibi, Allah'ın peygamberlere, müminlere ve Musa'ya inanan İsrailoğullarına yardım edeceği yönündeki vaadi, Hz. Peygambere vahyettiği hususlar ya da onun aracılığıyla gerçekleştirdiği mucizelerde "kelime" kavramıyla ifade edilmiştir.²⁶³

İsa'nın kelime oluşu müfessirlerce farklı yorumlanmıştır. Bu yorumlar; Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması, tebliğ vazifesini ifa etmesi, insanları hakka, hakikate yönlendirerek onların hidayetine vesile olması, kendinden önceki peygamberlerin nübüvvetinde ve kitaplarında müjdelenmiş olması, Allah'ın kelamının İsa'da ortaya

---

²⁶⁰ Âl-i İmran 3/39.

²⁶¹ Âl-i İmran 3/45.

²⁶² Nisa 4/171.

²⁶³ Mustafa Sinanoğlu, "Kelime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, C. 25, s. 212-213.

çıkması gibi sebeplerle “kelime”, “kelimetullah” olarak adlandırıldığı söylenmişede yaygın kabul edilen görüşe göre; İsa, babasız olarak “kün” emriyle yaratıldığı için Arap dilindeki yaygın kullanım gereği “ilahi kelimedden yaratılmış” anlamına gelen “kelime” olarak vasıflanmıştır.²⁶⁴ Allah’ın kelimesi lafzı anlam olarak Allah’ın emir ve iradesi anlamına gelmekte, Allah’ın âlemi yoktan ‘ol’ emriyle var etmesi gibi Hz. İsa’yı da aynı emirle yaratmış olması sebebiyle bu ismi almıştır.²⁶⁵

Mehmet Vehbi Efendi de yaygın görüşü kabul eder ve Hz. İsa’nın babasız olarak yaratılması ve Allah’ın ‘ol’ demesiyle vücut bulması sebebiyle ‘kelime’ olarak vasıflandığını söyler. Ayrıca ayetin devamında Meryem oğlu olarak vasıflanmış olunmasının İsa’nın olağanüstü bir surette yaratılmasına ve Allah’ın kudretine işaret olması nedeniyle vurgulandığını belirtmektedir.²⁶⁶

Hristiyanlıkta da bir yer teşkil eden “Kelime” Hristiyanlar arasında tartışılan en temel meselelerden biridir ve “Logos” kavramı ile ifade edilir. Teslisi doğrudan ilgilendiren bu kavram Yuhanna İncilinde Yuhanna tarafından kullanılmaktadır. Ve bu kullanımın anlamı üzerinde bir tartışma mevcuttur. Çünkü Logos kavramı Hristiyanlıktaki kullanımından ayrı olarak iki farklı kullanıma sahiptir; bunlardan ilki Sami ve Musevi gelenekteki kullanımıdır ki burada Logos kavramı ‘kelime veya kelim’ dolayısıyla da ‘Allah’ın kelamı/Kelimesi’ anlamında kullanımındadır. İkinci olarak da Heraclitus’tan itibaren Yunanlıların kullandığı Logos kavramıdır. Heraclitus, Logos’u evreni idare eden ilk ve evrensel ilke/akıl olarak kullanmıştır. Hristiyan akidesinde ise Yuhanna’nın Logos’u hangi anlamda kullandığı tartışma konusudur.²⁶⁷

Yuhanna İncili *“Başlangıçta söz vardı. Söz Tanrı ile birlikteydi ve söz Tanrı’ydı. Başlangıçta o Tanrı ile birlikteydi. Her şey onun aracılığı ile var oldu, var olan hiçbir şey Onsuz olmadı. Yaşam ondaydı ve yaşam insanların ışığıydı. Işık karanlıkta parlar. Karanlık onu alt edemedi”* sözleriyle başlar.²⁶⁸ Bir bölüm sonrasında ise şöyle devam eder; *“söz insan olup aramızda yaşadı. Onun yüceliğini –Baba’dan gelen, lütuf ve gerçekle dolu biricik oğulun yüceliğini- gördük.”*²⁶⁹ Hristiyanlar için tartışma

²⁶⁴ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, 5. b., Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014, s. 281.

²⁶⁵ Hamidullah, a.g.e., C. 1 s. 530.

²⁶⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 600.

²⁶⁷ İbrahim Sarmış, *Hz. İsa ve Mesih İnancı*, 3. b., İstanbul: Düşünce Yayıncılık, 2015, s. 249.

²⁶⁸ Yuhanna, 1/1-5.

²⁶⁹ Yuhanna 1/14.

konusunun Yuhanna'nın İncilinde kullandığı "söz" ile neyi kast ettiği üzerinde olduğunu söylemiştik. Aslında İlk Hristiyanlar logos kavramı üzerinde pek durmamışlardır ancak 2. Yüzyılın sonlarına doğru oluşmaya başlayan Teslis inancı ile teslisçi Hristiyanlar bu kavramı Yunanlıların logos kavramı anlamında kabul etmişlerdir.²⁷⁰ İsa'nın Logos hakkında herhangi bir öğretisinin bulunmadığı Sinoptik İncillerde bir bilgiye rastlanmayan hatta Hristiyanlığın kurucusu sayılan Pavlus'un dahi söz etmediği ve sadece Yuhanna incilinin ilk Onsekiz pasajında bahsi geçen Logos kavramı; daha sonraki yüzyıllarda Logos'u merkezi doktrin haline getiren Hristiyan yazarlar tarafından Yeni Ahit'in tamamına yerleştirilmiş görünmektedir.²⁷¹

Hristiyan teoloji tarihinde Logos çok farklı şekillerde açıklansa da temel başlıklar halinde şu şekilde sıralanabilir: Logos ilk olarak Baba Tanrı, ikinci olarak Oğul Tanrı, üçüncü olarak ise Kutsal Ruh için kullanılmıştır.²⁷²

"Baba Tanrı'nın Akli, Logos'tur. Baba Tanrı'nın Kelimesi, Logos'tur;

Baba tanrının Ruhu, Logos'tur. Baba Tanrı'nın Hikmeti, Logos'tur.

Oğul tanrı İsa olarak, Logos'tur. Oğul Tanrı Mesih olarak, Logos'tur.

*Kutsal Ruh, Logos'tur."*²⁷³

Logos kavramı Hristiyan teologların görüşlerinde her ne kadar farklılık gösterse de Yuhanna İncili incelendiğinde bu kavramın burada Sami gelenekteki anlamında yani "Allah'ın Kelamı" olarak kullanıldığını görmek mümkündür. Tevrat'ta ve Yahudi kutsal metinlerinde de aynı anlamda kullanılan Logos Kavramı, Allah'ın her şeyi yaratması olan "ol" sözünü ifade eder. Yuhanna İncilinde geçmekte olan "*başlangıçta söz vardı, söz Tanrı ileydi*" ve "*Söz insan olup aramızda yaşadı.*" ifadeleri Tevrat'taki asıl anlamıyla kullanılmış ve İsa'nın Allah'ın "ol" emriyle var olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.²⁷⁴

---

²⁷⁰ Sarmış, a.g.e., s. 249.

²⁷¹ Muhammet Tarakçı, "Hristiyanlıkta Logos Doktrini", *Milel Nihal Dergisi*, C. 8, S. 1 (2011), s. 221.

²⁷² Sarmış, a.g.e., s. 251.

²⁷³ a. yer

²⁷⁴ Sarmış, a.g.e., s. 250.

1.1.4. Allah'tan bir Ruh Oluşu

Kur'an'da Hz. İsa için "...Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendisinden bir ruhtur..."²⁷⁵ Buyurmaktadır. Burada Hz. İsa'yı nitelemek için kullanılan 'ruh' kelimesi sözlükte; gece yürüyüşü yapmak, korku hissetmek, huzurlu ve mutlu olmak anlamlarına gelmekte olan r-v-h kökünden türemiş bir isim olup, güç, kuvvet, koku, rüzgâr, hava, soluk, nefes gibi anlamlara gelmektedir. Hz. İsa'yı nitelemek için kullanılan ruh kelimesini Kur'an-ı Kerim'de vahiy, Cebrail, nübüvvet, Kur'an, Allah'ın hükmü ve emri gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.²⁷⁶

Konyalı Mehmet Vehbi, burada geçen ruh kavramı hakkında İslam müfessirlerinin görüşlerinin bir özeti mahiyetinde olan bir kaç ihtimal üzerinde durur; buna göre ilk olarak burada zikredilen ruhun Hz. Cebrail'in Meryem (as)'e üflediği nefes olması muhtemeldir. Bu isim Hz. İsa'nın şanının yüceliğini göstermek, onu onurlandırmak ve babasız olarak Allah'ın "ol" emriyle yaratılmasından dolayı zatı için kullanılmıştır. Çocuk, babanın bir parçası ve aynı zamanda sonradan yaratılmış olmanın bir göstergesidir. Bu sebeple Allah'a çocuk isnad etmek küfürdür demektir. İkinci olarak, Hz. İsa'ya ruh denmesinin bir ihtimali de Hz. İsa'nın ilahi emirle ve Cebrail'in üflemesiyle yaratılması sebebiyle bu isim onun taharet ve nezafetine binaen verilmiştir. Üçüncü olarak, dini İsa'ya dâhil olanların hayatlarına sebep olduğu için ruh denmiştir. Çünkü ruh hayata sebep olan şeydir. Zira Kur'an da insanların ervahına hayat verdiği için ruh olarak anılmıştır. Dördüncü olarak da, Hz. İsa'ya ruh denmesinin bir diğer sebebi Hz. İsa'nın insanlara tebliğde bulunarak kurtuluşlarına vesile olmasından onlara rahmet olmuş bu yüzden de ruh sıfatıyla anılmıştır. Çünkü peygamberler ümmetlerinin hak üzere yaşamalarına ve ebedi hayatı kazanmalarına vesile olduklarından ümmetleri için rahmettirler, demektir. Ve sonuç olarak da Hz. İsa'nın diğer yaratılmış ruhlar gibi yaratılmış bir ruh olduğunu belirtir.²⁷⁷

Ruh kavramı İslam'da olduğunun aksine Hristiyanlarca yanlış yorumlanmış ve "Allah'tan bir ruh" ifadesi onlarca Allah'ın ruhu olarak algılanmış ve sonuç olarak da teslis inancının ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Hristiyanlar yapılan konsillerde Hz.

---

²⁷⁵ Nisa 4/171.

²⁷⁶ Öztürk, a.g.e.,s. 283-284.

²⁷⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1125.

İsa'yı olması gereken statüden çıkarmış ve onu ilahlığa “Allah'ın oğlu” olma derecesine çıkartmışlardır.²⁷⁸

1.1.5. Vecih, Kehl ve Salih Oluşu

Âl-i İmran suresi 45. Ayette Hz. İsa için kullanılan vecih kelimesi; meallerde “dünya da ve ahirette itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlar” olarak açıklanmaktadır.

Konyalı, Hz. İsa'ya ayeti kerime de atfedilen “vecih” unvanının yüksek makam sahibi, aynı zamanda saygıdeğer olmak anlamında ve herkesçe sözünün kıymet görmesi olduğunu söylemektedir. Hz. İsa'nın duası kabul olan büyük bir zat olması, ölüleri diriltmesi, körlerin gözlerini açması, kusurdan uzak olması ve zor zamanında insanların derdine derman olduğu gibi ahirette de günahkârlara şefaate edecek yüksek bir dereceye sahip olduğu için bu sıfatı almış olduğunu söylemektedir.²⁷⁹ Elmalılı Hamdi, vecih kavramının kuvvetli, şerefli, itibarlı gibi anlamlara geldiğini söylemekte ve Hz. İsa'nın dünya da sahip olduğu vecihatın nübüvveti, ahirette şefaati ve cennete ise erişeceği yüksek derecesi olduğunu belirtmektedir.²⁸⁰

Hz. İsa için “*O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, salihlerden olacaktır.*”²⁸¹ Ayetinde iki sıfat kullanılmaktadır. Bunlardan ilki “kehl” kavramı, ikincisi ise “salih olmak” nitelemesidir.

Kehl, Hz. İsa'nın çocukluk ve yetişkinlik çağında aralarında herhangi bir fark olmaksızın aynı kabiliyetle konuşmasını ifade eder. Kehl kelimesini kişide organların olgunlaşma sürecini tamamlayıp konuşmaya elverişli olduğu olgunluk çağı olarak açıklayan Konyalı, Hz. İsa'nın beşikte iken annesinin suçsuzluğuna ve temizliğine şahitlik ettiği gibi yetişkinlik çağına geldiğin de peygamberlik vazifesiyle insanlara hakkı teliğ etmesi zamanında da sözünde bir farklılık olmadığını belirtmektedir.²⁸² Elmalılı, kehl kelimesinin kuvvetini toplamış, gençliğin kemaline ermemiş anlamında olduğunu ve ekseriyetle 30 yaş için kullanıldığını belirtir.²⁸³

Hz. İsa için ayette bahsi geçen bir diğer niteleme ise “salih olmaktır”. Konyalı, bu nitelemeyi Allah'ın bütün emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak, aynı

²⁷⁸ Sarmış, a.g.e., s. 259.

²⁷⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 600.

²⁸⁰ Elmalı, a.g.e., C. 2, s. 1102.

²⁸¹ Âl-i İmran 3/46.

²⁸² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 600-601.

²⁸³ Elmalı, a.g.e., C. 2, s. 1103.

zamanda bütün şeriata zahiri ve batını ile bağlı olmak şeklinde açıklar ve Hz. İsa'nın bu özelliklere sahip olmasından dolayı böyle nitelendirildiğini, bu sebeple dünya ve ahiretteki makamlarının yüksek olduğundan dolayı birçok özelliğinden bahsedildikten sonra onun salih olduğunu beyan edilmiştir. Çünkü salih olmak en yüksek mertebeye ulaşmış olmak demektir. Salih olan kişide fesat olmaz. Buda kurtuluşa ermiş olmak anlamına gelir²⁸⁴

1.2. Kur'an'a Göre Hz. İsa'nın Şahsiyeti, Babasız Doğumu ve Hz. Âdem'e benzetilmesi

Hz. İsa, Kur'an'ı Kerime göre babasız olarak yaratılmıştır.²⁸⁵ Hz. Meryem onu doğurmuş ve kucağında bir çocuk olduğu halde kabilesine geri dönmüştür. O güne kadar Hz. Meryem'in iffetine şahitlik etmiş olan Yahudiler bu duruma şaşırılmış ve Hz. Meryem'i çirkin bir iş yapmakla suçlamışlardır. Ancak Hz. İsa mucize olarak babasız doğduğu gibi henüz beşikte iken Allah'ın izni ile konuşmuş ve annesini Yahudilere karşı savunduğu gibi onlara kendini de tanıtmıştır; Kur'an geçen Hz. İsa'nın ifadelerine göre o, Allah'ın kulu ve kendisine kitap verilmiş bir peygamberdir. Aynı zamanda yaşadığı sürece namaz kılmak ve zekât vermekle emrolunmuş, zorba olmaktan da menedilmiştir.²⁸⁶

Kur'an'ı Kerim Hz. İsa'nın babasız doğumu nedeniyle ona ilahlık atfeden Hristiyan fırkalarını reddeder ve “*şüphesiz Allah katında (yaradılışları bakımından) İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona “ol” dedi. O da hemen oluverdi.*”²⁸⁷ Buyurmaktadır. Konyalı'nın naklettiğine göre; Necran'dan gelen Hristiyan bir grup Peygamber (as) ile tartışmışlar ve Hz. İsa'nın babasız doğumu sebebiyle Allah'ın oğlu olması gerektiğini iddia etmişlerdi. Bu iddialarına ise cevap Allah'tan gelmiş ve yukarıdaki ayetle Allah hakikatin böyle olmadığı belirtmiştir. Asıl hakikat Hz. İsa'ya Hz. Âdem örneği üzerinden verilmiştir. Eğer Hz. İsa babasız doğduğu için ilah kabul edilecek ise; ondan önce Hz. Âdem ilah olmaya daha layık olur. Çünkü o hem anne babasız hem de topraktan hâk edilmiştir. Oysa Hz. İsa sadece babasız yaratılmıştır. Âdem'in durumu İsa'nın durumundan daha garip ve hayrete değer

²⁸⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 601.

²⁸⁵ Meryem 5/16-22.

²⁸⁶ Meryem 5/27-33.

²⁸⁷ Âl-i İmran 3/59.

olduğu beyan edilerek Nasara'nın itikadı reddedilmiştir.²⁸⁸ Netice itibariyle Hz. İsa babasız yaradılışı itibariyle Hz. Âdem'e benzer. Ancak Hz. Âdem babasız ve annesiz yaratıldığı halde kimse onun ulûhiyetini iddia etmez. O halde Hz. İsa'nın da ulûhiyetini iddia etmemek gerekir. Çünkü her ikisi de Allah'ın ol emriyle yaratılmıştır. Ve ikisi de Allah'ın kudretinin birer göstergesidir.²⁸⁹

1.3. Hz. İsa'nın Peygamberliği

Kur'an'ı Kerim Hz. İsa'nın nasıl bir çocukluk geçirdiğine ve peygamberlik çağına kadar neler yaşadığına değinmez. Bu husuta Kur'an'da sadece Allah'ın Hz. İsa ve Meryem'i Rebve adında yüksek bir mekâna yerleştirdiği bilgisi yer almaktadır ve müfessirimiz ikisinin de Yahudilerin ağır eziyetlerinden dolayı bu beldeye göç ettiğini ve burada on iki sene kaldıklarını nakleder. Hz. İsa henüz teliğ vazifesine başlamamıştır.²⁹⁰

Hristiyanlık Filistin'de ortaya çıkmıştır. Yahudi şeriatının hüküm sürdüğü dönemde halk, baskıcı Roma yönetiminin zulmü altında kurtarıcı bir Mesih beklentisi içindeydi.²⁹¹ Bu beklenti Hristiyanlara göre, Hz. İsa'nın Roma Kralı Herod döneminde doğması ile sona ermiştir. Hz. İsa'nın Yahudi bir kimlikle tebliğine başladığı M. 26-30 döneminde ortaya çıkan Hristiyanlığın oluşumunda üç kişinin önemi büyüktür. Bunlar Vaftizci Yahya, onun tarafından vaftiz edilen Hz. İsa ve Pavlus'tur. Pavlus Hz. İsa'dan sonraki süreçte ortaya çıkmış ve Hristiyanlığın seyrini değiştirmiş Hristiyanlık tarihi açısından önemli bir şahsiyettir.²⁹² Hz. İsa'dan sonra Hristiyan olan Pavlus'un ortaya koyduğu Hristiyanlığı ile İsa'nın öğretileri arasında büyük farklar vardır.

İsrailoğullarına Hz. Musa'dan sonra gelen peygamberler onun şeriatı ile hüküm vermeye ettiler. Bu durum Hz. İsa'nın zuhuruna kadar devam etti. Hz. İsa, İsrailoğulları dışında bir millete gönderilmemiş bir peygamber olarak, yeni bir şeriat ile geldi ve Musa şeriatının çoğunluğunu neshetti.²⁹³

Hz. İsa'nın İsrailoğullarına tebliği Kur'an'da şöyle ifade edilir; “Allah, onu

²⁸⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 619.

²⁸⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 620.

²⁹⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 9, ss. 3635-3636; Mü'minun 23/50.

²⁹¹ Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Der. Recep Kibar, 1. b., İstanbul: Külliyat Yayınları, 2016, s. 157.

²⁹² Bülent Şenay, *İlk Râfîzî Hristiyan Kilisesi Markûnilik*, İstanbul: Verka Yayınları, 2003, s. 21-22.

²⁹³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 605; Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 171.

İsrailoğullarına bir peygamber olarak gönderecek (ve oda onlara şöyle diyecek): şüphesiz ben size rabbinizden bir mucize getirdim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir. Körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi sizlere haber veririm. Eğer mü'minler iseniz bunda sizin için elbette bir ibret vardır."²⁹⁴ Konyalı, ayetin tefsirini yaparken, Hz. İsa'nın nübüvvetini ispat etmek için üç çeşit mucize beyan ettiğini söyler. Bunlardan ilki çamurdan kuş yapıp ona üflemesi ve kuşun canlanarak uçmasıdır. İkincisi; kimsenin çare bulamadığı hastalıkları iyileştirmek, görmeyenlerin gözünü açmak ve ölüleri diriltmesidir. Üçüncüsü ise insanların evlerinde yedikleri şeyleri ve gelecek için sakladıkları şeyleri bilmesidir.²⁹⁵

Bir başka ayette "*Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Şüphesiz Allah, benim de Rabbim sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur.*"²⁹⁶ Konyalı Mehmet Vehbi, bütün peygamberlerin kendilerinden önceki nebilerin peygamberliğini ve şeriatını tasdik ettiklerini ifade ettikten sonra Hz. İsa'nın risaletinin de iki maksadı olduğunu belirtir; bunlardan birincisi Tevrat'ı ve ahkâmını tasdik; ikincisi, Tevrat'ın ahkâmında zor olan şartları hafifletmek ve bazı ahkâmı nesh etmektir. Konyalı Hz. İsa'nın İsrailoğullarının haram saydığı deve etini ve iç yağını yemeyi helal kıldığını, Cumartesi günü iş yapma yasağını da kaldırdığını söyler.²⁹⁷ Hz. İsa'nın nübüvvetini tebliğ ettiği dönemde kendinden önceki bazı hususları nesh etmesinin, o ahkâmın aslını tasdik ettiği gerçeğini değiştirmeyeceğine değinir. Çünkü nesihin; bir dönemde Allah'ın kesin emir buyurduğu bir ahkâmı sonraki dönemde kaldırmasından ibaret bir işlem olduğu açıklamasında bulunur.²⁹⁸

Hz. İsa risaletini izhar ederken birçok mucize gösterdiği gibi risaletinin doğruluğunu ispat için Ruh-ul Kudüs ile de desteklenmiştir. "*... Meryem oğlu İsa'ya da açık deliller verdik ve onu Ruhu'l Kudüs ile destekledik...*"²⁹⁹ Konyalı, Ruhu'l Kudüs ile kast edilenin Cebrail olduğu kanaatindedir. Hz. İsa'yı Hz. Meryem'e ilkâ eden Cebrail

²⁹⁴ Âl-i İmran 3/49.

²⁹⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 605.

²⁹⁶ Âl-i İmran 3/50-51

²⁹⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 608.

²⁹⁸ a.yer.

²⁹⁹ Bakara 2/253.

olduğu gibi tebliğ vazifesini yaparken yanında olan da Yahudilerin saldırılarına karşı onu koruyan da yine Cebrail olmuştur.³⁰⁰ Aynı ayetin baş kısmında Allah, *“İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden, Allah’ın konuştukları vardır. Bir kısmının da derecelerini yükseltmiştir...”*³⁰¹ Buyurmaktadır. Konyalı Mehmet Vehbi, İnsanlar arasında zeka, akıl, kabiliyet ve fazilet hususunda farklılıklar olduğu gibi peygamberler arasında da fazilet ve hassasiyetler konusunda mertebeleri olduğuna, Allah’ın bazı peygamberlerle konuşarak onları diğer peygamberlerden yüce ve üstün kıldığına dikkat çekmiş ve bu ayette de Allah’ın Hz. İsa’ya verdiği mucizelerle, aynı zamanda Ruh-u Kudüs ile destekleyerek onu üstün kıldığını beyan etmiştir.³⁰²

İslam inancının aksine Hz. İsa, Hristiyan inancında peygamberlik ve kulluk derecesinden çıkartılmış ve kendisine ulûhiyet vasfı verilmiştir. Bu durum Kur’an’da ifade edilmiş ve bu şekilde inananlar için kurtuluş olmadığı da açıkça zikredilmiştir; *“Andolsun Allah Meryem oğlu Mesih’tir, diyenler kesinlikle kâfir oldu. Oysa İsa onlara şöyle demişti: ey İsrailoğulları! Yalnız, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin. Kim Allah’a ortak koşarsa, artık Allah ona cenneti muhakkak haram kılmıştır. Onun barınağı da ateştir. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.”*³⁰³ Bu ayette Hz. İsa’yı bir kul ve peygamber görmeyip onu ilah olarak kabul etmenin küfür olduğu vurgulandığı gibi Hz. Peygamberin bir hadisinde onu kul ve peygamber kabul etmenin cennete girmek için birer vesile olacağı müjdelenmiştir. Ubade’den rivayetle gelen bir hadiste Hz. Muhammed şöyle buyurmaktadır; *“Her kim Allah’tan başka bir ilah olmadığına, Hz. Muhammed’in onun kulu ve peygamberi olduğuna, İsa’nın Allah’ın kulu, peygamberi, Meryem’e ilettiği kelimesi ve kendi tarafından bir ruh olduğuna, cennetin hak ve cehennem hak olduğuna şahitlik ederse; Allah onu yaptığı amel karşılığında cennete koyar.”* Başka bir rivayette *“cennetin sekiz kapısından hangisini dilerse onu cennete koyar.”* ifadesi yer almaktadır.³⁰⁴

Allah birçok ayette Hz İsa’nın kulluğuna ve peygamberliğine işaret ettiği gibi, onun bir ilah olmadığına da özellikle temas etmiştir. Bu konu ilerde tekrar ele alınacaktır.

---

³⁰⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 468.

³⁰¹ Bakara 2/253.

³⁰² Mehmet Vehbi, a.g.e.,C. 2, s. 466.

³⁰³ Maide 5/72.

³⁰⁴ Ömer Ziyaeddin Dağıştânî, *Muhtasar Sahihi Buhârî (Zübdetü'l Buhârî)*, sad. A. Fikri Yavuz, İstanbul: Hisar Yayınevi, 2012, s. 606.

Son olarak Konyalı'nın değindiği bir noktayı da aktarıp bu konuyu noktalayalım. Konyalı Hz. İsa'nın Âl-i İmran suresi 46. Ayete beşikte konuştuğunun zikredilmesinin sebebinin“teslisi reddetmek” olduğunu söyler. Çünkü ilah olanın durumunda bir değişiklik olmaması gerektiğine değinen müfessirimiz Hz. İsa'nın çocukken büyümüş ve yetişkinliğe erişmiş olmasının ilahlıktan uzak bir vaziyet olduğunu, bu tür değişikliklerin ulûhiyete zıt olduğunu belirtir.³⁰⁵ Hristiyanların Hz. İsa'ya ulûhiyet atfetmeleri, Yahudilerin ise mesnetsiz iddialarına karşı Allah; Hz. İsa'ya mucize vererek nübüvvetini ispat etmiş, onu yüceltmiş; ulûhiyet atfeden Hristiyanları ve Yahudilerin iddialarını reddetmiş olduğunu görmek mümkündür.³⁰⁶

1.4. Hz. İsa'nın Mucizeleri

1.4.1. Beşikte Konuşması

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Meryem'in Allah'ın “ol” emriyle hamile kalması ardından babasız bir çocuk dünyaya getirmesi ve kucığında çocuğu olduğu halde kavmine dönüşü anlatılır. Hz. Meryem'i kucığında bir çocukla karşılarında gören, Yahudiler şaşkınlık içinde *“Ey Meryem, çok çirkin bir iş yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi.”*³⁰⁷ Diyerek Hz. Meryem'i zina yapmakla suçladılar. Bunun üzerine Hz. Meryem kucığındaki çocuğu işaret etmiş ve onun konuşmasını istemiştir. Onlarda *“beşikteki bir bebek nasıl konuşur”* diyerek itiraz etmişlerdir.³⁰⁸ Bunun üzerine çocuk konuşmuş; kendisinin Allah'ın kulu ve peygamberi olduğunu, kendisine kitap verildiğini, nerde olursa olsun erdemli kılındığını, namaz ve zekâtla emredildiği gibi annesine saygılı olmakla da mükellef kılındığını, doğduğu, öleceği ve yeniden dirileceği gün selamın kendi üzerine olduğunu söylemiştir.³⁰⁹ Müfessirimizin açıklamalarına göre olayın gerçekleştiği esnada Hz. Zekeriyya'da orada hazır bulunuyordu. Hz. İsa konuşmaya başlayacağı esnada süt emmekteydi ve eliyle işaret ederek konuşmuştur. Ve Konyalıya göre Hz. İsa'nın ilk önce Allah'ın kulu olduğunu zikretmesi insanların kendisini ilah olarak algılamasının önünü kesmek içindir. Ayrıca Hz. İsa bu konuşmasıyla annesinin suçsuzluğunu ve temizliğini ispat etmiştir. Çünkü gayri meşru bir çocuktan böyle bir mucize

³⁰⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e.,C. 2, s. 601.

³⁰⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 468.

³⁰⁷ Meryem 19/27-28.

³⁰⁸ Meryem 19/29.

³⁰⁹ Meryem 19/30-33.

doğmayacağı herkesçe malum olunan bir gerçektir. Ayrıca Yahudilerin iftiralarına son vermesi için kendisinin ileride peygamber olacağını ve kendisine kitap verileceğini dahi ifade etmiştir. Bu açıklamaları duyduktan sonra Yahudilerin bir nebze iftiradan vazgeçtiklerini söyleyen Konyalı, bu mucize karşısında bazı fırkalar meydana geldiğini kaydeder. Buna göre insanlar arasında meydana gelen fikir ayrılığı ile Hz. İsa'yı kimisi İlah, kimisi İlah'ın oğlu, kimisi peygamber kabul ederken kimisi de iftiralarında ısrarcı olmuştur.³¹⁰ Ayrıca daha öncede değinildiği gibi Konyalı, Allah'ın Hz. İsa'nın beşikte konuşmasını zikretmekle Hz. İsa'ya ulûhiyet atfeden Hristiyanların iddialarını reddettiğinin altını çizer. Çünkü Hz. İsa çocukken büyümüş ve ahvali değişmiştir. Hâlbuki bir ilahın halinde değişme olmaz.³¹¹

1.4.2. Çamurdan Yaptığı Kuşa Üfleyip Canlandırması

Hz. İsa, nübüvvetini açıklayınca kendisini yalanlayan Yahudiler için gösterdiği mucizelerden birisi çamurdan kuş yapıp ona üflemek ve o kuşun canlanmasıdır.

Kur'an'da kuşun ne olduğuna dair bir bilgi bulunmamakla birlikte Konyalı, bu kuşun yarasa olduğunu beyan eder. Ona göre kuşun yarasa olmasını Hz. İsa'dan Yahudiler istemişlerdir. Konyalı, onların bu kuşu istemelerinin çeşitli sebeplerini ise şöyle sıralar; bu kuşun kanatsız uçması, bazı özellikleri ile insana benzemesi, gündüz ışığında ve gece karanlığında göremeyip sadece güneşin batışında ve sabah şafak sökmek üzere olduğu vakitler görebilmesidir. Konyalı, bu özellikleri saydıktan sonra bu konuda asıl önemli olan hususun Hz. İsa'nın cansız bir surete üfleyerek can vermesi olduğunun altını çizer. Önemli olan kuşun türü değil mucizenin büyüklüğü ile onun nübüvvetine delalet etmesidir, der. Ayrıca can verilen kuş insanların görebileceği noktaya kadar uçmuş ve sonra tekrar ölü olarak yere düşmüştür. Çünkü Allah'ın hâlk ettiği ile kulun tasvir ettiği arasında fark olması için mucize olarak canlandırılan kuş devamlı olmamıştır.³¹²

1.2.3. Körleri ve Alacalı Hastaları İyileştirmesi

Ekmeç; doğumdan itibaren görme engeli olan kişidir ve tedavisi olmayan bir durumdur. Bars ise, vücutta meydana gelen (ala) hastalıktır ki iyileşmesi mümkün

³¹⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3212-3213.

³¹¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 601.

³¹² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 605.

değildir. Bu hastalıklar o dönemin tıbbi açısından çözümü olmayan hastalıklarıdır ve bu yüzden mevzu bahsedilmişlerdir. Çünkü şifası mümkün olan bir hastalığı iyileştirmek mucize sayılmayacaktı.³¹³

Müfessirimizin naklettiğine göre bir günde Hz. İsa'ya binlerce hasta gelir ve şifa bulup giderdi. Ona gelemeyenlere Hz. İsa bizzat gider ve tedavi ederdi. Tedavi ederken yaptığı şey ise dua etmek ve hastanın iman etmesini şart koşmaktı. İman etmeyenler şifa bulmaz, iman edenler ise sıhhatine kavuşurdu.³¹⁴

1.2.4. Ölülere Diriltmesi

Hz. İsa'nın en çok bilinen mucizelerinden biri de ölülere diriltmesidir. Mehmet Vehbi'nin aktardığına göre Hz. İsa'nın dirilttiği dört kişiden bahsedilir. Bunlardan üçü yeni ölmüş kişilerdir. Birini ise ölümünün üzerinden yüzyıllar geçmiştir. İlk üç kişiden ilki Hz. İsa'nın bir dostudur. Dostu vefat etmiş ve bu durumdan Hz. İsa'nın üç gün sonra haberi olmuştu. O da Rabbinde dua etmiş ve Allah, dostunu tekrar diriltmiştir. Diğer ikisinden biri kabre götürülürken dirilen ihtiyar bir kadının oğlu, diğeri de ölümünden bir gün sonra dirilen bir kızdır. Bunlar dirildikten sonra dünya da yaşadılar. Ancak Yahudiler, Hz. İsa'nın bu üç kişiyi diriltmesine ölümleri yeni olduğu için itiraz ettiler ve onların belki de ölmediğini iddia ettiler. Bunun üzerine Hz. İsa'dan dört bin sene önce vefat eden Hz. Nuh'un oğlu Sam'ı diriltmesini istediler. Ve bu isteklerini iman etmek için şart koşular. Sam, Hz. İsa'nın duasıyla kabrinden kalkıp onun nübüvvetine şahadet etti ve onlara iman etmelerini tavsiye etti. Mucizeyi görenlerden bazıları iman ettiler bazıları ise bu sihirdir, gözümüzü boyayıp bizi aldatıyor deyip küfürde ısrarcı oldular.³¹⁵

Mehmet Vehbi Efendi, "*O, sizi rahimlerde, dilediği gibi şekillendirendir. Ondan başka ilah yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"³¹⁶ Ayetini yorumlarken Hristiyanların Hz. İsa'nın ölülere diriltmesi mucizesi görünce onu İlah ilan ettiklerini söyler. Çünkü onlara göre böyle büyük bir mucizeyi ancak bir ilah gerçekleştirebilir. Allah, yukarıdaki ayette onların bu iddialarını reddediyor. İsa, ilah olamaz çünkü ilah olan zat kişiyi ana rahminde yaratmaya ve şekillendirmeye kâdir

³¹³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 606.

³¹⁴ a.yer.

³¹⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 606.

³¹⁶ Âl-i İmran 3/6

olandır. Hz. İsa'nın ise böyle bir kudreti yoktur. Onun ölüleri diriltmesi ancak Allah'ın izniyledir ve peygamberliğini ispat için birer mucizedir.³¹⁷

1.2.5. Evlerinde Yediklerini ve Gelecek İçin Biriktirdiklerini İnsanlara Söylemesi

Ayette beyan olunduğu gibi Hz. İsa'nın dördüncü mucizesi insanlara evlerinde yediklerini ve sakladıklarını söylemesidir. Buna benzer şeyleri kâhin, falcı ve münecimlerin de haber verebildiklerini söyleyen Konyalı, onların verdiği haberlerin çoğunlukla yalan çıktığını, doğru çıksa bile bunun tesadüfen ya da birçok sebebi göz önüne alarak söylediklerini belirtir. Birçok zamanda yıldızların hareketlerine bakarak söylerler ki bu önceden tecrübe edilmiş bir şeydir. Ama Hz. İsa'nın verdiği bilgiler kesinlik ifade eder. Yalan olma ihtimali yoktur. Çünkü o bu bilgilere Allah'ın vahyi ile erişmiştir.³¹⁸

Necran'dan Hz. Muhammed ile görüşmek için gelen Nasara taifesinin Hz. İsa'nın bazı gaybi bilgileri bilmesini onun ulûhiyetine delil kabul ettiklerini nakleden Konyalı; “*Şüphesiz yerde ve gökte Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz.*”³¹⁹ Ayetinin onların bu davalarını red ve iptal etmek için inmiş olduğunu söyler. İsa'nın ilah olarak kabul edilemeyeceğini çünkü ilaha hiç bir şeyin gizli kalmayacağı gibi, Onun her şeyin bilgisine de sahip olması gerektiğini belirten müfessirimiz; Hz.İsa'nın birçok bilgiden yoksun olduğunu, Onun bazı gaybi bilgileri biliyor olmasının ancak Allah'ın bildirmesi ile mümkün olduğunu kaydeder.³²⁰

1.2.6. Havariler ve Maide Kıssası

Havari kelimesi Kur'an'ı Kerim'de Hz. İsa'nın ashabını nitelemek için kullanılmıştır.³²¹ Bu kelimenin kullanım alanlarına göre bir kaç farklı anlamından söz edilir; “hvr” kökünden türeyen bu kelime, “*bir şeyden diğer bir şeye dönmek, bir durumdan başka bir duruma geçmek*” anlamına gelir. İkinci bir anlam olarak; “*saf beyaz renk*” anlamına gelir. Başaktan temizlenip un yapılan, fırında pişirilen, bembeyaz renkte olana nispet edilerek böyle isimlendirilmiştir. Beyaz renkli elbise giyenlerde

³¹⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 542.

³¹⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 607.

³¹⁹ Âl-i İmran 3/5.

³²⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 541.

³²¹ Âl-i İmran 3/52; Maide 5/111-112; Saff 61/14.

böyle isimlendirilmiştir. Üçüncü olarak da “yardım eden, zafere ulaştırın, arkadaş ve vezir” gibi anlamlarına gelir. Peygamberlerin ashabı için kullanılır. Havari, yakın arkadaş olup, peygamberi destekler, hakka yardım eder. Havariyyûn kelimesi dilsel olarak da; bütün kirliliklerden kurtulup arınan/ihlaslı olanlar anlamına gelir.³²² Konyalı, havariler Hz. İsa’nın halis ashabıdır, der. Havari kelimesini; “hur” kökünden türediğini, “hur” kelimesinin *lekesiz, beyaz* demek olduğunu ve bu bağlamda halis ve beyaz olan şeye Havariyyûn dendiğini açıklar. Hz. İsa’nın ashabı da imanlarındaki ihlas, saflık ve şüpheden uzak olmaları nedeniyle bu ismi almışlardır. Havarilerin mesleği hakkında çamaşır yıkayıcılık olduğu söylense de bunun zayıf bir ihtimal olduğunu, Havarilerin mesleklerinin balıkçılık veya boyacılık olduğunu söyler. Sayılarını da on iki olarak nakleder.³²³ Ancak havarilerin isimleri hakkında kesin bir bilgi yoktur.

Hz. İsa tebliğini açıklarken Yahudilere mucizelerini izhar etmiş ancak onlar iman etmeyi reddetmiş ve küfür üzere kalmakta ısrarcı olmuşlardır. Bunun üzerine Hz. İsa “Allah yolunda yardımcıları kimdir?” Diye sormuş ve havariler de ona “*Allah yolunda yardımcıların bizleriz. Biz sana iman ettik ve sen de bize kıyamet günü şahitlik et ki Allah bizi hakikate şahitlik edenlerle yazsın.*”³²⁴ Hz. İsa’nın havarileri Ona iman etmiş ve hiç bir şüphe duymayarak onun davasına canları ve malları ile hizmet etmişlerdir. Dini İsa’ya ihlasla yardım ettikleri için ümmeti Muhammed’e örnek gösterilmiş ve Müslümanlardan da onlar gibi olmaları istenmiştir.³²⁵

Kur’an’ı Kerim’in beşinci suresi Hz. İsa ve havarilerine gökten inen sofranın adına nispeten Maide olarak isimlendirilmiştir. Hz. İsa’nın bu kıssası dört ayette şu şekilde verilmektedir; “*Hani bir de, bana ve peygamberime iman edin, diye havarilere ilham etmiştim. Onlar da iman ettik. Bizim Müslüman olduğumuza sen de şahit ol, demişlerdi. Hani havarilerde, Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi? Demişlerdi. İsa da eğer Mü’minler iseniz, Allah’a karşı gelmekten sakının, demişti. Onlar, istiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz yatışsın. Senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona, (gözü ile) görmüş şahitlerden olalım, demişlerdi. Meryem oğlu İsa, Ey Allah’ım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki; önce*

---

³²² Cemaleddin Şarkavi, *Hristiyanlık ve İslam’ın Kışkırtıcı Konuları*, Çev: Eldar Hasanov, 1. b., İstanbul: Ocak Yayınları, 2012, s. 267-268.

³²³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 610; Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 14, s. 5910.

³²⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 610; Âl-i İmran 3/52-53.

³²⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 14, s. 5910; Saff 61/14.

*gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandırانların en hayırlısıdır, dedi. Allah da, Ben onu size indireceğim. Ama ondan sonra sizden her kim inkâr ederse, artık ben ona kâinata hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim, demişti.*³²⁶

Havariler, Allah'a iman da şüphe duyan kimseler değildi. Ayrıca Hz. İsa'nın birçok mucize göstermesinden sonra hala mucize istemeleri kanaatsızlık değil hem kendilerinde olan açıklığı gidermek hem de önceki mucizelerin yeryüzünde gerçekleşmiş olmasından ziyade bu mucizenin semadan gelmesi ile imanlarının kuvvet bulması içindir. Hz. İsa ashabının gökten sofraya inmesi talebinin halis olduğunu bildiği için onları geri çevirmemiştir. Önce gusül abdesti alır, yünden bir kıyafet giyip, ağlar ve iki rekât namaz kılar. Allah'tan kendilerine bir sofraya indirmesini, bu sofraya sebebiyle kendilerinden sonra geleceklere bir bayram, sevinç kaynağı ve de Allah'tan bir mucize olmasını istemiş, Allah da bu duayı kabul ederek gökten nimetlerle dolu bir sofraya indirmiştir. Sofranın Pazar günü indiğine değinen müfessirimiz, bugün Hristiyanlıkta kutsal gün olarak Pazar gününün kabul edilme sebebi olarak bu olayı görür.³²⁷

Gökten inen sofranın detayları hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre; Hz. İsa, İsrailoğullarına bir teklifte bulunmuştur. Buna göre Allah'ın rızası için 30 gün oruç tuttıkları takdirde Allah'ın da onların arzularını yerine getireceğini vaad etmiştir. Bunun üzerine onlarda bu teklifi kabul etmiş ve 30 günlük orucun ardından Hz. İsa'ya kendilerine söyledikleri vaadi hatırlatıp Allah'tan kendileri için gökten bir sofraya indirmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Hz. İsa'da bu arzuları için dua etmiş, Allah meleklerle gökten üzerinde yedi balık ve yedi yufka bulunan bir sofraya indirmiş, yediden yetmişe herkes sofradan yiyebilmiştir.³²⁸

Ammar b. Yasir'den aktarılan bir hadise göre; sofraya semadan inmiş, üzerinde ekmek ve balık bulunmaktaydı. İnsanlara bu sofradan yemeleri ve nankörlük etmeyip sofradan ertesi gün için bir şey çalmamaları tembihlenmiş ancak onlar bu ikaza uymayarak sofradan bir şeyler çalmışlardır. Bundan dolayı da maymun ve domuz

---

³²⁶ Maide 5/111-115.

³²⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 4, ss. 1356-1358.

³²⁸ Abdullah Aydemir, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, 7. b., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014, ss. 257-258.

şekline döndürülmüşlerdir. Vehb İbn Münebbih'ten aktarılan bir rivayete göre ise bu sofraya cennet meyveleri ile dolu olduğu halde her gün iniyor, sofranın etrafına dört bin kişi oturuyor ve sofradan diledikleri kadar yiyip içiyorlardı.³²⁹

Başka bir rivayete göre, havariler Hz. İsa'dan gökten kendileri için bir sofraya istemişler ancak Hz. İsa bu durumdan hoşlanmayarak Allah'ın yeryüzündeki nimetleri ile yetinmelerini tavsiye etmiş ayrıca Semud kavminin peygamberlerinden mucize istemeleri sebebiyle helak olduklarını hatırlatmıştır. Buna rağmen havariler arzularında ısrarcı olmuşlardır. Bunun üzerine Hz. İsa yün bir elbise giyip abdest almış, uzunca bir süre namaz kıлып ardından gözlerinin yumup ellerini göğsünde birleştirmiş ve gözlerinden yaşlar akarak Allah'a kendileri için gökten bir sofraya indirmesi için dua etmiştir. Duanın ardından melekler iki bulut arasından kırmızı renkte bir sofraya indirmiş ancak bunun karşılığında nankörlük edilmemesini şart koşmuştu. Sofraya indikten sonra gördüler ki üzeri bir mendille örtülü. Hz. İsa, mendili açmalarını istemiş ancak onlar bundan çekinmiş ve Hz. İsa'ya bunu yapmaya ancak kendisinin layık olduğunu söylemişleridir. Bunun üzerine Hz. İsa tekrar abdest almış ve bir önceki kadar uzun süren bir namaz kılmıştır. Daha sonra sofrayı açtıklarında gördüler ki sofrada pulsuz ve kılçıksız bir balık ve pırasa dışında her türlü sebze, sirke, tuz, beş yufka bulunmakta. Havarilerin başı olan Şem'un bunun cennet nimeti mi dünya nimetimi olduğunu sordu. Hz. İsa ise sadece sofradan yemelerini ve şükretmelerini söyledi. Ayrıca Hz. İsa'nın sofradan yemediğini gören havarilerde bunun bir azap sebebi olacağını düşünerek ondan yemekten çekindiler. Daha sonra Hz. İsa, fakirleri ve düşkünleri yemeleri için çağırdı. Sofradan 1300 kişi yediği halde sofradan birşey eksilmiyor, olduğu gibi duruyordu. Ve sofradan yiyen fakir zenginleşti, hastalar şifa buldu bu hali gören havariler ve sofradan yemeyenler yemedikleri için pişman oldular.³³⁰

Gökten inen sofranın detayları ile ilgili olarak Konyalı Mehmet Vehbi ise şunları aktarır; sofraya kırmızı renkte olup iki bulut arasından inmiştir. Üzerinde kılçıksız ve pulsuz olarak kendi yağında kızartılmış balık, balığın baş tarafına tuz konmuş, kuyruk kısmında bir kâse içinde sirke bulunmaktaydı. Bunların etrafında ise birçok çeşit sebze bulunuyordu. Ayrıca sofrada beş tane çörek bulunuyordu ki bu çöreklerden her biri üzerinde ayrı bir nimet olarak zeytin, bal, yağ, peynir, kurumuş et bulunuyordu. Sofra

³²⁹ Aydemir, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 258.

³³⁰ Aydemir, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, s. 258-260.

inince Hz. İsa “Allah’ım bize nimet kıl, nikmet kılma” diyerek dua etti ve sofrayı açtı. Orda bulunanlar bu sofradakilerin cennet nimeti mi yoksa dünya nimetimi olduğunu sorması üzerine Hz. İsa bunun ikisinden de değil Allah’ın kudretiyle yarattığı nimet olduğunu, bundan yiyip Allah’a şükretmelerini söyler. Bu sofradan fakir, hasta ve sağlam yani binlerce insan yemiş, ancak sofradan bir eksilme olmamıştır. Bu mucize vesilesiyle iman edenler olduğu gibi iman etmeyenler de olmuş ve Allah küfredenleri domuza çevirmiş, bunlarda ancak üç gün yaşayabilmişlerdir.³³¹ Bu açıklamalara ek olarak müfessirimiz, “İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü.”³³² Ayetinin iniş sebebi olarak iki gruptan söz edildiğini, lanet olunan iki gruptan ilkinin Hz. Davud zamanında yasak olmasına rağmen Cumartesi günü balık avlayanlar olduğunu ikincisinin ise ashâbı maide diye adlandırılan ve mucize olarak semadan nazil olan sofradan yiyen ve sonra da iman etmeyenler olduğunu söylemektedir.³³³

1.2.7. Karye Halkı ve Habibi Neccar

Kur’an’ı Kerim’in Yasin suresinde Hz. Muhammed’e ashâbına karye halkını örnek göstermesi buyrulur; “(ey Muhammed) Onlara, o memleket halkını örnek ver. Hani oraya elçiler gelmişti.”³³⁴ Bu ayette bahsi geçen “Karye” kelimesi, köy ve kasaba gibi küçük yerleşim birimlerini ifade etmek için kullanılır ve “insanların toplandığı yer” anlamına gelir. Bu yerin adı ve burada kimlerin oturduğu tam olarak bilinmemekle birlikte genel olarak buranın Antakya olduğu, oraya giden resullerin de Hz. İsa’nın elçileri olduğu kabul edilmektedir.³³⁵ Ayrıca ayette geçen Allah’ın elçiler göndermesi durumunu Konyalı Mehmet Vehbi, onların müstakil bir resul olmayıp, Hz. İsa’nın irşat için yolladığı elçileri olduğunu, Allah’ın Hz. İsa’yı göndermiş olması sebebiyle dolaylı olarak da onun gönderdiği elçilerini “biz gönderdik” şeklinde nitelediğini açıklamaktadır.³³⁶

³³¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 4, s. 1357-58.

³³² Maide 5/78.

³³³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1290.

³³⁴ Yasin 36/13.

³³⁵ Abdullah Aydemir, “Ashabu’l-Karye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, C. 3, s. 468-469.

³³⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 11, s. 4618.

Mehmet Vehbi, Hz. İsa zamanında Antakya bölgesinin putperest bir inanç yapısına sahip olduğunu bu yüzden de Allah'ın Hz. İsa'ya oraya iki elçi göndermesini emrettiğini, Hz. İsa'nın da oraya Yunus ve Yahya isimindeki havarileri gönderdiğini nakleder. Orada yaşayan halkın bu iki resule eziyet edip, darp etmesi üzerine de üçüncü bir elçi olan Şem'ûn ile desteklenmişlerdir.³³⁷

Müfessirimiz, Kur'an'da yer ve kişi adı bildirilmeyen bu belde ve resuller ile ilgili ayetleri şöyle tefsir eder; Hz. İsa Allah'ın emriyle putperest Antakya ahalisini irşad etmeleri için Yunus ve Yahya adındaki iki elçisini oraya gönderdi. Bunlar Antakya yakınlarına geldiklerinde koyunlarını otlatan bir adamla karşılaşırlar. İsmi Habib-i Neccar olan bu adamın, onlara kim olduklarını, buraya niçin geldiklerini sorması üzerine elçiler Hz. İsa tarafından halka tebliğ için gönderildiklerini söylerler. Ancak Habib, onlardan sözlerinin doğruluğu için delil ister. Onlarda Allah'ın izniyle hastalara şifa verdiklerini ve görmeyen gözlere derman olduklarını söylerler. Habib'in iki yıldır yatalak olan bir oğlu varmış, elçiler onu mesh edince çocuk iyileşir ve Habib de elçilere iman eder. Elçilerin bu özellikleri kısa zamanda halk arasında yayılır ve birçok kişi onlar sayesinde şifa bulur. Öyle ki bölgenin hükümdarı da onları duyar ve huzuruna çağırır. Elçiler huzura çıkınca hükümdarı imana davet ederler ve bu duruma hiddetlenen hükümdar onları hapse atar. Hz. İsa iki elçisi hapsedilince, üçüncü bir elçiyi oraya yollar. Şem'ûn ismindeki bu üçüncü elçi gizli bir kimlikle oraya gelir. Önce hükümdarın yardımcılarını ile sonrada yardımcılarının vasıtasıyla hükümdarla görüşür. Hükümdarla olan muhabbeti ilerleyince bir gün ondan, hapsedtiği elçileri sorar ve Ona, onların delillerini dinleyip dinlemediğini sorar. Hükümdar delillerini dinlemediğini söyleyince Şem'ûn onları dinlemesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine mahpuslar huzura çıkartılır. Şem'ûn onlara Rablerinin kim olduğunu sorar. Elçiler de Allah'ın özelliklerini vasıflarını saydıktan sonra yedi gün önce ölmüş birini de tekrar dua ederek diriltirler. Bunu gören melik ve bazı yardımcılarını iman eder. Bir kısmı ise iman etmez. Şem'ûn'un da onlardan biri olduğu da anlaşılır bu olaydan sonra. Ve üçü birlikte insanları tevhide davete başlarlar.³³⁸

Elçilerin davetine karşılık karye halkı, *“onlar da şöyle dediler; siz de ancak bizim gibi insansınız. Rahman hiçbir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan*

---

³³⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 11, s. 4615.

³³⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 11, s. 4616.

söylüyorsunuz.”³³⁹ Antakya halkının üç gerekçeyle elçileri reddettikleri görülür; birincisi onlarında kendileri gibi beşer olması; ikincisi Allah’ın beşere hiçbir şey indireceğine inanmamaları; üçüncüsü ise onların sadece yalan söylediklerini düşünmeleri.³⁴⁰ Ancak yalan söylemekle itham edilseler de elçiler vazifelerinden vazgeçmeyerek üzerlerine düşeni yapmış ve halka eğer inanmazlarsa mesuliyetin kendilerinde olduğunu bildirmişlerdir;³⁴¹ “*Elçiler şöyle dediler: bizim gerçekten size gönderilmiş elçiler olduğumuzu Rabbimiz biliyor. Bize düzen ancak apaçık bir tebliğdir.*”³⁴²

Elçiler tebliğde ısrarcı olunca Antakya halkı onları tehdit etti; “*Dediler ki; Şüphesiz biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık, eğer vazgeçmezseniz sizi mutlaka taşlarız. Ve bizim tarafımızdan size elem dolu bir azap dokunur.*”³⁴³ Konyalıya göre; Antakya halkı kendilerine gelen elçileri sevmedikleri ve onların tebliğ ettiklerinin tersine şeyler yapmak istedikleri için onları bir uğursuzluk olarak görmüşlerdir. Ayrıca onlar, elçilerin yalan söylediklerine inanıyor ve hal böyle iken Allah adına yemin ettikleri için yaşadıkları beldenin susuzlukla imtihan edileceğinden korkup onları şer olarak görüyorlardı. Bu yüzden de gitmedikleri takdirde onları taşıyarak azap edeceklerini söylemişlerdir.³⁴⁴ Onların bu ithamlarına karşı; *Elçiler de, Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildiği için mi (uğursuzluğa uğruyorsunuz?). Hayır, siz aşırı giden bir kavimsiniz, dediler.*”³⁴⁵

“*Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: Ey kavmim! Bu elçilere uyun. Sizden hiçbir ücret istemeyen kimselere uyun, onlar hidayete erdirilmiş kimselerdir.*”³⁴⁶ Konyalı, bu tartışmaları şehrin uzak bir mahalinde oturmasına rağmen duyan Habib-i Neccar’ın şehrin üst tarafından koşarak geldiği ve halkına elçilere iman etmeleri gerektiğini, onların bunu tebliğ ederken bir ücret beklemediklerini ve iman edildiği takdirde maddi bir kayıp olmadığı gibi manevi kazanç elde edeceklerini anlatmış. Habib-i Neccar âlim, zahid ve merhametli bir insan idi. Kutsal kitaplarda vasıflarını okuduğu Hz. Muhammed’e iman ettiği gibi Hz. İsa’ya da iman etmiştir.

---

³³⁹ Yasin 36/15.

³⁴⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 11, s. 4617.

³⁴¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 11, ss. 4616-4617.

³⁴² Yasin 36/16-17.

³⁴³ Yasin 36/18.

³⁴⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 11, ss. 4619-4620.

³⁴⁵ Yasin 36/19.

³⁴⁶ Yasin 36/21-22.

Merhametinden ötürü kendi kavminin de iman etmesini istemişse de ancak yöre halkı Habib-i Neccar'ı kendi dinlerini terk ettiği için orada öldürmüşlerdir. Kabri şu anda Antakya'dadır.³⁴⁷ Eski kaynaklarda Sahib-i Yasin, Sahib-i Antakya olarak anılan Habib-i Neccar, Antakya'da hoşgörünün sembolü olarak görülür.³⁴⁸ Bugün Antakya'da, Habib-i Neccar adı ile anılan bir dağ olduğu gibi bu dağın eteklerinde bulunan, Romalılara ait bir tapınak iken Bizanslılar tarafından kiliseye çevrilen ve daha sonra İslami dönemde camiye dönüştürülen Habib-i Neccar camisi bulunmaktadır. Bu caminin altında bulunan üç mezardan birinin ona ait olduğu iddia edilmektedir.³⁴⁹

Konyalı, Habib-i Neccar'ın dülger, çamaşır yıkayıcı ya da ipekten elbise dokuyuculuk mesleklerinden birisiyle uğraştığını, kazancının yarısını kendisine harcıyıp yarısını Allah'ın yolunda dağıttığını nakleder.³⁵⁰ Müfessirimiz, Habibi Neccar'ın yüksek meziyetlere sahip bir insan olduğunu, sabırlı, merhametli ve öfkesine hâkim bir kişilikte olduğunu aktarır. Ayeti kerime onun bu özelliklerini göstermektedir; *“(kavmi onu öldürdüğünde kendisine) cennete gir, denildi. O da; keşke kavmim, Rabbimin beni bağısladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi, dedi.”*³⁵¹ Kavmi onun kanını dökmekten çekinmemesine ve onu taşıyarak öldürmelerine rağmen o, kavmine merhamet etmekten geri durmamıştır.³⁵²

Kur'an'ı Kerim elçilere iman eden kişinin kavmi tarafından katledilmesinden sonra onlar hakkında şöyle buyurmaktadır; *“kendisinden sonra kavmi üzerine (onları cezalandırmak için) gökten hiçbir ordu indirmedik. İndirecek de değildik. Sadece korkunç bir ses oldu. Bir anda sönüp gittiler. Yazık o kullara, kendilerine bir peygamber gelmezdi ki, onunla alay ediyor olmasınlar. Kendilerinden önce nice nesilleri helak ettiğimizi; onların artık kendilerine dönmeyeceklerini görmediler mi?”*³⁵³ Konyalı, bu ayetin bize Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden daha efdâl olduğunu gösterdiğini söyler. Açıklamalarına göre Hz. Muhammed'e Bedir ve Hendek'te ordularını asker olarak indirmiş ve onlarda müşriklere karşı savaşmışlardır. Ancak bu

---

³⁴⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 11, ss. 4621-4622.

³⁴⁸ Hüseyin Türk, “Antakya'da Dinler Arası Hoşgörü ve Habibi Neccar Örneği”, *Folklor/Edebiyat*, C. 22, S. 87 (2016),s. 167.

³⁴⁹ Süleyman Ateş, “Habib en-Neccâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1996, C. 14, s. 474.

³⁵⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 11, s. 4622.

³⁵¹ Yasin 36/26-27.

³⁵² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 11, s. 4627.

³⁵³ Yasin 36/28-31.

kavme karşı semadan asker indirmenin dahi gereği olmadığını onların bir sayha ile sönmüş ateş gibi olduklarını nakleder. Ve bu olayın Hz. Cebrail'in kale kapılarını kanatlarıyla tutarak birbirine vurması sonucu ortaya çıkan sesle herkesin ölü olarak yere yığılması şeklinde gerçekleştiğini aktarır.³⁵⁴

1.5. Hz.İsa'nın Vefatı ve Ref'i

Hz. İsa'nın akıbeti ile ilgili ayetler, İslam âlimleri arasında tartışmalara yol açmış ve hakkında kesin bir hükmün bulunmadığı konulardandır. Hristiyan inancına göre İsa'nın yeni bir şariat getirmesinden memnun olmayan başrahipler ile onun bir güç sahibi olmasından korkan devlet yöneticileri onu öldürmek için karar almışlardır.³⁵⁵ Hz. İsa'nın on iki havarisinden biri olan Yahuda İşkariyot, onu otuz gümüş karşılığında ispiyonlamış,³⁵⁶ İsa havarileri ile Gestemane bahçesinde dua ederken,³⁵⁷ yanına kılıçlarla sopalarla silahlanmış bir toplulukla Yahuda gelmiş, Hz. İsa'yı "selam, ey Rabbi" diyerek alnından öpmüş ve bu şekilde onun kimliğini düşmanlarına göstermiştir.³⁵⁸ Vali Pilatus, İsa'yı yargılamış ve ölüm cezasına çarpmıştır.³⁵⁹ Askerlerin bin bir eza ve hakaretinden sonra İsa, çarpmıha gerilmiş,³⁶⁰ iki saat çarpmıhta asılı kalmış, ardından "Tanrım beni neden terk ettin" diye çığlıklar atarak ruhunu teslim etmiştir.³⁶¹ Ölümünün ardından kurul üyelerinden Yusuf adında bir adam İsa'nın cesedini istemiş, vali de dileğini kabul etmiş ve İsa'nın cesedini ona vermiştir. O da, İsa'yı keten bir beze sarıp kaya içine oyulmuş bir mezara koymuş ardından da ağzını büyük bir taşla kapatmıştır.³⁶² Ancak İsa'nın, Şabat günü, ölümünden üç gün sonra açılan mezarı boş bulunmuştur. Melekler, Magdalalı Meryem ve İsa'nın annesine onun dirildiğini müjdelemişler ve onlarda sevinç içinde bu haberi öğrencilere ulaştırmışlardır.³⁶³ İsa daha sonra öğrencileri ile görüşmüş, onları dünyanın dört bir yanına vazifelendirerek göndermiş ve ardından da göğe yükselmiş, Tanrının sağına oturmuştur.³⁶⁴ Kıyametten

---

³⁵⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 11, s. 4642.

³⁵⁵ Matta 26/4.

³⁵⁶ Matta 26/14-16.

³⁵⁷ Matta 26/36.

³⁵⁸ Matta 26/47-49.

³⁵⁹ Matta, 27/11.

³⁶⁰ Matta 27/27-31.

³⁶¹ Matta 27/46.

³⁶² Luka 23/50-53.

³⁶³ Luka 24/1-10.

³⁶⁴ Markos, 16/14-19.

önce dünyaya ineceğine, tüm insanlığı egemenliği altına alarak Dünya Hristiyan Krallığını kuracağına inanılır.³⁶⁵

Ayrıca yine Hristiyan inancına göre Hz. İsa, Hz. Âdem'den beri insanlığın omuzlarına yüklenmiş olan asli günah için Tanrı tarafından gönderilmiş ve kendisini çarmıhta feda ederek tüm insanlığı bu günahattan kurtarmıştır. İsa, Tanrının insanlığa sevgisinin bir göstergesi olarak hizmet etmek için gelmiştir.³⁶⁶

İslam akidesi ise Hristiyan inancının temel ilkelerini oluşturan bu kefarete ve çarmıh meselesine farklı bir bakış açısı getirmektedir. Kur'an'ı Kerim'e göre; *"hiçbir günahkâr başkibir günahkârın günah yükünü yüklenmez."*³⁶⁷ Ve yine Kur'an'ın beyanına göre; *"Kim zerre ağırlığınca hayır yaparsa onun mükâfatını görecektir, kim de zerre ağırlığınca kötülük işlerse onun cezasını görecektir."*³⁶⁸

Kur'an'ı Kerim bu ayeti kerimelerde asli günah doktrinini kökünden reddettiği gibi³⁶⁹ Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesi hadisesini dereddeder: *"Bir de inkârlarından ve Meryem'e büyük iftira atmalarından ve "Biz Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demelerinden dolayı kalplerini mühürledik. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gösterildi (şübile lehüm). Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiç bir delilleri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler. Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir. Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir."*³⁷⁰

Kur'an Hz. İsa'nın çarmıhta öldürüldüğü ve yeniden dirildiği tezini reddediyor ve Hz. İsa'nın haç üzerinde ölmediğini açıklıyor. Hz. İsa, Musa şeriatının gereklerini yerine getirdiği gibi bazı durumlarda değişikliklere gitmiş ve bu durum Yahudilerce hoş karşılanmamıştır. Hz. İsa onların kabul etmeyeceğini anlayınca Allah yolunda kendisine yardım çağrısında bulunmuş ve yanındaki bir grup insanda bu çağrıya olumlu cevap vermiştir. Buna rağmen Yahudiler ona karşı kararlarını vermişlerdi: *"Ve Yahudiler tuzak*

---

³⁶⁵ Sarmış, a.g.e., s. 281.

³⁶⁶ Mehmet Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddîyeler Ve Tartışma Konuları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basım Evi, 1989, s. 162.

³⁶⁷ Enam 6/164; İsra 17/15; Fatır 35/18; Necm 53/38.

³⁶⁸ Zilzal 99/7-8.

³⁶⁹ Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddîyeler Ve Tartışma Konuları*, s. 164.

³⁷⁰ Nisa 156-158.

kurdu. Allah (da) tuzak kurdu. Ve Allah tuzak kuranların en iyisidir.”³⁷¹ Bu ayetle Yahudilerin Hz. İsa’yı öldürmeye karar vermiş oldukları anlaşılıyor. Ama Allah onların planlarına karşılık İsa’yı kurtardığını belirtmektedir:³⁷² “*Hani Allah şöyle buyurmuştu: ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim (müteveffike). Seni kendime yükselteceğim (raftuke). Seni inkâr edenlerden kurtararak temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar küfre sapanların üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz yalnızca banadır. Ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim.*”³⁷³

İsa’nın çarmıha gerilip öldürüldüğüne inanılan genel Hristiyan inancının aksine, Gnostik düşüncelere sahip olan Doketikler, İsa’nın çarmıhta ölmediğine inanırlar. Onlara göre İsa çarmıha gerilmek üzereyken, İsa’nın çarmıhını taşıyan kişi Cyreneli Simon mucizevi bir şekilde İsa’nın kılığına girmiş ve Yahudiler onu öldürmüş, İsa ise bu olayları uzaktan izlemiştir.³⁷⁴

“*Allah: Ey Meryem oğlu İsa, beni ve annemi Allah’ı bırakarak iki ilah edin, diye sen mi söyledin? Dendiğinde: Seni tenzih ederim, hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz. Eğer bunu söyledimse mutlaka ben onu söylemiş olsaydım, elbette sen bunu bilirdin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben sende olanı bilemem. Şüphesiz ki yalnızca sen gaybları hakkıyla bilersin. Ben onlara, sadece bana emrettiğin şeyi söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin. Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit (ve örnek) idim. Ama beni içlerinden aldığı anda, artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen, her şeye hakkıyla şahitsin.*”³⁷⁵

Müfessirimiz, Allah ve Hz. İsa arasında geçen bu konuşmanın ahirette ya da dünya da gerçekleşmiş olmasının muhtemel olduğunu, Allah’ın Hristiyanları ilzam etmek için hakikati bildiği halde Hz. İsa’ya soru yönelttiğini belirtir.³⁷⁶ Müfessirler arasında Allah’ın Hz. İsa’yı göğe yükseltmekle (ref) tam olarak neyi kast ettiği, göğe yükselme hadisesinin ruh ve bedenle mi yoksa sadece ruhen mi olduğu, bu olayın sağ olarak mı gerçekleştiği, göğe yükselme ve hayatına son verme (teveffi) kavramlarının ilişkisi, çarmıh hadisesinde İsa yerine kimin öldüğü ve ne şekilde İsa gibi görüldüğü (şübile

---

³⁷¹ Âl-i İmran 3/53.

³⁷² Sıddıkî, a.g.e., s. 178.

³⁷³ Âl-i İmran 3/55.

³⁷⁴ Öztürk, a.g.e., s. 294.

³⁷⁵ Maide 5/116-117.

³⁷⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e.,C. 4, s. 1363.

lehüm) hususları ile ilgili kelimeler farklı yorumlanmış bu yüzden de bir görüş birliği sağlanamamıştır.

Yorum farklılığına yol açan kelimelerden biri olan “Ref” kelimesi; bir şeyi *yukarı koymak, manen yükselmek, yükseltmek, kaldırmak* anlamlarına gelir ve Arap dilinde de benzer anlamlarda olarak; *yükselmek, yükseltmek, yücelmek, bir şeyi taşımak kuvvetlendirmek ve iltifat etmek* gibi anlamlara gelir. Kur’an’ı Kerim’de ise “Sizden kesin söz almıştık. Tur dağına üzerinize kaldırmıştık.”³⁷⁷; “İbrahim ve İsmail evin temellerini yükseltiyordu.”³⁷⁸; “Onu (İdris’i) yüce bir yere yükselttik.”³⁷⁹; “İstedüğimizin derecelerini yükseltiriz.”³⁸⁰; “Gökyüzünün nasıl yükseltildiğine bakmazlar mı”,³⁸¹ örneklerinde görüldüğü üzere ref kelimesi hem maddi hemde manevi anlamda kullanılmıştır.

Diğer bir tartışma konusu olan Âl-i İmran suresi 55. Ayette geçmekte olan “Teveffi” kelimesi de âlimlerce farklı yorumlanan bir kavramdır. Elmalılı’ya göre; *teveffi, vefat ettirmektir ancak eceline yetiştirerek ruhunu kabzetmek* anlamlarına gelir. Ona göre; Hz. İsa’nın ruhu henüz kabzedilmemiştir. Ruhunun eceli gelmemiştir. Onun daha dünya da göreceği işler var olduğundan kelime Allah’a rücu’ etmemiştir. Bu bir beka-i ruhtur, ancak Hristiyanların inancında olduğu gibi uhrevi, ebedi bir beka değil, bir beka-i berzahidir. Hz. İsa’nın kıyametten önce eceli gelecek, o zaman kabzolunacaktır.³⁸²

Ömer Nasuhi Bilmen de Hz. İsa’ya kurulan tuzak neticesinde Allah’ın Hz. İsa’yı sağ bir şekilde göğe yükselttiğini ve böylelikle onu Yahudilerin planlarından kurtardığını belirtmektedir.³⁸³

Seyyid kutup ise olaya daha farklı bir yönden yaklaşarak Hz. İsa’nın vefatının nasıl gerçekleştiği ya da göğe nasıl yükseldiği hususlarını tam olarak Allah’tan başka

---

³⁷⁷ Bakara 2/63.

³⁷⁸ Bakara 2/127.

³⁷⁹ Meryem 19/57.

³⁸⁰ Yusuf 12/76.

³⁸¹ Gaşiye 88/18,

³⁸² Elmalılı, a.g.e., C. 2, s. 1111-1112.

³⁸³ Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 162.

kimsenin bilemeyeceğini, bu konunun gaybi bir mesele olduğunu ve bunları araştırmada hiçbir fayda sağlanamayacağını belirtir.³⁸⁴

Konyalı Mehmet Vehbi Efendi ise müteveffa, kelimesinin çeşitli anlamları olduğunu nakleder: Fahrettin Razi, Kazi ve Ebu Suûd Efendiden naklettiğine göre müteveffa; Allah'ın Hz. İsa'yı Yahudilerin katlinden kurtarıp semaya kaldırması ve sonra vakti geldiğinde onu kendisinin vefat ettirmesi demektir. Naklettiği bir başka rivayete göre Teveffi kelimesi vefat etmek demektir. Bazı rivayetlere göre Hz. İsa semaya kaldırılmazdan evvel yedi saat vefat ettirilmiş, daha sora tekrar dirilerek semaya ref edilmiştir. Ya da teveffi uyku manasındadır. Allah, Hz. İsa'yı uyutmuş ve o şekilde semaya ref etmiştir. Müteveffa yeryüzünden kaldırmaktır ya da Hz. İsa'da meleklerin mertebesine çıkmaya engel teşkil eden özellikleri ondan kaldırıp Hz. İsa'yı ruhu ve bedeniyle ref etmektir. Mehmet Vehbi, bu ihtimallerden ilkinde dair hadis-i şerif bulunduğundan tercihe en yakın olan ihtimalin o olduğunu söyler. Yani kısaca Konyalıya göre; ayette Hz. İsa'nın akıbetiyle ilgili ifade edilen husus; Allah'ın onu ruh ve bedenle sağ bir şekilde semaya kaldırdığı, Yahudilerin katlinden kurtardığı ve vakti gelince de onu kendisinin vefat ettireceğidir.³⁸⁵ 'Teveffi' kelimesinin hakiki anlamda vefat etmek anlamına geldiği gibi burada daha ziyade semaya ref edilmek anlamında kullanılmıştır. Hz. İsa semaya ref olunmuştur ve vefat etmemiştir. Bu ayette semaya yükseltilmesine vefat denmiştir. Bu dünyadan geçici bir süre intikal ve irtihal etmeye de vefat denebileceğini belirtir.³⁸⁶

Konyalı'nın naklettiğine göre Hz. İsa otuz yaşında peygamberliğini izhar etmiş ve otuz ay tebliğ vazifesini yaptıktan sonra ref'i gerçekleştirmiştir.³⁸⁷ Farklı gerekçelere sahip olsalar da hem Ferisilerin hem de Romalıların Hz. İsa'yı öldürmek için tuzak kurmuş olmaları gerçektir. Ancak Kur'an onların bu konuda başarısız olduklarını söylemektedir.³⁸⁸ Yahudiler Hz. İsa'yı öldürmek için tuzak kurmuş, ancak Allah buna müsaade etmemiş ve Cebrail onu zulümden kurtarmış, semaya kaldırmıştır.³⁸⁹

Kur'an'ın beyanına göre onlar Hz. İsa'yı öldürmeye çalışmış, Allah ise buna

---

³⁸⁴ Kutub, a.g.e., C. 2, s. 93.

³⁸⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 614.

³⁸⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 4, s. 1363.

³⁸⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 601.

³⁸⁸ Muhammed Atâ'u'r-rahim, Ahmet Thomson, *Bir İslam Peygamberi Hz. İsa, Jesus Prophet of İslam*, Çev. Gülsüm Mehdiyev, 6.b., 2015, İstanbul: İnsan Yayınları, s. 326.

³⁸⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 468.

müsaade etmemiş ancak onlara öyle görünmüştür (şübile lehüm). Bu durum da İslam bilginlerince farklı yorumlanmış ve Hz. İsa'nın çarmıha gerilmek üzereyken göğe nasıl yükseltildiği hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Müfessirimiz “şübile lehüm” kavramıyla ilgili yapılmış yorumlardan bir kısmını nakleder, ardından da kendi görüşüne uygun olanı verir:

Taberi kanalıyla Vehb b. Münebbih'ten nakille anlatır; Hz. İsa on ya da on yedi kişiyle bir hanede sohbet halindeyken Yahudilerin saldırısına uğrarlar. Amaçları ise Hz. İsa'yı öldürmektir. Allah, bu ahvalde bütün ashabını Hz. İsa suretinde onlara gösterdi. Yahudiler bu durum karşısında bize sihir yaptınız, hepinizi burada öldüreceğiz diye tehdit ettiler. Bunun üzerine Hz. İsa ashabından cennet karşılığında kimin canını verebileceğini sordu. İçlerinden biri öne atıldı ve ben İsa'yım, diyerek kendini feda etti. Yahudilerde onu İsa zannederek çarmıha gerdiler. Hâlbuki Allah, Hz. İsa'yı semaya yükseltti ve onların şerrinden korudu.³⁹⁰

Bir başka rivayeti Fahri Razi'den nakille aktarır; Yahudi reisleri Hz. İsa'yı öldürmek isteyince Allah onu semaya kaldırdı. Onlarda Hz. İsa halk arasında peygamber olarak kabul edilince ihtilaf çıkacağı düşüncesiyle Hz. İsa yerine ona benzeyen birini öldürdüler. Çünkü halk, Hz. İsa ile çok fazla görüşemediğinden onu pek çoğu tanımazdı.³⁹¹ Ya da Yahudi kralı Yahûza kendi emrindeki Taytabus'u Hz. İsa'yı öldürmesi için görevlendirdi. Allah ise Hz. İsa'yı semaya ref' etti ve Taytabus'u Hz. İsa suretinde onlara gösterdi. Onlarda onu çarmıha gerdiler. Ancak sonradan şüpheyeye düştüler. Çarmıha gerilen İsa ise Taytabus nerde, Taytabus ise İsa nerde şeklinde. Konyalı, rivayetler içinde tercihe şayan ve geçerli olan budur, demektedir. Hz. İsa'nın semaya ref'i bu ayetle sabit olup, Yahudiler tarafından çarmıha gerilen kişinin başka biri olduğu belirtilmiştir.³⁹² Konyalı'nın aktardığı bu rivayetleri benzer bir şekilde aktaran Elmalılı, tüm bu vecihlerin birbiriyle zıt olduğunu ve bunların ayetin tefsirinde delil göstermeye sahil olmadıklarını belirtir.³⁹³

Konyalı, Hz. İsa'nın akıbeti hakkındaki naklettiği olay şudur; Hz. İsa Yahudilere tebliğ vazifesine başlayınca, onlar iman etmedikleri gibi Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem'i

---

³⁹⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1107.

³⁹¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1108.

³⁹² a.yer.

³⁹³ Elmalılı, a.g.e., C. 3, s. 1516-1517.

Beyt-i Mukaddes'ten çıkardılar. İki bir müddet mabetten uzak kaldılar ve daha sonra Hz. İsa tekrar gelip tebliğ vazifesinde ısrarcı olunca Yahudiler onu katl etmeye karar verdiler. Bunun için bir grup insanı görevlendirdiler. Onlardan bir grubun vazifesi öncelikle Hz. İsa ile yakınlık kurup onunla dost olmak ve ilk fırsatta onu öldürmekti. Birinin vazifesi ise Hz. İsa'nın kaldığı yeri tespit etmektir. Arkadaşları Hz. İsa'nın yerini onlara bildirdiği vakit hücum edeceklerken, Allah onların tuzaklarını bozdu ve Hz. İsa'yı göğe kaldırdı ve yerini haber veren münafığı ise Hz. İsa suretinde Yahudilere gösterdi. Onlarda arkadaşlarını Hz. İsa zannederek öldürdüler, ancak onun Hz. İsa olmadığı sonra ortaya çıktı.³⁹⁴ Ardından şüpheye düştüler. Eğer öldürdüğümüz İsa ise bekçi nerde, eğer ölen bekçi ise İsa nerde? Bildikleri kesin olmadığından zan ifade eder. Ve zan kesinlik ifade etmediği için ittiba etmek lazım gelmez. Hakikati bildirmez.³⁹⁵

Bu olay üzerine Beni İsrail ayrılığa düştü. Bir grup Hz. İsa için "o Allah'tır, kayboldu dediler, diğer grup Allah'ın oğludur dediler. Üçüncü grup ise o Allah'ın kulu ve resulüdür, Allah onu düşmanlarının şerrinden korumak için semaya kaldırdı, dediler.³⁹⁶ Yahudiler arasında çıkan bu ihtilaflar büyüdü ve Rum Meliki (Tabaris) durumdan haberdar olunca, İsrailoğullarının üzerine savaş açtı. Beyt-i Mukaddes'i yağmaladı. Birçok insanı öldürdü, sağ kalanları ise esir aldı. Yahudilerin bu dağılmış halini fırsat bilen Havariler ancak o vakit rahatça tebliğ yapma fırsatı buldular ve Hristiyanlık bundan sonra yayılmaya başladı. Ancak Hristiyanlık yayılmaya başlayana kadar çok kavgalar verilmiş, çok insan ölmüş, çok kan dökülmüştür. Bütün bu olaylar ise Allah'ın tuzak kurup Hz. İsa'yı öldürmeye çalışan Yahudileri birbirine düşürüp, onlara verdiği cezasıdır. Allah hiç bir hileye ihtiyaç duymadan intikamını alır. Çünkü o sonsuz güç ve iktidar sahibidir.³⁹⁷

Sonuç olarak Yahudilerin Hz. İsa'ya iman etmeyeceği kesinleşince Allah onu uyutarak keramet ve bereket yeri olan semaya kaldırarak onu Yahudilerin şerrinden kurtarmıştır. Ona iman edenlere ise kıyamete kadar yardım edeceğini ve onları düşmanlarından üstün kılacağını vaad etmiştir.³⁹⁸ Allah'ın bu vaadi ile Yahudiler daima zelil ve hakir olurken, Hz. İsa'ya iman edenler; devlet ve saltanat sahibi olup daima

³⁹⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 611; Âl-i İmran 3/54.

³⁹⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1107.

³⁹⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 612.

³⁹⁷ a.yer.

³⁹⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 613.

Yahudi milletinden üstün oldular. Bu hüküm İslam'ın doğuşuna kadar ki Hz. İsa'ya iman edenler için geçerlidir.³⁹⁹

1.6. Hz. İsa'nın Nüzûlü Problemi

Hz. İsa'nın semaya ref edilme hadisesi ile alakalı tartışmalar olduğu gibi onun ahir zamanda yeryüzüne ineceğine dair de geçmişten gelen bir tartışma devam etmektedir. Şunu başta ifade etmek gerekir ki Kur'an'ı Kerim'de Hz. İsa'nın semadan yeryüzüne ineceğini haber veren sarih ve açık bir ayet yoktur. Bazı müfessirler özellikle üç ayet üzerinden yorumlar yaparak, bu ayetlerin İsa'nın nüzulüne işaret ettiğini düşünmektedirler. Ayrıca bu görüşlerini destekler nitelikte olan ancak sıhhati tartışılan hadislerde bulunmaktadır. Bu hadislerden en meşhur olanı Ebu Hüreyre'den rivayetle şöyledir; *“Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki gökten sizin aranızda hâkim ve adil olarak İsa'nın inişi yakın gelecekte olacaktır. Haçları kıracak, domuzları yok edecek, cizye alma usulünü kaldıracak (Gayri Müslim kalmayacak) ve servet taşıp dökülecekte onu kimse kabul etmeyecektir.”*⁴⁰⁰ Bir başka rivayet de Abdullah b. Amr'dan nakledilir; *“Meryem oğlu İsa yeryüzüne inecek, evlenip çocuk sahibi olacak ve kırk beş yıl orada kalacaktır. Sonra ölecek ve benimle birlikte toprağa verilecektir. Sonra ben ve İsa b. Meryem, Ömer ve Ebu Bekir'in arasında bulunan bir mezardan kaldırılacağız.”*⁴⁰¹

Hz. İsa'nın nüzulünü kabul eden müfessirlerin üzerinde durduğu ilk ayet şudur: *“O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, salihlerden olacaktır”*⁴⁰² Konyalı Mehmet Vehbi bu ayetin tefsirinde Hüseyin bin Fazl'ın görüşünü nakleder. Fazl'a göre bu ayet İsa'nın ahir zamanda semadan nazil olarak Deccalı katledeceğine ve insanlara ahkâmı tebliğ edeceğine dalalet eder. Ayette bahsi geçen Kühulet lafzının ihtiyarlık anlamında olduğuna, Hz. İsa'nın gençken semaya nazil olduğu vakit söz söylemesi gibi, hal-i kühületinde de aynı şekilde söz söyleyecek, şeklindeki yorumunu aktaran Konyalı, bu sözün ancak zan ifade ettiğini belirtir. Ayette bu çıkarıma dair kesin delil olmadığını ancak bu hükmü ifade eden hadisler bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁰³

Bu konuda yorumlanan ikinci ayet Nisa suresinin 159. ayetidir; *“Kitap ehlinden*

³⁹⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 614-615.

⁴⁰⁰ Dağistânî, a.g.e.,s. 356.

⁴⁰¹ Ata'ur-rahim, Thomson, a.g.e., s. 304.

⁴⁰² Âl-i İmran 3/46

⁴⁰³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 601.

hiç kimse yoktur ki ölümünden önce, ona (İsa'ya) iman edecek olmasın. Kıyamet günü, o (İsa) onların aleyhine şahit olacaktır."⁴⁰⁴ Bu ayette geçmekte olan 'o' zamirinin neyin veya kimin yerine kullanıldığı konusunda âlimler iki yorumda bulunmuşlardır. Bu görüşlerden ilkinde göre buradaki 'o' zamiri Hz. İsa'yı temsil ederken diğer bir görüşe göre Kur'an'ın yerini tutmaktadır.⁴⁰⁵

Konyalı, burada Ehl-i Kitap ile kast edilen grubun Yahudi ve Nasara olduğunu söyler. Bu ayette geçen iki zamirin kime izafe edildiği önemlidir. Bu ayette 'bihi' zamiri İsa'ya, 'mevtihi' zamiri ise ehli kitaba yönelik olarak okunduğunda ayetin anlamı; bunların vefat etmeden önce veya can verirken iman edeceklerine ayet delalet eder. Ancak imanları onlara yarar sağlamayacaktır. Buna nazaran Konyalı'nın Beyzavi'den naklettiğine göre; ayetin nüzulü Yahudi ve Hristiyanları, Hz İsa'nın Allah'ın kulu ve resulü olduğu konusunda ölüm anına gelmeden iman etmeye teşvik içindir. İkinci bir ihtimale göre ise 'bihi' ve "mevtihi" de bulunan zamirler Hz. İsa'ya atfedildiğinde ehli kitaptan herkes İsa'nın vefatında önce Hz. İsa'ya iman edecek demektir. Hz. İsa, Deccal ortaya çıktığında yeryüzüne tekrar gelecek ve onunla savaşacaktır. Bu savaşı Hz. İsa kazanacak ve kırk yıl yeryüzünde kalacaktır. Hz. İsa yeryüzüne indiğinde Hristiyanlığı değil İslamiyet'i yayacak ve yeryüzünde adaleti sağlayacaktır. Öyle ki aslanlar develerle, kaplanlar sığırlarla, kurtlar koyunlarla gezecek ve hiç biri diğerine zarar vermeyecektir. Hatta çocukların yılanlarla oyun oynayabileceği bu dönemde yeryüzü emniyet, bereket ve rahatlıkla dolacaktır. Hz. İsa, kırk sene yeryüzünde kalıp sonra vefat edecek ve cenaze namazı Müslümanlar tarafından kılınarak defnedilecektir. Hz. İsa'nın kıyametten önce nüzul edip Deccalla savaşıp yeryüzüne adalet getireceği, bütün din mensuplarının da kendisine iman edeceği konusunda hadis-i şerif mevcuttur. Hz. İsa, kıyamet günü kendisini Allah'ın oğlu olarak görüp Allah'a şirk koşan Hristiyanlardan şikâyetçi olacaktır.⁴⁰⁶

Hz. İsa'nın yeryüzüne dönüşünden sonra herkes İslam dinine tabi olacak ve yeryüzünde başka bir din mensubu kalmayacaktır. Ebu Hureyre'den rivayette Peygamber (as) şöyle buyurdu; *"Hz. İsa zamanında bütün din mensupları helak olacaktır. İslam dinine mensup olanlar müstesna. Yalnız bu hal uzun sürmeyecek ve ehli*

---

⁴⁰⁴ Nisa 4/159.

⁴⁰⁵ Hamidullah, a.g.e.,s. 528.

⁴⁰⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1109-1110.

imanın hepsi vefat edeceklerdir. Çünkü yeryüzünde şerrar-ı nasın baki kalacağı mervidir. Bazılarına göre de Mehdinin ortaya çıkışı zamanında herkes ya İslam'a girecek ya da cizye vermeyi kabul edecektir."⁴⁰⁷

Nüzul konusunda delil olarak gösterilen üçüncü ayet; "*Şüphesiz o kıyametin (kopacağına) bir bilgisidir. Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin, bana uyun, bu doğru bir yoldur.*"⁴⁰⁸ Ayetidir.

Konyalıya göre Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmesi ve bir takım olağanüstü mucizeler ortaya koyması kıyametin varlığına alamettir. Çünkü Hz. İsa'nın ölülere diriltmesi, kıyamette ölülerin dirilmesine işarettir. Ya da Hz. İsa'nın semadan yeryüzüne inmesi kıyamete alamettir. İsa'nın babasız doğması ve ahir zamanda semadan inmesi kıyamete delalet eder.⁴⁰⁹ Mehmet Vehbi, Hz. İsa'nın semadan yeryüzüne ineceğine dalalet eden birçok ayet olduğu gibi bu konuda hadisler de bulunduğunu belirtir. Ardından Buhari ve Müslim'in ittifak ettiği bir hadisi nakleder. Ebu Hüreyre'nin rivayeti ile Resulullah şöyle buyurmuştur; "İsa arz-ı Mukaddes'e inecek. Mızrağı ile Deccalı öldürecek ve Beyt-i Mukaddes'e gelecek. Bu sırada insanlar sabah ya da ikinci namazını kılmaktayken, İsa onlara şeriatı Muhammediye ile imam olacak. Adalet ile hükmedecek olan Hz. İsa, haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak, kiliseleri yıkacak, İslam dini üzere olarak Hristiyanlarla savaşacak, İslamiyet'i kabul etmeyenleri öldürecek ve kırk sene yeryüzünde yaşayacak ardından vefat edecek ve ehli İslam namazını kılacaktır". Bu gibi hadislerin Hz. İsa'nın ahir zamanda yeryüzüne ineceğine işaret ettiğini belirtir.⁴¹⁰

Elmalılı Hamdi Yazır, Hristiyanların semaya Allah, Allah'a sema dediklerini, bunun İslam'da caiz olmadığını belirtir. Ona göre İsa'nın Allah'a ref olunan cismidir. Semaya ref olan ise henüz kabzedilmemiştir ruhudur. Bahsi geçen bu sema dünya daki maddi sema değil, ruhani semai rabbanidir ki Peygamber (as)'ın miraçta diğer peygamberlerle birlikte Hz. İsa'yı da gördüğü yerdir. Bu halde Hz. İsa'nın semaya ref'i ve kıyametten önce dünyaya nüzulünü bildiren haberler ve hadisler, Allah'a ref olunan İsa'nın cisminde sarf edilmemelidir. İsa'nın ruhu geçici (baka-i muvakkat) bir bakilik

⁴⁰⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 5, s. 1997-1998.

⁴⁰⁸ Zuhuruf 43/61.

⁴⁰⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 13, s. 5227.

⁴¹⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 13, s. 5228.

olduğu gibi diğer peygamberlerde de bu durum vardır. Her peygamberin eceli ruhanisi ümmetlerinin ecelidir. Cesedi İsa Allah'a ref edilmiş ve fakat ruhu kabzedilmemiştir. Çünkü ümmetinin eceli henüz gelmemiş, İsrailoğullarının bütün kötü fillerine rağmen devam etmiştir. Bir avuç inanan gittikçe çoğalmış ve devam ettirmiştir. Mahvoldu zannedilen bir avuç İsa ümmeti bu ruhtan faydalanarak Yahudilerden ayrı bir hayata nail olmuşlardır. Hz. Muhammed'in peygamberliği gelince hepsi ruhi Muhammediye tabi olmuşlardır. Hz. İsa da diğer peygamberler gibi Hz. Muhammed'in mahiyetindedir. Hz. Muhammed'in ümmetinin daraldığı bir vakitte Hz. İsa ruhu İsa zuhur edecek, ruhu Muhammedi mahiyetinde hizmet edecek ve kıyametten önce vefat edecektir.⁴¹¹

Hz. İsa'nın nüzülü hakkında kabul edilen bir diğer görüş, onun Allah tarafından Yahudilerin saldırısından mucizevi bir şekilde kurtarılmış ve sonrasında peygamberlik vazifesine devam etmiş, eceli geldiğinde ise normal bir şekilde vefat ettiği yönündedir. O, kıyamette tekrar dirilmek üzere yok olmuştur. Bu görüş erbabı, Kur'an'da Hz. İsa'nın öldükten sonra dirildiği, kıyametten önce tekrar dünyaya gelerek, bazı işler yapacağına dair açık ve kesin bir bilgi olmadığı görüşünde oldukları için İsa'nın nüzulünü kabul etmez.⁴¹²

İlahi bir kurtarıcı bekleme fikrinin, İslam dünyasına Emeviler döneminde girmiş olduğu belirtilir. Bunun sebebi ise o dönemde yaşanan toplumsal sorunlardır. Bu fikir canlılığını günümüze kadar korumuştur. İslam dünyasında beklenen bu kurtarıcı her ne kadar mehdi olarak nitelense de, en az onun kadar bir başka kurtarıcı olarak da görülen kişi Mesih İsa'dır. Onun Mehdi'nin zuhurundan sonra yeryüzüne ineceğine ve mehdiye tabi olarak namaz kılıp, Deccalı öldüreceğine inanılır.⁴¹³

Sonuç olarak diyebiliriz ki Hz. İsa'nın nüzülü konusunda yapılan tartışmalar ve öne sürülen fikirler neticesinde iki görüş oluşmuştur; ilkine göre Hz. İsa Yahudilerin tuzağında kurtarılmış, çarmıha gerilmemiş, cesediyle Allah katına ref edilmiş ve vakti geldiğinde tekrar yeryüzüne inerek normal bir şekilde ölecektir. İkinci görüşe göre ise, aynı şekilde Yahudilerce öldürölmekten ve çarmıha gerilmekten kurtarıldığı ancak dünya da ömrünü tamama erdirmiş, vefat ettikten sonra ruhu Allah'a yükselmiştir şeklindedir. Müfessirimiz ilk görüşü benimsemekte ve Hz. İsa'nın vefat etmediğini,

---

⁴¹¹ Elmalılı, a.g.e., C. 2., s. 1113-1114.

⁴¹² Sarmış, a.g.e., s. 285.

⁴¹³ Sarmış, a.g.e., s. 333.

kıyametten önce yeryüzüne ineceği görüşündedir.

1.7. Teslis

Yahudi bir topluma gelen ve Yahudi Şeriatından bazı kuralları nesh ederek onlara doğru ahkamı öğretmek üzere görevlendirilen Hz. İsa'nın peygamberliği esnasında göğe yükselmesi olayı ona inananlar arasında fikir ayrılığına yol açmış ve tevhidi çizgiden ayrılarak yanlış itikatlara sapmalarına neden olmuştur.⁴¹⁴ Bu sapmanın en önemli sebeplerinin başında ise eski Helen ve Gnostik kültürle yoğrulmuş putperest inanç sisteminden etkilenme vardır.⁴¹⁵ Elmalılı da Hz. İsa'nın ilah olarak ya da ilah oğlu olarak görülmesinin sebebini; Mısır, Hint, Yunan Roma'dan gelmekte olan bir düşünceye bağlamaktadır. Bu düşüncenin “her mevcut Allah'tır” düşüncesinden hareketle hulûl nazariyesinden gelmekte olduğunu söyler. Bir başka düşünceye sahip olan Panteistler de aynı düşünceyi paylaşmaktadırlar.⁴¹⁶ Hristiyanlık Yahudilik, Helenizm ve gizli dinlerin etkisi altında şekillenmiş, ilk dönemde yapılan yorumlar bunlardaki kavramlar üzerinden yapılmıştır.⁴¹⁷ Buna ek olarak Hristiyanlığın düşünce sisteminin şekillenmesine dini ve felsefi düşünceler kadar devletin siyasi yapısı, sanat ve edebiyattaki etmenler, coğrafi ve etnik farklılıklarda büyük ölçüde etkili olmuştur.⁴¹⁸

Hz. İsa'nın göğe yükselmesinden doğan fikir ayrılığından sonra Hristiyanlar arasında Tevhide sadık kalanlar olduğu gibi çoğunluğu şirke sapsmış ve sonuç olarak da teslis inancı ortaya çıkmıştır. Kur'an'ı Kerim'de Hz. İsa'nın asıl kişiliğini vurgulamak ve Hristiyanların düştüğü bu yanlışlığı açıklamak için teslise vurgu yapmış ve buna inananların kâfir olduklarını zikretmiştir.⁴¹⁹ Bu Hristiyan gruplar birbirlerinden farklı olsalar da teslis inancında birleşmişlerdir.⁴²⁰ Teslisi oluşturan Baba-oğul-Ruhu'l Kudüs (ilim-kelam-hayat) yani üç uknum konusunda fikir birliğine varmış olsalar da teslis inancını oluşturan Mesih İsa'nın mahiyeti ve cevher ile asıllar arasındaki fark

---

⁴¹⁴ Abdülvahid Vafi, “Hristiyan İnancının Teslise Dönüşmesi Ve Teslisin İlk Kaynakları”, çev. Hidayet Işık, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6 (1996), s. 383-384 .

⁴¹⁵ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 309.

⁴¹⁶ Elmalılı, a.g.e., C. 1, ss. 576-577.

⁴¹⁷ İsmail Râci el-Fârûkî, *İslâm Ve Diğer İnançlar*, çev. Ejder Okumuş, 1. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, s. 68.

⁴¹⁸ Şenay, a.g.e.,s. 25.

⁴¹⁹ Maide 5/17.

⁴²⁰ Zahir B. Awad El-Elmaî, *Kur'an'da Tartışma Metodları* (Menâhicü'l-Cidal Fi'l Kur'ani'l-Kerim), çev. Ercan Elbinsoy, 3. b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2011,s. 278.

konusunda ayrılığa düşmüşlerdir.⁴²¹ Bu ayrılık noktaları ise mezheplerin temel inanç sistemini oluşturmaktadır.

Müfessirimiz Vehbi Efendi de Hristiyanlık da var olan teslis inancı hakkında açıklamalarda bulunurken genel olarak şirke sapan dört Hristiyan fırkasından bahsetmektedir. Ona göre; bu fırkalar Hz. İsa hakkında ileri giderek batıl inanç kaidelerine inanırlar. Hristiyan dünyasına bu üç tanrı anlayışını getiren zatın önceden bir Yahudi olan Pavlus olduğunu aktarır. Pavlus'un Nasara gibi görünerek böyle bir inanç sistemi inşa ettiğini ve Hristiyan dünyasının da bunu benimseyerek hak yoldan ayrılarak şirke düştüklerini nakleder.⁴²² Konyalı, bu fırkaların isimlerini Yakubiye, Melekâniyye, Nasturiye ve Merkusiye olarak verir.⁴²³

Kur'an'ı Kerim'de Hristiyanların Hz. İsa'nın zâtı hakkında genel olarak üç iddialarından söz eder. Buna göre bir grup "*Allah Meryem oğlu İsa'dır*" demektedir, diğer bir grup "*Mesih Allah'ın oğludur*" derken bir başka grup ise "*o, üç ilahın üçüncüsüdür*" demektedirler.⁴²⁴

Bunlardan ilkinde göre Hristiyanlardan bir grup "Allah Meryem oğlu Mesih'tir." demektedir; "*Andolsun, Allah Meryem oğlu Mesih'tir, diyenler kesinlikle kafir oldular. De ki: Şayet Allah, Meryem oğlu Mesih'i ve anasını ve yeryüzünde olanların hepsini yok etmek istese Allah'a karşı kim ne yapabilir?...*"⁴²⁵

Kur'an'ın küfürde olduklarını açıkladığı bu fırka Yakubiye'dir. Yakubiye fırkası Yakup'un taraftarlarıdır ve Yakup'un "İsa bir ilahtı, semadan yeryüzüne indi ve sonra da tekrar yerine döndü" şeklindeki görüşü etrafında toplanmışlardır.⁴²⁶

Konyalı'nın bu fırka hakkındaki açıklamaları şöyledir: bunlar ulûhiyet, İsa'nın bedenine hulul etti, dediler ve buna itikat ettiler. Allah da onların küfürde olduklarını buyurdu. Allah bu iddialarının batıl oluşunu Hz. İsa'nın her şeye güç yetiremiyor olmasıyla çürütmüştür. Çünkü ilah olmak mutlak kudret sahibi olmayı gerektirir. Ancak ne Hz. İsa'da ne de annesinde sınırlı kudret olduğu gibi, Allah yeryüzündekilerle

---

⁴²¹ Mustafa Sinanoğlu, "Melkaiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, C. 29, s. 84

⁴²² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1123.

⁴²³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, ss. 1122-1123.

⁴²⁴ el-Elmaî, a.g.e., s. 270.

⁴²⁵ Maide 5/17.

⁴²⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3217.

birlikte ikisini ortadan kaldırmayı dileyseydi buna mani olmaya ikisinin de kudreti yetmezdi. Ayrıca ilah ile yarattığı arasında bir farklılık olması icap eder ancak Hz. İsa da diğer varlıklar gibi yaratılmış olup, ölmeye ve değişmeye mahkûmdur. Konyalı'ya göre Allah, bu ayette Hz. İsa'nın ilah olmadığını dört surette reddetmiştir: Hz. İsa'yı yok etmeyi dilerse buna mani olamamasını, Allah semâvat ve arza mâlikken Hz. İsa'da böyle bir gücün olmaması, ilah olan zatın dilediğini yaratabilmesi gerekirken Hz. İsa'nın böyle bir kudreti olmaması ve Hz. İsa'nın Allah'ın müsaade ettiği kadar şeye kadir olabilmesi gibi noksanlıklarını sayarak onun ilah olmadığını kanıtlamıştır.⁴²⁷

Yakubiye fırkası hakkında Şehristani'nin naklettiği bilgilerle paralel nakillerde bulunan müfessirimiz Yakubilerin, Meryem'in Hz. İsa'yı ilah olarak doğurduğuna, ilahlığın İsa vücuduyla birleştiğini iddia ederek hulûl ve birleşme fikrine inandıklarını aktarır. Şehristani de onların üç uknuma inandığını, Tanrı'nın İsa'nın cesedinde görüldüğü şeklindeki inancı aktarır. Kelam ete ve kemiğe karışarak Mesih'i ortaya çıkardı.⁴²⁸ Yakubilerin çoğu Mesih'in tek bir cevher olduğuna inansa da onun iki cevherden oluştuğuna inanırlar. Yani kadim olan ilah cevheri ile yaratılmış olan insanın cevheri birleşmiş ve tek bir uknum olmuştur. Yani buna göre o bütünüyle insandır ve bütünüyle ilahtır.⁴²⁹ Yakubiye mezhebine göre Meryem'den doğan bir ilahtı. Yakubiler Mesih'in iki cevherden oluşan bir cevher olduğuna inandıkları gibi onun ilah ve doğmuş olduğuna inanırlar. Meryem de böylelikle ilah doğuran olmuştur.⁴³⁰

Hız. Meryem'in Allah'a ibadet eden ve kendini günahlardan sakınan sâdika bir kadın olduğuna değinen Konyalı, onun oğlu ile her beşerde olduğu gibi yiyip içtiğini, bütün beşeri özellikleri üzerinde taşıdığını belirtir. İlah olmanın bir şeye muhtaç olmamayı gerektirdiği halde İsa ve annesinin birçok şeye muhtaç olduklarını, Nasaranın bu iddiasının Hz. Meryem ve İsa birer beşer olup yiyip içtikleri ve bütün beşerler gibi diğer şeylere gereksinim duydukları, Hz. Meryem'in beşer olup çocuk doğurması, İsa'nın da diğer resuller gibi Allah tarafından gönderilmesi ve mucizeler verilmesi gibi sebeplerin onların ilah olmalarına engel teşkil ettiğini söyler.⁴³¹

---

⁴²⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, ss. 1181-1183.

⁴²⁸ Şehristânî, *Milel ve Nihal Dinler Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz, 4. b., İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015, s. 203.

⁴²⁹ Şehristânî, a.g.e., s. 204.

⁴³⁰ a. yer.

⁴³¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1285-1286.

Konyalı, bu ayeti kerimenin onlara işaret ettiğini belirtir; “*Andolsun, “Allah, Meryem oğlu Mesih’tir.” Diyenler kesinlikle kâfir oldu. Oysa Mesih şöyle demişti: “Ey İsrailoğulları! Yalnız, benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin. Kim Allah’a ortak koşarsa, artık, Allah ona cenneti muhakkak haram kılmıştır. Onun barınağı da ateştir. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.*”⁴³² Bununla Allah zalimleri şirk ettikleri için onlara cenneti haram kılıp, yerlerini cehennem ateşini kılarak ve zalim olduklarından yardımcıları da bulunmadığını belirterek cezalandırır.⁴³³

Kur’an’ın atıfta bulunup eleştirdiği ikinci Hristiyan fırkası ise “Allah, için üçüncüsüdür” diyenlerdir. Hz. İsa’nın zatı hakkında batıl inançları ayetin beyanıyla şöyledir; “*Andolsun, Allah, için üçüncüsüdür, diyenler kâfir oldu. Hâlbuki bir tek ilahdan başka hiçbir ilah yoktur. Eğer dediklerinden vazgeçmezlerse, Andolsun onlardan inkâr edenlere elbette, elem dolu bir azap dokunacaktır.*”⁴³⁴

Müfessirimiz, “Allah için üçüncüsüdür” sözünün iki manaya gelebileceğini söyler. Bu manalardan ilki “Allah üçtür” demektir. Yani Allah, İsa ve annesi, üçü de ilahlırlar. Allah ise onların üçüncüsüdür. İkinci ihtimal Allah cevher-i vahit olmakla birlikte o cevherin üç esası mevcuttur. Bunlar zat olan Allah-eb, kelime olan İsa- ibn, hayat olan Ruhü’l Kudüs’tür. Konyalı zikrettiği her iki ihtimalinde mantıktan uzak ve akılla açıklanabilir teoriler olmadığını söyler. Çünkü ona göre, hâdis olan varlıkların ilah olması muhal olduğu gibi, üç şeyin bir şey olması da muhaldir.⁴³⁵

Kur’an’ın küfürde olduklarını söylediği bu grup Melkaniye’dir. Bu mezhep İslami kaynaklarda Melekiyye, Melkiyye, Melkaiyye olarak geçtiği gibi batı dillerinde geçen Melchites kelimesinin Türkçe okunuşu olan Melkit olarak da geçmektedir.⁴³⁶

Konyalı, naklettiği bir başka mezhep olan Merkusiyeye mezhebinin de O, için üçüncüsüdür, diyen grupta yer aldığını belirtir. Bu inançta Hz. İsa cevheri vaciptir. Üçün üçüncüsü diye tabir edilen inanç Hristiyanlarda ekaanim-i selase yani üç uknum olarak kabul edilen üçlü Tanrı anlayışıdır. Üç uknumda eb (zat), ibn (oğul) ve Ruhü’l Kudüs vardır. Ruhü’l Kudüs Hz. İsa’ya hulul eden hayattır.⁴³⁷ Bu inanç esasına sahip

---

⁴³² Maide 5/72.

⁴³³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1280-1281.

⁴³⁴ Maide 5/73.

⁴³⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1283.

⁴³⁶ Sinanoğlu, “Melkaiyye”, s. 84.

⁴³⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1122-1123.

olan Melkaniye de kelime İsa'nın bedenine birleşmiştir demektedir. Onlara göre Kelime ilim uknumunu Ruh'u Kudüs ise hayat uknumunu ifade eder.⁴³⁸

Kur'an'ın şiddetle yalanladığı ve üzerinde en çok durduğu grup da "İsa Tanrı oğludur" diyen fırkadır. "*Allah çocuk edindi*" dediler. *O, bundan uzaktır. Hayır! Göklerde ki ve yerdeki her şey Allah'ındır. Hepsi ona boyun eğmiştir.*"⁴³⁹ İsa Allah'ın oğludur diyenler Nasturiye fırkasıdır. Nasturiye mezhebine adını veren Nastur, Antakya İlahiyat Okulu'nda eğitim almış papaz ve vaiz olarak çalışmıştır. İyi bir hatip olan Nestorius, 428 yılında imparator II. Theodosius tarafından İstanbul Patrikliğine atanmıştır.⁴⁴⁰ Nasturiler öncüleri Nastur ile birlikte Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna bir süre yeryüzünde kaldıktan sonra göğe yükseltildiğine iman ediyorlardı.⁴⁴¹ Bu ekol İsa'nın iki tabiatı üzerinde durmuş ve İsa'nın insan-Allah değil Allah taşıyıcısı olduğuna inanmışlardır. Yani İsa, biri ilah olan diğeri insan olan iki uknumdan oluşmaktadır. O beşeri tabiatıyla tam bir beşer, ilahi tabiatı ile de tam bir ilahdır. Nestorius düşüncelerini Yuhanna incilinde yer alan "baba ve biz biriz" cümlesinin üzerinde temellendirmiştir. Ayrıca ona göre, Meryem, ilah değil, bir beşer doğurmuştur. Bu yüzden Meryem ilah anası değil, bir beşer anasıdır. İsa doğduğunda sadece bir insandı. Logos'un insan bedenine girmesiyle ilah olmuştur.⁴⁴²

Nasturiye, Şehristani'nin açıklamalarına göre halife Me'mun zamanında ortaya çıkmış ve İncilleri kendi görüşleri çerçevesinde yorumlayan Nastur'un (Nestorius) mensuplarıdır. Bu mezhebe göre Allah birdir ancak üç uknumu vardır. Bu uknumlar vücut, ilim ve hayattır. Bu uknumlar Allah'ın zatında zait olmadığı gibi zatın kendisi de değildir. Onlara kelam İsa'nın bedeniyle, karışma ya da zuhur yoluyla değil, mum üzerine mühür basıldığında mumda görünen izin ortaya çıkışı gibidir. Nastur'a göre Allah tek bir cevherden oluşmaktadır. Hayat ve ilim asıl olan iki cevheri yani âlemin iki prensibini ifade etmektedir.⁴⁴³ Bu fırkaya göre İsa'nın çarmıha gerilmesi lahutta yönü üzerinde değil, nâsûtî yönü üzerinde gerçekleşmiştir. Çünkü acı ve eziyet ilaha ulaşamaz. Botinos ve Samosatlı Paul'e göre ilah birdir. İsa, salih bir kul olarak

---

⁴³⁸ Şehristânî, a.g.e.,s. 201.

⁴³⁹ Bakara 2/116.

⁴⁴⁰ Kadir Albayrak, "Nestûrilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007, C. 33, s. 15.

⁴⁴¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3216-3217.

⁴⁴² Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler Ve Tartışma Konuları*, s. 122-123.

⁴⁴³ Şehristânî, a.g.e.,s. 202.

annesinden doğmuş ancak Allah onu sonradan itaatinden dolayı şereflendirmiş ve onu evlat kabul etmek anlamında olan oğul tabiriyle isimlendirmiştir.⁴⁴⁴

Hristiyan grupların İsa'yı Allah'ın oğlu sayarak yanlışa düştükleri Kur'an'da birçok ayette belirtilmiş ve Hz. İsa'nın bir beşer ve peygamber olduğu vurgulanmıştır. *"Allah'ın çocuk edinmesi düşünülemez. O, bundan yücedir, uzaktır. Bir işe hükmettiği zaman ona sadece "ol" der ve o da hemen oluverir. Şüphesiz, Allah, benim de Rabbin, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse (yalnız) O'na kulluk edin. Bu, dosdoğru bir yoldur"*.⁴⁴⁵

Konyalı, ayetlerin tefsirinde daima onların bu iddialarının tutarsızlığı ve muhal oluşu üzerinde durmuştur. Allah-u Teâla çocuk edinmekten uzaktır. Yeryüzünde ve gökyüzünde ne varsa hepsi Allah'a aittir ve Onun tarafından yaratılmışlardır. Cümlesi Allah'a itaat eder. Allah bir şeyi dilerse ona "ol" der ve o da hemen oluverir. Allah'ın yarattığı bir varlık nasıl Allah'ın çocuğu olabilir? Aralarında nasıl bir benzerlik kurulabilir, benzerlik kurulamayan bir durumda tevalütten nasıl söz edilebilir. Aynı zamanda cümle mahlûkatı yaratan Hâlık'ın çocuk edinmeye ihtiyacı yoktur. Çocuk edinmek ihtiyaç duyduğunda onları karşılaması, ihtiyarlık zamanında yardımını istemek, yürütmekte zorlandığı işlerinin görülmesini sağlamak ve de öldüğünde neslinin devam etmesi gibi sebeplerle olur. Yani çocuk edinmek acizlik ve ihtiyaç dolayısıyla olduğundan Allah'a çocuk isnad etmek muhal olur. Çünkü O, her şeyin yaratıcısı ve devam ettiricisi olması münasebetiyle hiç bir şeye ihtiyacı yoktur.⁴⁴⁶

Konyalı Mehmet Vehbi, *"Hamd, kuluna Kitabı indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan Allah'a mahsustur. (Allah onu) katından gelecek şiddetli bir azap ile (inanmayanları) uyarmak, salih ameller işleyen mü'minleri, içlerinde ebedi olarak kalacakları güzel bir mükâfat (cennet) ile müjdelemek ve "Allah, çocuk bir edindi" diyenleri de uyarmak için dosdoğru bir kitap kıldı."*⁴⁴⁷ Ayetini yorumlarken Allah'ın ayette Hz. Muhammed için "kulu" ifadesinin kullanarak Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu kabul eden Nasarayı reddettiğini vurgulamaktadır. Çünkü ahir zaman nebisinin kul olması diğer tüm peygamberlerin de kul olduğu anlamına gelir.⁴⁴⁸ Onların Allah'a çocuk isnad edişi cahilliklerinden ileri gelmektedir. Yoksa bu konuda bir bilgileri yoktur. Eğer bu

⁴⁴⁴ Şehristânî, a.g.e.,s. 203.

⁴⁴⁵ Meryem 19/35-36.

⁴⁴⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 213.

⁴⁴⁷ Kehf 18/1-4.

⁴⁴⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3038.

bilgiye atalarından ulaştıklarını iddia ederlerse atalarının da böyle bir ilmi yoktur. Onlar söyledikleri yalanın ne büyük bir ceza getireceğini ve Allah'a çocuk isnad etmenin ne denli tutarsız bir iddia olduğunu bilmeden cahilce konuşuyorlar.⁴⁴⁹ Nasara ve Yahudi dilinde Allah'a müessir anlamında "eb" denilmiş, onun yarattıklarına da müessirin eseri anlamında "ibin" tabiri kullanılmaktaydı. Sonradan gelenler ise öncekilerin kastettiği bu manaları düşünmeden Allah'a "baba", Hz. İsa'ya "oğul" demişlerdir.⁴⁵⁰

*"Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin hükümranlığı kendisine ait olan Allah yücedir."*⁴⁵¹ Ayetinde de görüldüğü gibi yerin ve göğün ve ikisi arasında bulunanların maliki olan bir zar baki ve sabittir. Bu durumda böyle bir zat çocuk edinmekten münezzehe olduğu halde Hristiyanların iddia ettikleri gibi bir oğlu olsaydı o oğulun da sabit ve baki kalması gerekirdi. Halbuki yine Hristiyanlar Hz. İsa'nın Yahudiler tarafından öldürüldüğüne inanırlar. Eğer Allah'ın oğlu olsaydı Yahudiler onu katl edemezdi.⁴⁵²

*"Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler. Ondan başka ilah yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."*⁴⁵³ Mehmet Vehbi, bu ayetin Nasara taifesinin Hz. İsa'nın ulûhiyetini iddia etmeleri üzerine nazil olduğunu söyler. Allah, melekler ve ilim sahipleri Allah'ın birliğine şahadet ederler. Şahadet; bilerek en hakikati olduğu gibi haber vermektir. En büyük şahadet; tevhide şahitlik etmektir. Ve şahadetin büyüklüğü ise iki şeyle ortaya çıkar; birincisi şahitlik edilen meselenin büyüklüğü, ikincisi ise şahitlik edenin büyüklüğüdür. Burada ki mesele bütün hak akidelerin en temel esası olan tevhitir. Şahitlik eden ise âlemleri rabbi olan Allah'tır. Allah'ın şahitliği Kur'an'da birçok delille vahdaniyetini haber vermesidir. Melekler ve ilim sahipleri ise Allah'u Teâlâ'nın birliğini delilleriyle haber verirler ve vahdaniyete iman ve ikrar ederler.⁴⁵⁴

Hz. İsa kavmiyle konuşurken onları ibadete itaate ve Allah'a iman etmeleri kendisini de onun nebisi kabul etmeleri için mucizelerini sırlamamış ve onunda da

---

⁴⁴⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3083; Kehf 18/5.

⁴⁵⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3038.

⁴⁵¹ Zuhuruf 43/85.

⁴⁵² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 13, s. 5244.

⁴⁵³ Âl-i İmran 3/18.

⁴⁵⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 561.

Allah'ın bir tek ilah olduğunu kendisinin de kavminin de rabbi olduğunu belirtmiştir;⁴⁵⁵ “Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur.”⁴⁵⁶ Hz. İsa'ya inanana bir grup olduğu gibi onu inkâr eden bir grup da oluşmuştur. Bu iki grup arasındaki çatışma Hz. İsa'nın mucizeleri etrafında yoğunlaşmasına rağmen Hz. İsa yaptığı mucizelerin kendisine değil Allah'a atfettiği bir gerçektir. Ancak Hz. İsa'yı destekleyenlerin bir kısmı fazlaca duygusal davrandığından onu Allah'ın oğlu olarak görmeleri ve daha da ileri giderek onu putlaştırılmaları sonucu kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁵⁷

“Allah'ın kendisine Kitabı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın Allah'ı bırakıp bana kullar olun, demesi düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir): öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz kitap uyarınca Rabbaniler (Allah'ın istediği örnek ve dindar kullar) olun.”⁴⁵⁸ Allah'ın kitap ve hikmet verdiği bir kul asla tebliğ vazifesini bırakıp insanlara “bana ibadet edin” demez. Hz. İsa'ya rab edinen tabakanın da yaptığı ibadetler batıl ve boştur. Çünkü Hz. İsa kendisini onlara ilah olarak değil peygamber olarak tanıttı ve kulluğun Allah'a has bir durum olduğunu buyurdu. Ancak Nasara'dan bir grup Hz. İsa'yı Allah'ın oğludur diyerek, ilahlaştırmış ve batıl bir itikat peşinden gitmişlerdir.⁴⁵⁹

“Ey Kitap Ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve ancak hakkı söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Öyleyse Allah'a ve peygamberine iman edin, “(Allah) üçtür” demeyin. Kendi iyiliğiniz için buna son verin. Allah, ancak tek bir ilahdır. O, çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.”⁴⁶⁰; “Meryemoğlu Mesih, sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Onun annesi de dosdoğru bir kadındır. (Nasıl ilah olabilirler?) İkisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Sonra bak ki, nasıl da (haktan) çevriliyorlar.”⁴⁶¹ Hz. İsa diğer resulleri gibi bir resuldür. Ve Allah bütün peygamberlere olduğu gibi onu da nübüvvetini ispat için bir takım

⁴⁵⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 609.

⁴⁵⁶ Âl-i İmran 3/51.

⁴⁵⁷ Atâu'r-Rahim, Thomson, a.g.e., s. 318.

⁴⁵⁸ Âl-i İmran 3/79

⁴⁵⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 650.

⁴⁶⁰ Nisa 4/171.

⁴⁶¹ Maide 5/75.

mucizeler bahşetmiştir. Mucizelerinden ve üstün kılındıklarından dolayı nasıl ki diğer peygamberler ilah kabul edilmiyorsa Hz. İsa da ilah olarak kabul edilemez. Hz. İsa ölüleri diriltirdi, Hz. Musa'da kurumuş asasını canlandırdı ve yılanı dönüştürdü. Hz. İsa babasız doğduysa Hz. Âdem hem annesiz hem babasız doğduğu cihetle ondan daha hayrete değerdir. Hz. İsa'nın durumu çok hayrete değer bir durum olmadığı gibi ilah olmasını gerektirecek kadar üstün özellikleride yoktur.⁴⁶²

Konyalı Mehmet Vehbi'nin Hristiyan mezhepleri hakkındaki nakilleri biraz farklılık göstermektedir. "...Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Öyleyse Allah'a ve peygamberlerine iman edin, "(Allah) üçtür" demeyin..."⁴⁶³ Ayetini tefsir ederken ayetin Nasara'ya hitap ettiğini ve onların Tefsiri Hazin'den nakille dört fırka olduklarını söyler. Bu firkalar; Yakubiye, Melekâniyye, Nasturiye ve Merkusiye'dir. Burada Yakubiye ve Melekâniyye firkalarının İsa'nın doğrudan doğruya uluhiyetine inandıklarını, Nasturiye'nin İsa'yı Allah'ın oğlu kabul ettiklerini, Merkusiye'nin ise o, üçün üçüncüdür, dediklerini nakleder.⁴⁶⁴

Ancak "(Fakat Hristiyan) gruplar aralarında ihtilafa düştüler..."⁴⁶⁵ Ayetinde ise İsa'nın semaya yükselmesi ile üç fırka oluştu, demektedir. Medarik'ten naklettiği bilgilere göre bu firkalar Yakubiye, Nasturiye ve Melkaniye'dir. Burada Yakubiye için Hz. İsa'yı ilah kabul ettiklerini ve Nasturiye için, İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna iman ettiklerini aktardıktan sonra Üçüncü grup olan Melkâniye'nin mü'min olan grup olduklarını, Melkân önderliğinde Hz. İsa'nın peygamber olduğuna, insanları irşad etmek için gönderildiğine inandıklarını belirtir. ⁴⁶⁶ Hâlbuki bir önceki ayette müfessirimiz, bu grubun İsa'nın ilah olduğuna inandığını nakletmişti.

Yine konuyla ilgili, "*Andolsun, Allah Meryem oğlu Mesih'tir, diyenler kesinlikle kâfir oldular...*"⁴⁶⁷ Ayetini tefsir ederken ayetin bahsettiği firkaların Melekâniye ve Yakubiye firkaları olduğunu, Onların uluhiyetin İsa'nın bedenine hulûl ettiğine ve

---

⁴⁶² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1285.

⁴⁶³ Nisa 4/171.

⁴⁶⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1123.

⁴⁶⁵ Meryem 19/37.

⁴⁶⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 8, s. 3216-3217.

⁴⁶⁷ Maide 5/17.

ulûhiyetin İsa’da temessül ettiğine inandığını nakleder.⁴⁶⁸

Bir başka yerde *Andolsun, Allah, için üçüncüsüdür, diyenler kâfir oldu.*⁴⁶⁹ Tefsiri Hazin’den ayetteki inancın Nasturiye ve Merkusiye fırkaları olduğunu söyler. Ancak daha önceki nakillerinde Nasturiye’nin İsa Allah’ın oğludur dediklerini nakletmişti. Fahr-i Razi ve Hazin’den nakille bu üç ilah anlayışının iki ihtimali olduğunu nakleder.⁴⁷⁰

1.8. Mübahele (İsa Hakkında Kur’an’ın Anlattıklarını Kabul Etmeyenleri Lanetleşmeye Davet)

Senetu’l-Vufûd (heyetler yılı) olarak anılan hicri 9. Senesinde Hz. Peygamberin onlara göndermiş olduğu davet mektubundan sonra Necranlı Hristiyanlar Medine’ye gelmişlerdi.⁴⁷¹ Necran bölgesinden gelen seksen kişi Hz. Muhammed’in huzuruna varmışlar. O esnada ibadet vakitleri girdiği için peygamberin izniyle mescitte doğuya doğru ibadete durdular. Bunun ardından önderleri olan Ebu Harise Hz. Peygamber ile tartışmaya başladı. Hz. İsa’nın ölüleri diriltmek ve körlerin gözünü açmak gibi mucizeleriyle ulûhiyetini, babasız doğmuş olmasıyla da Allah’ın oğlu olduğunu ispat etmeye çalıştılar. Aynı zamanda Allah’ın Kur’an’da “biz işledik”, “biz halk ettik” gibi çoğul ifadeler kullanmasının Hz. İsa’nın da ilah oluşuna işaret ettiğini iddia ettiler. Çünkü onlara göre; eğer Allah bir olsaydı kendisinden “ben” diye bahsetmesi gerekirdi. Burada geçen “biz” lafzı Allah’ın şeriki olduğunu anlamına gelir.

Hz. Muhammed onları İslam’a davet etti. Onlar “biz sizden önce İslam olduk” deyince Peygamber (as) bu iddialarını yalanladı; “yalan söylediniz, çünkü siz Allah’a çocuk isnat eder, salibe ibadet eder ve domuz eti yersiniz. Bunları yaparken nasıl İslam olabilirsiniz?” buyurdu. Onlar öyle ise Hz. İsa’nın babasının kim olduğunu sordular. Peygamber, Allah hayy’dır ve O’nun hayatında zeval olmaz, Hz. İsa ise bir beşerdir ve ölüm ona arız olabilir. Eğer İsa Allah’ın oğlu olsaydı baba ve oğul arasında benzerlik olması gerekirdi. Allah her şeye kadirdir. Mahlûkatın yaratıcısı olduğu gibi rızıklarını da O verir. İsa’nın ise bunlardan hiçbirine gücü yetmez. Onun diğer insanlardan farkı var mıdır diye sorunca onlar “bunları biliriz” dediler. Hz. Muhammed “hakikat bu

⁴⁶⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1181.

⁴⁶⁹ Maide 5/73.

⁴⁷⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1283.

⁴⁷¹ Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed’in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahele”, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Yayınları, S. 2 (1975), s. 144.

olunca nasıl olurda Hz. İsa'nın ulûhiyetini ya da Allah'ın oğlu olduğunu iddia edersiniz?" buyurunca onlar cevap vermekte aciz kaldılar.⁴⁷²

Onların "Peki İsa kimdir" şeklindeki sorularına, Peygamber (as) hemen cevap vermeyip susmuş, Hz. İsa ve Hristiyanlık hakkında birçok meseleye değinen Ali İmran suresinin ilk seksen ayeti nazil olmuştur.⁴⁷³ Kur'an'ı Kerim onların bu iddialarını daha öncede üzerinde durduğumuz gibi "*şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da hemen oluverdi.*"⁴⁷⁴ Ayetiyle reddetmiştir ve bu ayetle Allah, hakikatin böyle olmadığı belirtmiştir. Asıl hakikat Hz. İsa'ya Hz. Âdem örneği üzerinden verilmiştir. Eğer Hz. İsa babasız doğduğu için ilah kabul edilecek ise; ondan önce Hz. Âdem ilah olmaya daha layık olur. Çünkü o hem anne babasız hem de topraktan hâk edilmiştir. Oysa Hz. İsa sadece babasız yaratılmıştır. Âdem'in durumu İsa'nın durumundan daha garip ve hayrete değer olduğu beyan edilerek Nasara'nın itikadı reddedilmiştir.⁴⁷⁵

Hz. Muhammed onlara ayetleri okuyunca gelen heyet Hz. İsa'nın kulluğunu peygamberliğini onun zatına yakıştırmayıp ayıp saymışlardır: "*Mesih de, Allah'a yakın melekler de, Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim Allah'a kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa bilsin ki, O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır.*"⁴⁷⁶ Necran'dan gelen bu heyet Hz. Muhammed'e "Sen bizim sahibimize ar ve ayıp nispet ettin." demişler, Hz. Muhammed'de "kimdir sizin sahibiniz?" diye sormuş "İsa'dır" şeklindeki cevaplarına karşılık söylediği hangi sözün ona ayıp yakıştırmak olduğunu sormuştur. Onlarda cevap olarak "sen İsa'ya Allah'ın kulu ve resulüdür dedin, demişlerdir. Onların bu itirazları üzerine inen bu ayette Hz. İsa'nın ve dahi meleklerin Allah'a kul olmaktan çekinmediklerini, Allah'a kul olmanın onlar için bir şeref olduğunu bildirmiştir.⁴⁷⁷

Hz. Muhammed'in onlara ayetleri okuyup onları cevapsız bırakmasına rağmen onların yanı sıra ısrarcı olduklarını görünce, eğer söylediklerini kabul etmeyeceklerse

---

⁴⁷² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 536-537.

⁴⁷³ Fayda, a.g.e., s. 145-146.

⁴⁷⁴ Âl-i İmran 3/59.

⁴⁷⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 619.

⁴⁷⁶ Nisa 4/172.

⁴⁷⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1125.

onları mübahale etmeye davet etmiştir.⁴⁷⁸ “Sana gerekli bilgi geldikten sonra artık seninle kim tartışacak olursa, de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarımızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de Allah’ın lanetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım.”⁴⁷⁹

Mübahele; ihlas ve ciddiyetle lanetleşmek demektir.⁴⁸⁰ Hz. Muhammed onları bu şekilde ciddiyetle lanetleşmeye davet edince onlar kendi aralarında istişare etmek istediklerinden huzurdan ayrıldılar. Ve aralarından A’kil adındaki reisleri “ Allah’a yemin ederim ki Muhammed’in nebi olduğunu anladınız ve sözlerinin doğru olduğunu biliyorsunuz. Buna rağmen mübahaleye girerseniz helak olursunuz. Çünkü nebilerle mübahaleye giren kavmin hepsi helak olmuştur. Eğer iman etmeyecekseniz dönüp beldenize gidin.” Diyerek Nasarayı mübahaleden men etmiştir. Bunun üzerine tekrar huzura gelen grup ödemesi Sefer ve Recep aylarında olacak şekilde yılda iki bin kırmızı hülle ile otuz zırh cizye vermeyi kabul ettiler. Buna mukabil Resulullah’tan üzerlerine gaza etmemek üzere söz aldılar.⁴⁸¹ Ve ayrıca mallarını bölüşmekte aralarındaki ihtilafı çözmesi için Hz. Peygamberden bir sahabe talep ettiler. Onun hükmüne razı olacaklarını söylediler. Hz. Peygamber de Ebu Ubeyde’yi hakem olarak onlarla gönderdi.⁴⁸²

“Şüphesiz bu(İsa hakkındaki) gerçek kıssadır. Allah’tan başka ilah yoktur. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁴⁸³ Buyurdu. Allah doğmamış ve doğurmamıştır. Eşi ve çocuğu olmamıştır. Bunlardan uzaktır ve bunlara ihtiyacı da yoktur. O bütün bunlardan münezzehtir, uzaktır.⁴⁸⁴

2. İNCİL

2.1. İncil Hakkında Genel Bilgi

Müfessirimiz Mehmet Vehbi, Allah’ın üç sebeple kitap indirdiğini söyler; bunlardan ilk sebep peygamberlerin kitaplar vasıtasıyla halkı irşad etmesi ve hakka çağırması içindir. İkincisi Allah’ın varlığını ve birliğini delillerle ispat etmek, üçüncüsü

---

⁴⁷⁸ Fayda, a.g.e., s. 146.

⁴⁷⁹ Âl-i İmran 3/61

⁴⁸⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 621.

⁴⁸¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 620.

⁴⁸² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 536-537.

⁴⁸³ Âl-i İmran 3/62.

⁴⁸⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 622.

ise insanlara uyacakları akaidi tashih etmek, amellerini ıslaha çalışmaktır.⁴⁸⁵Hz. Musa'ya Tevrat'ın verildiği gibi Hz. İsa'ya da İncil verilmiştir. Konyalı, İncil'in Ramazan ayının on üçüncü gecesi nazil olduğunu nakleder.⁴⁸⁶

Allah, İncil hakkında şöyle buyurmaktadır: “*O, peygamberlerin izleri üzere Meryem oğlu İsa'yi, önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gönderdik. Ona, içerisinde hidayet ve nur bulunan, önündeki Tevrat'ı doğrulayan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için doğru yola iletici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik.*”⁴⁸⁷ Vehbi Efendi, Allah'ın Tevrat, İncil ve diğer kitapları insanlara dünya ve ahirete dair işlerinde doğru yolu gösterdikleri için hidayet kılıcı olarak nitelenmiş olduklarını açıklar.⁴⁸⁸Hz. İsa'nın kendisinden önce inzal olunan Tevrat'ı tasdik etmesi, onun doğruluğuna şahitlik etmesi Tevrat'ın nesh olunmayan ahkâmının devam ettiğinin göstergesidir. Ancak bu tasdik Hz. İsa'nın yeni bir şariat sahibi olmadığı anlamına gelmez. Allah, Tevrat'ı Hz. İsa ile tasdiklediği gibi İncil ile de tasdiklemiştir. Ve İncil yukarıdaki ayette beş vasıfla vasıflandırmıştır. Bunlar; hakka davet eden ayetler içermesi hasebiyle insanlar için hidayet olması, insanların saadetine vesile olacak ahkâmı içermesi bakımından nur olması, Tevrat'ı tasdik ettiğinden musaddık olması, Hz. Muhammed'in gelişini ve özelliklerin müjdelemesi cihetiyle ikinci defa hidayet unvanı almıştır. Son özelliği ise muttakilere öğüt olmasıdır.⁴⁸⁹

“*Ve Allah ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek.*”⁴⁹⁰ Müfessirimiz bu ayette bir sıralamanın göze çarptığını belirtir. Konyalı, ayetten bahsi geçen ‘*kitab*’ın ilim, kitabet ve hüsnü hat olduğunu, *hikmetle* kast edilenin ise tehzi-i ahlak (ahlakı güzelleştirme) olduğunu söyler. Ona göre, insanın kemal noktası ilimleri elde etmesi ve onunla amel etmesidir. Dolayısıyla ilim ve amel hikmeti ortaya çıkarır. Tevrat, sırlara, dünya işlerine, dünya ve ahiret hakikatlerine camî olduğundan Tevrat'ı hakkıyla anlama için zamana, hüsnü hata, kitabete, ulum-u şer'iyeye ve akliyyeye hâkim olmak gerektiğinden Allah, Hz. İsa'ya Tevrat'ı talimini kitap ve hikmeti talim edişinden sonraya bırakmış en son olarak da kendisine İncil'i vermiştir. Çünkü insanın önce ilmi hat ve kitabeti öğrenip sonra ulum-u akliye ile birlikte itikadı ve hakikatlerini

⁴⁸⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 7, s. 2723.

⁴⁸⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 311.

⁴⁸⁷ Maide 5/46.

⁴⁸⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 539; Âl-i İmran 3/ 3-4.

⁴⁸⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1236.

⁴⁹⁰ Âl-i İmran 3/48.

öğrendikten sonra kendisinden önceki peygamberlere inzal olunmuş kitaplara vakıf olunca ilim derecesinin çok yüksek olacağı aşikârdır. Bu dereceye geldikten sonra Allah lütfuyla ona bir kitap verir ve onu üstün kılar. Bu sebeple Allah Hz. İsa'ya önce kitabı, hikmeti, Tevrat'ı öğretmiş sonra İncil'i öğretmiştir.⁴⁹¹

İslam literatüründe ne yazık ki Hz. İsa'ya verilmiş olan İncil'in mahiyeti hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu kitabın yazılı olup olmadığı, kaç sayfa olduğu, içerisinde neler ihtiva ettiği bilinmemektedir. Bugün Hristiyanların kutsal kitabı olan Yeni Ahit'in içerisinde yer alan dört incilin Kur'an'da bahsi geçen İncil ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Çünkü bu İnciller Hz. İsa'dan sonra kaleme alınmıştır.

Hz. İsa Yahudi bir topluluğa mesajını yaydığı için kavramları da katı bir Musevi çerçeveden açıklıyordu.⁴⁹² Ancak Hz. İsa'nın kullandığı dilin ne olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte ilk Hristiyan bilginler Keldani Galilai Şivesi, Süryanice, Onkelos ve Yanat Han şivesi, Yunanca, İbranice, Aramice ve Latince konuşuyor olabileceği ihtimali üzerinde dururlar.⁴⁹³

Hz. İsa hayattayken aldığı vahyi kendisi yazmadığı ve kaydetmediği gibi bunu öğrencilerine de yaptırmamıştır. O, kendinden önceki kitaplara bağlı olan, gerekli yerlere yeni yorumlar getiren bir ıslahatçı idi.⁴⁹⁴ Zaten Hz. İsa Mesih oluşunun dışında bir inanç tayin etmediği⁴⁹⁵ için konsillerde farklı inanç ve akideler oluşturulması ve mezhepler arası çatışmalar bunun bir neticesidir. Ayrıca daha öncede değindiğimiz gibi erken akidede teslise ait bir bilgi bulunmazken sonradan Tanrı'nın oğlu, Tanrı'dan Tanrı ve doğmuş inançların hepsi Hristiyanlığın ilk zamanlarda İsa ile ilgili sürekli değişen Hristiyan inanç sisteminin göstergesidir.⁴⁹⁶

İlk dönemde sözlü olarak aktarılan İsa'nın mesajları ve vaazları onun göğse yükselmesinden sonra havariler ve onları izlemiş tabiûn tarafından İsa ve vaazlarını içeren risaleler olarak kaleme alınmaya başlanmıştır.⁴⁹⁷ Bugün Yeni Ahit olarak kabul edilen kitaplar yazılmadan önce İsa'nın ilk takipçileri tarafından yazıldığından söz edilen ancak günümüze ulaşmamış bir Q İncilinden söz edilmektedir. Bu incilin İsa'nın

---

⁴⁹¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 603.

⁴⁹² El-A'zami, a.g.e., s. 336.

⁴⁹³ El-A'zami, a.g.e., s. 330.

⁴⁹⁴ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 301.

⁴⁹⁵ El-A'zami, a.g.e., s. 337.

⁴⁹⁶ El-A'zami, a.g.e., s. 339.

⁴⁹⁷ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 301.

öğretileri, fikirleri, davranış ve görgü kuralları ve hedeflediği sosyal reformları içeren yazılardı bunlar. İsa'nın İncili olarak adlandırılan bu İncil, daha sonra içeriğine eklenen metinlerle değişti. Matta, Markos, Luka İncillerini yazarken bu İncil'den faydalandılar. Ancak her biri kendi yorumunu kattı ve Q metni bir süre sonra ortadan kayboldu.⁴⁹⁸

Bu İncil'den sonra yazılmış olan ve Yeni Ahit'in ilk dört kitabı olan Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri bulunmaktadır. Bu İncillerden ilk üçü birbirlerine içerik ve muhteva olarak benzedikleri için Sinoptik (synoptiques) İnciller olarak adlandırılmaktadırlar.⁴⁹⁹ Bu İncillerin içeriği hakkında detaylı bilgiye girmeyeceğiz. İlk dört İncilin MS 70 ile 100 yılları arasında yazıldığı⁵⁰⁰ ve Hristiyan inancında da bu kitapların şakirtler tarafından İsa'nın göğe çekilmesinden sonraki süreçte yazıldığına inanıldığı⁵⁰¹ ekleyerek Kur'an'da dolaylı olarak geçmekte olan İncil'in tahrifi konusuna gelelim.

2.2. İncilin Tahrifi Problemi

Tahrif konusu günümüzde hala canlılığını koruyan tartışma konuları arasındadır. Kur'an'ın bahsettiği İncil'in mahiyeti tam olarak bilinmediği için ayette birazdan üzerinde duracağımız bahsi geçen tahrif olayının ne suretle olduğu da tam olarak bilinmemektedir. Müslüman yazarların bazılarına göre Tevrat ve İncil'in metninde tahrif yapılmışken, bazılarına göre ise sadece ayetlerin yorumlanmasında tahrif yapılmıştır. Ayrıca bu kitapların tamamının tahrif edildiğini kabul eden bir grup olduğu gibi kısmi tahrifi savunanlarda bulunmaktadır.⁵⁰²

Kuran'da Tahrif kelimesini geçtiği dört ayet bulunmaktadır. Bakara suresi 75. Ayetinde; *“Şimdi, bunların size uyacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa içlerinden bir takımı, Allah'ın kelamını dinler, iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi.”* Nisa suresi 46. Ayette; *“Yahudilerden öyleleri vardır ki (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak “işittik, karşı geldik”, “işit işitmez olası”, “Raina”, derler. Hâlbuki onlar, “işittik ve itaat ettik, dinle ve bize bak” deselerdi onlar için daha hayırlı olurdu.*

⁴⁹⁸ El-A'zami, a.g.e.,s. 343-344.

⁴⁹⁹ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, İzmir: Işık Yayınları, 2005, s. 126.

⁵⁰⁰ Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, çev. Mehmet Ali Sönmez, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991, s. 97.

⁵⁰¹ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 302.

⁵⁰² Muhammet Tarakçı, “Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'an Ayetlerinin Anlaşılması Sorunu”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (2004), s. 34.

Fakat Allah küfürleri yüzünden onları lanetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler.”; Maide suresi 13. Ayetinde, “İşte verdikleri sözleri bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden uzaklaştırır (tahrife uğratırlar)...”, Maide suresi 41. ayette “Ey peygamber kalpten inanmadıkları halde, ağızlarıyla inandık diyenlerle Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar kelimeleri yerlerinden kaydırıp (tahrif eder) ve şöyle derler; eğer size şu (tahrif edilmiş) hüküm verilirse onu tutun, o verilmezse sakının...” geçmektedir. Konyalı Mehmet Vehbi, tahrif işleminin bir kelimenin yerine başka bir kelime yazmakla olabileceği gibi kelimelerin anlamlarını değiştirmekle de yapılabileceğini belirtir.⁵⁰³ Yukarıdaki ayetler incelendiğinde tahrif konusunda eleştirilen grubun Yahudiler olduğu rahatlıkla görülecektir.

Konyalı da ayetlerin tefsirini yaparken ayetlerde hitabın Yahudilere olduğunu belirtmiş, Tevrat'ta Hz. Muhammed'e yönelik müjdelerin saklandığı,⁵⁰⁴ Yahudilerin Tevrat'taki kelimelerin anlamlarını yerlerinden oynatarak tahrif ettiklerini,⁵⁰⁵ rüşvet karşılığında haksız fiiller işlediklerini anlatmaktadır.⁵⁰⁶

Konyalı Mehmet Vehbi, İncil'in tahrifi konusuna diğer bazı ayetlerle değinmiştir. Açıklamalarından anladığımız kadarıyla müfessirimiz, Hz. İsa'nın orijinal bir İncil metnine sahip olduğunu ve zamanla bu incilin lafzında değişiklik yapılarak tahrif edildiği görüşündedir. Konyalı, İncil'in lafzında tahrifin mümkün olduğunu, bu sebeple Hristiyan bilginlerin hem lafzı hem de manasını işlerine geldiği gibi değiştirdiklerini, bu yüzden de İncil'de ki ahkâma itimat kalmadığını belirtmiştir. Bu yüzden Hristiyanlık günden güne sarsılmış ve dinin esasına aykırı mezhepler ortaya çıkmıştır. Şu dönemde İncilin Hz. İsa'dan geldiği şekliyle bir nüshasını bulmak mümkün olmadığı gibi her belde de farklı birer nüshası mevcut olup, bu nüshalarda da ayrılığa yol açacak farklılıklar mevcuttur.⁵⁰⁷ Hristiyanlardan bazılarının teslisi kabul etmeleri yâda Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak görmeleri Hz. İsa'nın getirmiş olduğu dinin aslına bir zarar vermez. Çünkü yapılan tahrifat sonradan beşer eliyle ortaya çıkmıştır. Dinin aslında böyle bir durum var olmadığı için dinin aslına da zarar

⁵⁰³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 936.

⁵⁰⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 157; Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1178.

⁵⁰⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 938.

⁵⁰⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1226.

⁵⁰⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 648.

vermez.⁵⁰⁸

Tahrif ile ilgili açıklamalarında Mehmet Vehbi, kitap ehlinin kendilerine verilen kitabın ahkâmını değiştirdikleri ve hakkı sakladıkları için Allah'ın azabını hak etmiş olduklarını belirtir. Çünkü ona göre, onlar hak olarak indirilen Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in sıfatlarını ve özelliklerini saklamışlar aynı zamanda ahkâmı işlerine geldiği gibi değiştirmişlerdir. Bu durum ehli kitabın ihtilafa düşmesine neden olmuştur. Resulullah'a zahiren bir düşmanlıkları olsa da aslında daha geri planda bir anlaşmazlık içindedirler. Her biri te'vil de diğerine muhaliftir. Aralarında her daim münakaşalar çıkmıştır. Çünkü hakikati gizlemek her zaman bir endişeyi de beraberinde getirir. Ancak hakikati ne kadar saklamaya çalışsalar da hakikat kaybolmaz, hakkı arayanlar onu arayıp bulmak için çaba sarf eder. Hakkın karşısında olan ise daima endişe ve ızdırap içinde onu saklamaya devam etmeye çalışırlar. Ve bir gün o hakikat gün yüzüne çıkarken, onu gizleyenler hezimete ve bozguna uğrarlar.⁵⁰⁹

*“Dilleriniz yalana alışageldiğinden dolayı, Allah'a karşı yalan uydurmak için, şu helaldir, şu haramdır, demeyin. Şüphesiz, Allah'a karşı yalan uyduranlar, kurtuluşa eremezler. (Dünya da elde ettikleri) az bir yararlanmadır. Hâlbuki (ahirette) onlara acıklı bir azap vardır.”*⁵¹⁰ Nahl süresinin bu iki ayetini tefsir ederken müfessirimiz şu açıklamalarda bulunur; Allah ayeti kerime ile insanlara menfaatlerine geldiği gibi helaller ve haramlar konusunda fetva vermemeleri konusunda uyarıyor. Çünkü bir şeyin helal ya da haram olduğunu bildirmek Resulleri aracılığıyla Allah'a aittir. Allah'ın hüküm vermediği bir konuda bu helaldir ya da haramdır demekle Allah'a iftira etmiş olursunuz. Allah bu şekilde hareket eden kişilerin yalancılıkla nitelenmeleri, Allah'a iftira etmiş olmaları, bu iftiraya mukabil menfaatlerinin daha az olması gibi nedenlerden ötürü kurtuluşa eremeyecekleri ve büyük bir azap görececeklerini bildiriyor. Her dönemde hevâ ve heveslerine uyan, şer'i delilleri bilip bilmeden dini hususlarda hükümler veren, istediğine helal istemediğine haram diyen kişiler var olmuştur. Tevrat ve İncil'in bugün tahrif edilmiş olması, Yahudi ve Hristiyan bilginlerin şeriatı tahrif ve ağıyarını tağyir etmek istemelerinin sonucudur. Tevrat ve İncil'in lafzı Kur'an'ı Kerim gibi mütevâtir

⁵⁰⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 38.

⁵⁰⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 294.

⁵¹⁰ Nahl 16/116-117.

olmadığı için onlarda lâfzî tahrifat gerçekleşmiştir.⁵¹¹

“Ey hitap ehli! (Gerçeğe) şahit olduğunuz halde, niçin Allah’ın ayetlerini inkâr ediyorsunuz? Ey kitap ehli! Niçin hakkı batılla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?”⁵¹² Ayetlerini tefsirini yaparken Konyalı, ehli kitabın uleması için ilk olarak Tevrat ve İncil’de bulunan Hz. Muhammed’in niteliklerini okuduklarını ve kalben doğruluğunu bilseler dahi dilleri ile onun nübüvvetini inkâr ettiklerine değinir. Ve bu sebeple ehli kitabı kendi kitaplarına küfrettiklerini söylemektedir. Çünkü kitaptan bir kaç ayeti inkâr tamamını inkâr demektir. İkinci olarak ise o ayetleri değiştirmek, saklamak suretiyle hakkı gizlemiş insanların arasına şüphe sokarak hakikati örtmüş ve batılı yaymışlardır. Onlar Allah tarafından gönderilen ayetleri kendi diledikleri gibi değiştirir veya bir kısmını diledikleri gibi yorumlar ve böylelikle Hz. Muhammed’in bahsi geçen ayetlerin insanlara ulaşmasına müsaade etmezlerdi. Böylelikle haktan sapmış ehli kitap uleması azaba müstahak olmuşlardır.⁵¹³

Mehmet Vehbi Efendi, “İncil ehli Allah’ın onda indirdiği ile hükmetsin. Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, fâsıkların ta kendileridir.”⁵¹⁴ Ayetinin Hz. Muhammed döneminde yaşayan Hristiyanlara hitap ettiğini ve Hz. Muhammed’in peygamberliğine delil olan ayetleri saklamamaları ve değiştirmemeleri konusunda ikaz edildiklerini nakleder.⁵¹⁵ İncil’in tahrifi konusuyla bağlantılı olarak tartışma konusu olan bir diğer husus da Tebşirat yani Hz. İsa’nın Hz. Muhammed’i müjdelemiş olduğu hususudur.

2.3. Hz. Muhammed’in İncil’de Müjdenmesi “Tebşirat Problemi”

Kuran’ı Kerim’de Allah’ın geçmiş peygamberlerin hemen hepsinden ileride gelecek peygamberi müjdelemesi, ona inanıp yardımcı olmaları hususunda ahit aldığı ifade edilir: “Allah, vaktiyle peygamberlerden: "Andolsun ki, size kitap ve hikmetten her ne verdiysem, sonra size beraberinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde ona kesinlikle inanacaksınız ve çaresiz ona yardım edeceksiniz." Diye söz almış ve: "Bunu kabul ettiniz mi? Bunun üzerine ağır ahdimi boynunuza aldınız mı?" demişti. Onlar: "Kabul ettik." dediler. Allah da: "Öyle ise, şahit olun, ben de sizinle birlikte şahitlik

⁵¹¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 7, s. 2913-2914.

⁵¹² Âl-i İmran 3/71-72.

⁵¹³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, ss. 632-634.

⁵¹⁴ Maide 5/47.

⁵¹⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1237.

edenlerdenim!" buyurdu."⁵¹⁶ Bu ayetin beyanınca ve "Hani, Meryem oğlu İsa, ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmet adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim, demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, bu apaçık bir sihirdir, dediler."⁵¹⁷ Ayetinin de işaret ettiği gibi Hz. İsa kendisine inananlara Hz. Muhammed'i müjdelemiş ve onun özelliklerinden bahsetmiştir. Zaten Âraf suresi 157. Ayette de Tevrat ve İncil de Hz. Muhammed'in nitelikleri yazılı olduğu, Enam suresi 20. Ayette ehli kitabın Hz. Muhammed'i öz evlatlarını gibi tanıdıkları belirtilmiştir. Mehmet Vehbi, Yahudi ve Hristiyan bilgilerin Hz. Muhammed'in özelliklerini kitaplarından okumuş olduklarını, onu oğullarını tanıyıcı gibi tanıdıkları halde inatları ve kıskançlıkları sebebiyle ona iman etmediklerini söyler. Ve bu konuda çarpıcı bir hadiseyi nakleder; Hz. Ömer, Abdullah b. Selam'dan "Muhammed'i oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar" ayetinin anlamını sorduğunda Abdullah; "Resulullah'ı görünce Tevrat'ta bildirildiği gibi Onun resul olduğunu oğlumu bildiğim gibi anladım. Belki oğlumdan şüphe edebilirim çünkü kadınların ne yaptıklarını bilemeyiz ama onun peygamberliğinden asla şüphem kalmadı" cevabını vermiş ve Hz. Ömer onu alından öpmüştür.⁵¹⁸ Mehmet Vehbi, Tevrat'ta ve İncil'de Hz. Muhammed'in isminin, dininin, peygamberliğinin, sıfatlarının hatta belde ve şemailinin dahi yer aldığını bildirir.⁵¹⁹

Yukarıdaki ayetlerde görüldüğü gibi Hz. Muhammed'in önceki peygamberler tarafından müjdelendiği açık bir gerçek olduğu halde ilk dönem Müslüman âlimleri bu ayetlerle Tevrat ve İncil metinlerini karşılaştırmış ve Ahmet ismini bulamadıkları için de bu kitapların tahrif edildiğine karar vermişlerdir. Ancak daha sonra yapılan bazı çalışmalar bu metinlerde Ahmet ismine denk gelen bazı kelimeler bulunduğu görüşü ağırlık kazanmış⁵²⁰ ve tartışmalar bu kavramlar üzerinden devam etmiştir.

Hristiyanlar İncillerde Hz. Muhammed'i müjdeleyen herhangi bir haber olmadığını iddia ederler. Buna karşın İslam dünyasında Hristiyanlığa karşı yazılan reddiyelerde İslam âlimleri Hz. İsa'ya vahyedilen İncil'de bu müjdelerin bulunduğunu ancak yapılan tahrif sonucu bu haberin İncil metninden çıkarıldığı tezini savunmuş ve

---

⁵¹⁶ Âl-i İmran 3/81.

⁵¹⁷ Saff 61/6.

⁵¹⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 255.

⁵¹⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 5, ss. 1774-1775.

⁵²⁰ Tarakçı, "Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'an Ayetlerinin Anlaşılması Sorunu", s. 43-44.

bu haberlerin mevcut İncillerde bulunmayışını tahrife delil saymışlardır. Diğer yandan da mevcut İncil metinlerinde Hz. Muhammed'in geleceğini haber veren işaretler arama yoluna giden âlimler Yuhanna İncilinde geçmekte olan parakletos kelimesinin Hz. Muhammed'e işaret ettiğini söylemişlerdir. Türkçe kullanımı daha çok Faraklit olarak geçen bu kelime “yardıma çağıran, müdafaa eden, şefaatçi; kilise dilinde ise “teselli veren” anlamında kullanılmaktadır. Hristiyanlara göre Hz. İsa tarafından müjdelenen kişi Ruhü'l Kudüs'tür. O, havarilere Hz. İsa'dan sonra bir teselli olduğu için “teselli veren” şeklinde nitelenmiştir.⁵²¹

Yuhanna İncilinde bugün “yardımcı” olarak çevrilen Faraklit için, Hz. İsa, kendisinin Babadan dileyeceği ve havarileriyle sonsuza kadar kalacak bir yardımcı göndereceğini, bu yardımcıyı dünyanın kabul etmeyeceği ancak havarilerin onu tanıdığından,⁵²² gelecek yardımcının onlara her şeyi öğreteceği, Hz. İsa'nın sözlerini hatırlatacağı⁵²³ ve Hz. İsa'ya tanıklık edeceği,⁵²⁴ ayrıca Hz. İsa gitmediği sürece onun gelmeyeceği bilgileri yer almaktadır.⁵²⁵

Âlimlere göre, Yunanca “parakletos” sözcüğü, Eski Yunan (Grekçe) dilinde daha çok “periklytos” şeklinde bir kullanıma sahip olduğu ve bunun da Kur'an'da geçmekte olan “Ahmet” sözcüğünün karşılığı olduğu görüşündedirler.⁵²⁶ Konyalı, Ahmet isminin anlam olarak Allah'a çokça hamd eden ve onu çokça öven demek olduğunu belirtir. Bugün de görüldüğü üzere Hz. Muhammed insanlık tarafından en çok anılan peygamberdir.⁵²⁷

Müslüman yazarlar Yuhanna incilinde geçen “Faraklit” ile kastedilenin Ruhü'l Kudüs olmadığını çeşitli gerekçelerle açıklamışlardır. Buna göre; Hz. İsa İncil'de “eğer beni severseniz vaziyetlerimi belleyip, onları yerine getirirsiniz”, diyerek havarilerini telkin etmektedir. İslam bilginleri, burada kast edilenin kutsal ruh olması halinde bu telkinin anlamsız olacağını, Kutsal Ruh'tan nasiplenen havarilerin dinden zaten uzaklaşmamaları gerektiğini belirtirler. İkinci olarak, kutsal ruh zaten Mesih'in

---

⁵²¹ Mehmet Aydın, “Faraklit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, C. 12, s. 165.

⁵²² Yuhanna 14/16-17.

⁵²³ Yuhanna 14/26.

⁵²⁴ Yuhanna 15/26.

⁵²⁵ Yuhanna 16/7.

⁵²⁶ Hamidullah, a.g.e., s. 534.

⁵²⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 14, s. 5902.

peygamberliğinde yanında idi, zaten gelmiş olan Kutsal Ruh'un tekrar geleceğini haber vermenin mantıksızlığına dikkat çekmişlerdir. Üçüncü olarak Faraklit'ten "teselli veren, vekil ve şefaatçi" olarak bahsedilmektedir. Ancak bu sıfatlar ilahi sıfatlardan değildir. Dördüncü olarak Hz. İsa gelecek olanın, sözlerini havarilere hatırlatacağını söylemektedir. Âlimler eğer burada kast edilen Ruhu'l Kudüs olsaydı o zaman İncillerde, havarilerin İsa'nın öğretilerini unuttukları ve kutsal ruhun onlara tekrar hatırlattığının yazılı olması gerektiğini savunur, bu yüzden de burada Hz. İsa'nın kast ettiği hazırlatmanın altı asır sonra gelecek Hz. Muhammed tarafından yapılacağına işaret ettiğini söylerler. Ayrıca gelecek olan Faraklit'in söylediklerini kendiliğinden söylemeyecek olup işittiklerini ileticeği belirtilmiştir. Ancak Hristiyanların Kutsal Ruh'un ilahlığına inanıyor olmalarından ötürü bu kimsenin kutsal ruh olamayacağını çünkü bir ilaha işittiğini söylemenin yakışmayacağını belirtmişler ve bu sebeple kastedilenin kendisine vahyolunanı insanlara ileten bir peygamber olması gerekirdi o da Hz. Muhammed'dir demektedirler.⁵²⁸

Kur'an'a iman etmek Tevrat ve İncil'e de iman etmektir. Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in ve Kur'an'ın vasıfları müjdelenmiştir. Kur'an ve Peygambere küfür aynı zamanda bu kitaplara da küfürdür. Tevrat ve İncil'e iman peygamber ve Kur'an'a da iman etmeyi gerektirir.⁵²⁹

---

⁵²⁸ Mustafa Göregen, "İslami Reddiye Geleneğinde Tebşirat Problemi", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 8, S. 15 (2015), s. 155-156.

⁵²⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 112.

DÖRDÜNCÜBÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'E GÖRE HRİSTİYAN MÜSLÜMAN MÜNASEBETİ VE KONYALI MEHMET VEHBİ EFENDİ'NİN YORUMLARI

1. İMAN YÖNÜNDEN HRİSTİYANLARIN DURUMU

Hristiyanları iman yönünden ele alacağımız bu başlık altında öncelikle müfessirimizin iman ve küfür kavramlarını nasıl açıkladığına bakalım. Konyalıya göre iman; Allah'ın zatına, sıfatlarına, peygamberlerine ve ahiret günüyle birlikte iman edilmesi gereken ne varsa hepsine kalp ile inanmak ve bunları lisan ile ikrar etmektir.⁵³⁰ Küfrü ise; bilerek veya bilmeyerek hakkı inkâr etmek,⁵³¹ bilerek bir şeyi örtmek olarak açıklayan Konyalı, kâfirlere hakkı gizledikleri ve kabul etmedikleri için bu kelimeyle hitap edildiğini belirtir. Ayrıca müfessirimize göre; Dört çeşit küfür vardır; Birincisi *küfr-ü inkari*'dir. Bu, Allah'ı bilmemek, inkâr etmektir. İkincisi *küfr-ü cuhudî* yani kalben Allah'ı bilmek ama lisanen inkâr etmektir. İblisin küfrü bu şekildedir. Üçüncü küfür şekli *küfr-ü inadi*'dir. Yani kalbiyle Allah'ı bilir, lisanıyla da tasdik eder ama diniyle te dey yün etmez. Ebu Talib'in küfrü bu şekildedir. Dördüncü küfür şekli *küfr-ü Nifakî*'dir. Yani Allah'ı dil ile ikrar etmek ama kalp ile inanmamaktır. Münafıkların küfrü bu çeşit küfürdendir. Yani küfür kısaca; Allah'ı ve onun birliğini, indirdiği kitaplardan birini veya birkaçını, resullerinden birini veya bir kaçını inkâr etmektir. Bunlardan işleyen kişi öldüğünde ebediyen cehennemde kalır ve Allah'tan mağfiret de görmez.⁵³²

*“De ki: “Ey Kitap Ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin.” Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: “Şahit olun, biz Müslümanlarız.”*⁵³³ Ayette hitap Necran Hristiyanlarına ve Medine Yahudilerinedir.

⁵³⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 39.

⁵³¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 184.

⁵³² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 47.

⁵³³ Âl-i İmran 3/64.

Ayet Yahudilerin Muhammed (as)'a “*sen Hristiyanların İsa'yı rab edinmesi gibi bizim de seni rab edinmemizi istiyorsun*” demeleri üzerine nazil olmuştur.⁵³⁴

Peygamber aleyhiselam, bu ayette işaret edildiği gibi her iki grubu hakka davet ederken evvela aralarında ortak bir başlangıç noktasından hareket etmektedir. Ortak kelimedenden kast edilen; adil ve doğru olan bir kelime demektir. Bu ortak kelimeyi herkes kabul edince her grup, hukuk ve diğer konularda eşit olur, arada bir fark kalmaz. Çünkü o ortak kelime her mükellefine aynı sorumlulukları yükler, kimseye eksik veya fazla mükellefiyet yüklemeyiz ve herkese aynı hükmü uygular.⁵³⁵Tartışmaya ortak bir kelimedenden başlamak yol gösterici olacak ve diğer konularda anlaşmaya varmak için bir geçiş noktası olacaktır. Peygamber aleyhiselam ortak kelime olan Tevhitten hareketle Hz. İsa'nın ulûhiyeti ve diğer hususlarda aşama aşama giderek Ehl-i Kitabı ikna etmeye çalışmıştır.⁵³⁶

Ehli kitap, Hz. Peygamberin iman çağrısına İslam'da bir Tevhit dini olduğu için ilk başta muhalefet etmediler. Ama İslam'ın hak din, Hz. Muhammed'in son nebi olduğu ilmine erişince, riyaset sevdaları ve hasetleri nedeniyle Hz. Muhammed'e ihtilaf ettiler ve kitaplarında var olan Resulullah'ın nübüvvetine dair ayetleri inkâr ettiler. İman eden bir kısım olduysa da, bir kısmı asla iman etmedi ve İslam Araplara mahsustur, bizi kapsamamaktadır, dediler.⁵³⁷ Kur'an-ı Kerim'de; Ehl-i kitaptan, kitabı gereği gibi okuyanların inandığı ancak inkâr edenlerin ise ziyana uğrayanlar olduğu ifade edilmiştir.⁵³⁸Kitabı tahrif ettikleri ve ahir zaman nebisinin niteliklerini inkâr edip imanı menfaatle değiştirdikleri için ebedi cehennemde kalıcıdırlar.⁵³⁹

Hz. Peygamber tebliğ görevini yerine getirirken her türlü delili sunmuş ve Allah'ın birliği, kendisinin O'nun resulü olduğu, Kur'an'ın Allah'ın kelâmullahı olduğu, konularında birçok mucize göstermiş ve iman etmeyenler için artık başka delil göstermeye gerek kalmamıştır. Bu husus ayeti kerimede şöyle geçmektedir; “*Seninle tartışmaya girişirlerse, de ki: “Ben, bana uyanlarla birlikte kendi özümü Allah'a teslim ettim.” Kendilerine kitap verilenlere ve ümmilere de ki: “Siz de İslam'ı kabul ettiniz*

⁵³⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 625-626.

⁵³⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 625.

⁵³⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 626.

⁵³⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 563-564

⁵³⁸ Bakara 2/121.

⁵³⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 219; Bakara 2/121.

mi?” Eđer yüz çevirirlerse sana dűşen Őey ancak tebliğ etmektir. Allah, kullarını hakkıyla görendir.”⁵⁴⁰ Allah, bu ayeti Peygamber’i teselli etmek için yollamıştır. Çünkü Necran’dan gelen Hristiyanlara Hz. Peygamber her türlü delili gösterse de onlar dinlerinde ısrarcı olmuşlardır. Bu ayetle Allah, Peygamber’e sadece tebliğ vazifesini yapması gerektiğini, hidayetin Allah’a ait olduğunu ve dinleri üzere kalmak isteyenleri merak etmemesi gerektiği bildirilmiştir.⁵⁴¹ Allah bu ayetle Peygambere; Ehl-i Kitap batıl davalarını ispat için seninle mücadele ederlerse; onlara “ben ihlâs üzere bütün vücudumla Allah’a boyun eğdim ve O’nun birliğini tasdik ediyorum. Bana inanan insanlarda İslam oldular. Sizin sözünüz bana ve bana tabi olanlara tesir etmez. Peki, siz bizim gibi İslam oldunuz mu yoksa hakkı gösteren bu kadar delil varken hala küfürde inat ve ısrar mı ediyorsunuz?” demesini buyurmuştur. Bu sözlerden sonra eđer onlar iman ederlerse onlar nefislerinin faydasına olanı yapmış, dalaletten kurtulup doğru yola girmiş olurlar ama davetinden yüz çevirirlerse senin için bunda bir zarar yoktur. Senin vazifen sadece tebliğ etmektir. Allah kullarının hallerini en iyi bilendir.⁵⁴²

Yahudi ve Hristiyanların öncelikle Tevhide davet edilmesinin sebebi onların kendi peygamberlerinden sonra Şirke sapmış olmalarıdır. “*Şüphesiz Allah katında din İslam’dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah’ın ayetlerini inkâr ederse, bilsin ki, Allah hesabı çok çabuk görendir.*”⁵⁴³ Konyalı, ayette hitap edilen ehli kitaptan Nasaranın Hz. İsa’yı, Yehud’un ise Üzeyir’i Allah’ın oğlu kabul etmelerini ve ayrıca her iki fırkanın da kendi ulemasının delilsiz öne sürdükleri meseleleri sorgulamadan kabul etmelerini Çirkin sebepleri olarak sayar. Din adamları Őeriatlarında var olan helali haram, haramı da helal saymışlar ve avam tabakası da bunları kabul etmiştir. Hâlbuki helalleri ve haramları belirlemek Allah’tan başka kimsenin yapabileceği bir husus değildir. Böylelikle Ehl-i kitap Allah’tan başka rab edinmişlerdir. Konyalı’nın aktardığı bir hadiste Hz. Peygamber “*Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin*”⁵⁴⁴ ayetini okuyunca Ady b. Hatim Hristiyanların ruhban ve ahbâra itaat etmediklerini

---

⁵⁴⁰ Âl-i İmran 3/20.

⁵⁴¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 566.

⁵⁴² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 565.

⁵⁴³ Âl-i İmran 3/19.

⁵⁴⁴ Âl-i İmran 3/64.

söyleyince Peygamber, “ruhbanların ortaya attığı mesellere itaat onlara itaattir.” Buyurmuştur.⁵⁴⁵

Hristiyanlara öncelikle Tevhit akidesiyle hitap edilip, kendilerinin şirk içinde olduğu hususu anlatıldıktan sonra nihai olarak gerçek imanın tevhidin en güzel şekli olan İslam ile olması gerektiği bildirilir: “*Kim İslam’dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecektir. Ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır.*”⁵⁴⁶ Konyalı Mehmet Vehbi, ayetin tefsirini şöyle yapar; İslam dini geldikten sonra başka bir dine mensup olup da o dinde ısrar ederse bir kimse için o din hayır getirmeyecektir. Çünkü İslam dini kendinden önceki dinlerin özünü ve faydalarını kendinde barındırdığı için o dinlere gerek kalmamıştır. Bu bakımdan İslam’ın zuhurundan sonra İslam’dan başka dine mensup kişilerin iman etmiş olmayacakları gibi amelleri de kabul edilmeyecek ve ömrü boyunca yaptığı kendisine zarardan başka bir şey getirmeyecektir.⁵⁴⁷

Allah-u Teâlâ bir ayeti kerimede kendisine ortak koşulmasından başka diğer günahları dilediği kimseler için bağışlayacağı, şirk koşanların ise Allah’a karşı büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olacağı bildirilir.⁵⁴⁸ Mehmet Vehbi, bütün diğer dini gruplar içinde Ehl-i kitabın iman etmemekteki günahının diğer grupların günahından kat kat fazla olduğunu söyler. Çünkü onlar peygamberin niteliklerini kitaplarında okumuş ve geleceğini bildikleri halde nübüvvetini tebliğe başlayınca haset, kin ve dünya menfaatleri uğruna O’na iman etmediler. Bilerek yapılan günahın cezası bilmeyerek yapılan günahın cezasından elbette daha büyüktür. İman eden insaf sahibi kullara da önceki günahlarına kerâfet olarak imanın yeterli olacağını belirtir.⁵⁴⁹

Hristiyan ve Yahudilerin imanı konusunda; Elmalılı Hamdi Yazır cennete girilmesi için Hz. Muhammed’e iman etmelerinin şart olduğunu söyler. Elmalılı, Bakara suresinin ilk ayetlerinde geçen “*onlar sana ve senden önce indirilene, ahirete de kesin olarak inanırlar, onlar Rablerinden gelen doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır*” ayetlerini de delil olarak göstererek; ahirete imanla birlikte Hz.

---

⁵⁴⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 624.

⁵⁴⁶ Âl-i İmran 3/85.

⁵⁴⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 857-858

⁵⁴⁸ Nisa 4/48.

⁵⁴⁹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1269-1270.

Muhammed ve Kur'an'a iman etmenin kurtuluş için şart olduğunu söylemektedir.⁵⁵⁰ “Şüphesiz ki iman edenler, Yahudiler, Hristiyanlar ve Sabiiler bunlardan her kim Allah'a ve ahiret gününe gerçekten iman eder ve salih amel işlerse elbette Rableri katında bunların ecirleri vardır, bunlara bir korku yoktur, bunlar mahzun da olacak değillerdir.” Ayetinde beyan olduğu üzere dört sınıfta bahsedildiği ve hepsinden önce iman edenlerin ardından Yahudi, Hristiyan ve Sabiilerden söz edildiğini belirten Elmalılı, bu ayrımın diğer grupları müminlerden ayırmak için olduğunu söyler. Ayette bahsi geçen müjdenin müminler için olduğunu ve diğerlerinin ise tövbe edip iman ederek güzel işler yapmaları durumunda müjdeye dâhil olabileceklerini belirtir.⁵⁵¹

Konyalı ve Elmalılı ile aynı görüşü paylaşan Ömer Nasuhi Bilmen; azaptan kurtulmak ve istikbalinden emin olmak için hakiki bir dine mensup olunması gerektiğini belirtir. Vaktiyle herhangi bir peygambere iman edenler, o peygamberin ümmetinden sayılır ve hak din üzere kabul edilirler. Ancak Allah, Hz. Muhammed'i bütün insanlığa tebliğ vazifesiyle göndermiş ve Hz. Muhammed kendinden önceki ahkâmın çoğunu nesh ettiği gibi tüm insanlığa İslam dinini tebliğ etmiştir. Bu yüzden Hz. Muhammed'den itibaren ona iman eden ve güzel amelde bulunanlar kurtuluşa ermiş olacaklardır.⁵⁵²

2. HRİSTİYANLARA HAYAT HAKKI TANIMA

Müslümanlar İslam'ın onlara gösterdiği birlikte yaşama dair dünya görüşü sayesinde; erken dönemlerden itibaren diğer dinlere mensup insanlarla birlikte yaşama tecrübesine sahip olmuşlardır. Kur'an'ın “dinde zorlama yoktur”⁵⁵³ hükmü gereğince farklı din mensuplarıyla münasebetler hoşgörü ortamında sürdürülmüştür. Bu yüzden Hristiyanlar, Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerde varlıklarını sürdürebildikleri gibi dinlerini de rahatça yaşayabilme imkânı elde etmişlerdir.⁵⁵⁴

İslam tarihine baktığımızda, idari açıdan Müslüman idaresi altındaki toplumun Müslim ve Gayri Müslimler olarak iki gruba ayrıldığını görürüz. Müslümanlar bir yeri fethettikten sonra oranın halkıyla ilişkileri düzenlemek üzere antlaşmalar yaparlardı. Bu

⁵⁵⁰ Elmalılı, a.g.e., C. 1, s. 198-199.

⁵⁵¹ Elmalılı, a.g.e., C. 1, s. 373; el-Bakara 2/62.

⁵⁵² Bilmen, a.g.e., C. 1, s. 60-61.

⁵⁵³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 256.

⁵⁵⁴ Hasan Onat, “İslam Kültüründe Diğer Dinlerle Bir Arada Yaşama Hoşgörüsü”, *İslam ve Demokrasi*, Ankara, 1998, s. 830.

antlaşma Gayri Müslimlerle yapılıyorsa onlara temelde şu hakları kazandırır: can ve mal güvenliği, ibadet özgürlüğü, mabetlerinin korunması ve köleleştirilmemek. Bu özgürlükler karşılığında onlardan beklenen ise; Müslümanların düşmanları ile iş birliği yapmamaları, Müslümanların sırlarını düşmana sızdırmamaları ve belirlenen miktardaki cizyeyi devlet hazinesine ödemeleridir.⁵⁵⁵

Kur'an-ı Kerim'de Allah cizye ile ilgili şöyle buyurmaktadır; *“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”*⁵⁵⁶

Konyalı Mehmet Vehbi, cizye ile ilgili şunları kaydetmektedir; Cizye, ehli ahitten anlaşma zamanında kişilerin nefsinin korumak için bir ceza olarak tayin edilmiş bir meblağ olması cihetiyle cizye denmiştir. Konyalı, cizye vermenin onlara zelil ve hakir olduklarını hatırlatmanın bir yolu olduğunu söyler. Çünkü onlar cizye vermek için ücreti kendi elleriyle götürür ve görevli memura ayakta beklemek şartıyla teslim eder ve onun bu durumu İslam hükümetinin onlara lütuf ettiği ihsanın bir göstergesi durumunda olurdu.⁵⁵⁷

Yahudi ve Hristiyanların Allah'a hakiki iman etmediklerini belirten Konyalı, bunun gerekçelerini de sıralar; Yahudiler Allah'a cisim atfettikleri gibi Üzeyr'i Allah'ın oğlu kabul ederler. Hristiyanlar ise İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu, Allah'ın bazı eşyalara hulûl ettiğini, onun üç ayrı ilah olduğunu yani teslise inanmalarını örnek gösterir. Ayrıca her iki grup da ahirete imanlarının yok hükmünde olduğunu çünkü cismin değil sadece ruhların dirileceğini cennet ehlinin yeme, içme, nikâhlanma gibi nimetlerden mahrum olduğuna iman ettiklerini söyler. Onlar kendilerine inen Tevrat ve İncil'e iman ettikleri halde onların gereklerini yerine getirmez, haram olanı haram kabul etmezler. İslam dini, kendinden önceki dinleri nesh ettiği, insan aklına ve insan tabiatına uygun olduğu için “hak din” olarak vasıflanmıştır. Ayrıca insanın dünya ve ahirete dair rahatlığını içinde barındıran ve her hükmü insan için çeşitli menfaatler içeren bir dindir. Bütün bunlardan dolayı bunlarla mukaatele etmek vaciptir. Bu bağlamda onlarla

---

⁵⁵⁵ Mehmet Özdemir “Endülüs'te Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine”, İslam ve Demokrasi Kutlu Doğum Sempozyumu, Ankara, 1998, s. 850-851.

⁵⁵⁶ Tevbe 9/29

⁵⁵⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e.,C. 5, s. 1992.

münasebet hususunda Ehl-i kitabı İslam'a davet etmek ilk emirdir. Kabul ederlerse Müslümanlarla aynı haklara sahip olurlar. Kabul etmedikleri takdirde ya cizye verirler ya da Müslümanlar onlarla savaşır.⁵⁵⁸

3. HRİSTİYANLARLA MÜCADELE ÜSULU

Kur'an-ı Kerim'de Hristiyanlarla mücadele usulünü, Ankebût suresinde geçen ve ehli kitapla ilgili mücadele usulünden bahseden ayeti kerimeden öğreniyoruz. Bu ayette Allah şöyle buyurmaktadır; *“İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ve (onlara) şöyle deyin: “Biz, bize indirilene de, size indirilene inandık. Bizim ilahımız ve sizin ilahınız birdir (aynı ilahtır). Biz sadece O'na teslim olmuş kimseleriz.”*⁵⁵⁹ Ayette ehli kitabın iki zümresinden bahsedilmektedir. Bu zümreden ilki zulmedenler, ikincisi ise en güzel şekilde mücadele edilmesi gerekenler olarak ifade edilir ve onlarla mücadelede hususiyetlerinin göz önünde bulundurularak muamele edilmesi emredilir.⁵⁶⁰

Konyalı Mehmet Vehbi'ye göre; bu ayet küfür ehliyle söyleşi yapmaya izin verdiği gibi bunun usulünü de belirtir. Ayrıca itikadın esaslarını soruşturabilmek için kelam ilmini kullanmanın gerekliliğine ve münazara adabına uymanın lüzumuna işaret eder. Bu ayeti kerime ile Allah iman edenlere hitaben; Ehl-i kitabın kitabullahı muhafaza etmeye çalışan, kitaptan ahkâm çıkaran ulemasıyla şiddetli ve kaba bir şekilde münakaşa edilmemesi gerektiğini çünkü onların insaf ve adaletle hareket etmeleri üzerine, Müslümanların da onlara karşı şiddeti bırakıp yumuşak huylu olmaları gerektiğini söyler. Ancak Ehl-i kitaptan bazı kimselerin, Müslüman hükümete karşı vermesi gereken cizyeyi vermemesi, Allah'a çocuk isnad etmesi ya da Allah'a cimrilik atfetmeleri ile zulmettiklerini bu yüzden de onlarla şiddetle muhasebe edilmesi gerektiğini, onlarla hakkı kabul edinceye kadar tartışılması ve tartışmada cevap veremeyecek hale getirilmesi gerektiğini söyler.⁵⁶¹

Ayette bahsi geçen “en güzel yolla mücadele edilecekler” ve “zulmedenler” in kimler olduğu konusunda âlimler arasında farklı görüşler vardır. Buna göre; ilk zümre ehli kitaptan İslam beldesinde zimmî olmayı kabul eden, cizye verenler; ikinci zümre

⁵⁵⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 5, s. 1991-1992.

⁵⁵⁹ Ankebût 29/46.

⁵⁶⁰ Altaytaş, a.g.e.,s. 34.

⁵⁶¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 11, s. 4217-4218.

ise, iman etmeye yanaşmadığı gibi, cizye vermeyi de kabul etmeyen, Müslümanların aleyhine faaliyet gösteren ve hatta onlarla savaşan kimselerdir. Başka bir görüşe göre; ilki Müslüman olmadığı için kendi nefesine zulmedenler olduğu gibi ikinciler ise küfüründen dolayı hem kendi nefesine hem de diğer insanlara zulmedenlerdir. Yâda ilk zümre Allah ve resulüne tabi olanlarken ikinci zümre küfürde inat edenlerdir. Bir başka görüşe göre ise bu zümrelerden ilki ehli kitaptan muvahhitler, ikinciler ise Allah'tan başka ilah iddiasında bulunan, O'na çocuk isnad eden, Allah'a mesnetsiz iftira atanlar ve Hz. Muhammed'e eza edenlerdir.⁵⁶²

Konyalı, ayette bahsedilen “güzel mücadeleyle” mücadele edilmesi gerekenlerle kast edilenin; Ehl-i kitabın kitabullahı muhafaza etmeye çalışan, kitaptan ahkâm çıkaran uleması olduğunu belirtir. Bu bağlamda Müslümanların onlara Kur'an'ı anlatmak, ayetleriyle hakka davet etmek, yumuşak bir mizaçla delilleri onlara bildirmek ve onların fikirlerini hemen hor görmeyerek dalalet olarak kabul etmemektir. Konyalı, kitap ehli ile müşriklerin aynı olmadıklarını, çünkü onların bir kitaba iman ettiklerini, Allah'ın kelimandan, ahkâmından, peygamberlerden ve vahyinden haberdar olduklarını bu yüzden de insafli ve bilgili hareket ettiklerini söyler. Onların bu durumuna karşı Müslümanların da yumuşak huylu ve hoşgörülü olarak münazara etmeleri gerektiğini belirtir.⁵⁶³

Ayette bahsi geçen zalimlerin kim oldukları konusunda da müfessirimiz şunları kaydeder; bunlar cizye vermekten kaçınan, zimmeti kabul etmeyen ve verdikleri sözden dönenlerdir. Bu nedenle ayet Müslümanlara şunu demektedir: cizye veren ve zimmeti kabul eden ehli kitapla yumuşak ve tatlı dille muamelede bulunup mübahase edin. Ancak bunları yapmayıp cizye vermeyen ve sözlerinden dönenler ile şiddetle münazara edin hatta gerekirse kılıca sarılın demektir. Ayrıca bu ayetin savaş ayetiyle mensuh olduğunu savunanlar olmakla beraber, Konyalı bu ayetin zimmilerle mücadelenin güzelini emrettiği gibi zimmetten çıkanlarla şiddetle mücadele edilmesi gerektiğini emrettiği için ve şiddetle mücadele kılıçla mücadele demek olduğundan bu ayetin mensuh olmadığını, savaşı emreden ayetlerle muvafık olduğunu söyler.⁵⁶⁴

Ayrıca ayetin son kısmında beyan olunduğu gibi ehli kitap kendi kitaplarından

---

⁵⁶² Altaytaş, a.g.e.,s. 34.

⁵⁶³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C.11, s. 4218.

⁵⁶⁴ a.yer.

Müslümanlara bir mesele getirdikleri zaman onların hemen tekzip ya da tasdik edilmemeleri gerektiği bildirilir. Müslümanlara şöyle demeleri emredilir; “...Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilâhımız ve sizin ilâhınız birdir (aynı ilâhtır). Biz sadece O’na teslim olmuş kimseleriz”. Konyalı, bu konuda Hz. Peygamberin bir hadisini Ebu Hüreyre’den nakleder; Resulullah; ehli kitap size kitaplarından bir şey haber verdiklerinde tasdik veya tekzip etmeyin.” Buyurmakta ve devamında yukarıdaki ayetin okunmasını istemektedir. Çünkü onların haber verdikleri şey doğru ise onu tekzip etmek caiz olmayacağı gibi batıl ise onu tasdik etmek de caiz değildir. Bu yüzden bu durumda en güzel yol “biz kendi kitabımıza ve sizin kitaplarınıza iman ettik” demektir.⁵⁶⁵

Sonuç olarak; İslamiyet, dini, inancı veya milleti fark etmeksizin, Müslümanların aleyhinde herhangi bir faaliyet içinde olmayan, hakka karşı kibirlenmeyen ve yüz çevirmeyenlerin, Allah’ın dinine Kur’an-ı Kerim ile yerine göre akli ve fitrî delilleri kullanarak çağrılmalarını, ayrıca onlara adalet ve hoşgörü ile yaklaşılmasını emretmiştir. İslam dini, din ve inanç sebebiyle herhangi bir kimseye kötü muamele etmeyi yasaklamıştır ve hesaplarını Allah’a vermeleri üzere onları inançlarında serbest bırakmıştır. Ancak zulmedenler bu saydıklarımızın dışındadır. Diğer inanç mensuplarından zulüm ve inat ehli olanlar ise inançları sebebiyle değil hakka karşı bile bile kibir ve inat etmelerinin yanı sıra başta Müslümanlar olmak üzere insanlara karşı zalimane tavırlarına engel olunması için, onlarla onların anlayacakları şekilde mücadele edilmesi emredilmiş ve onlarla her türlü dostluk münasebeti de yasaklanmıştır.⁵⁶⁶

4. HRİSTİYANLARLA GENEL DOSTLUK MÜNASEBETLERİ

Kur’an-ı kerim müminlere ahiret hayatında saadeti kazandıracak hususları bildirdiği gibi dünya hayatına dair muamelat, münâkehat ve ukûbata dair bilgilerde vermekte ve onları diğer toplumlarla ilişkileri konusunda uyarmakla birlikte nasıl hareket etmeleri gerektiğini de bildirmektedir. Allah, müminlerin diğer din mensuplarıyla ilişkilerinde belirli sınırlar çerçevesinde olmasını emretmektedir. Bu konuda Kur’an-ı Kerim’de birçok ayet bulunmaktadır. Kur’an’da Müslümanlara

---

⁵⁶⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 11, s. 4219.

⁵⁶⁶ Altaytaş, a.g.e.,s. 36.

Yahudi, müşrik ve Hristiyan gruplar içinde sevgi bakımından en yakın olanların Hristiyanlar olduğu, düşmanlıkta ise en şiddetlilerinin Yahudiler olduğu bildirilmektedir. Bunun yanı sıra İslamiyet, diğer inanç mensuplarını dini seçiminde hür bırakmışken, aynı zamanda dünya işlerinde onlarla münasebetleri düzenleyen kurallar koymuştur. Bu kurallar çerçevesinde onlarla ilişkilerin boyutunu da tespit etmek için yine Kur'an-ı Kerim'de bakmak durumundayız.

Toplumda sosyal ilişkiler açısından dostluk münasebetleri önem arz eden bir konudur. Bu hususta Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır: *“Mü'minler, Mü'minleri bırakıp inkârcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile ilişkisi kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikelerden) korunmanız başkadır. Allah, asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Çünkü dönüş Allah'adır.”*⁵⁶⁷

Elmalılı Hamdi Yazır, ayette inananlara, mümine iman konusunda kötü hasletlerini bulaştıracak ve İslam'a zarar verecek her türlü dostluktan ve münasebetten kaçınmaları gerektiğinin emredildiğini söyler.⁵⁶⁸ Ömer Nasuhi Bilmen ise; bir Müslüman'ın açıkça dinine küfreden, onu inkâr eden ve gerektiğinde ona saldıran bir kâfiri samimi olarak dost edinmesinin, ona muhabbet duyup davranışlarını uygun görüp takdir etmesinin müminlere karşı münafikane bir hareket olacağını ve bundan dolayı da mümin kişinin Allah'ın nusretinden ve dininden uzak kalacağını belirtir. Bilmen, Müslümanların gayrimüslimlerle, İslamiyet'in aleyhine olmamak şartıyla ancak onların memleketinde ve kendini korumak amacıyla dost gibi davranarak ilişkilerini sürdürebileceklerini söyler.⁵⁶⁹

Ayetin bildirmesine göre Konyalı Mehmet Vehbi; Müminlerin dinde kardeş oldukları kişileri bırakıp da düşmanları olan kâfirleri dost edinmemeleri gerektiğini çünkü dostlukları İslam'dan evvel başlayan bir dostluk dahi olsa, aralarındaki yakın ilişkinin zararlı neticeler doğurabileceğini söyler. Mü'min ve kâfir bir arada buldukları vakit mümin kişi dostuyla ehli İslam'ın sırlarını paylaşabileceği gibi aynı zamanda Müslüman kişiye kâfirden küfür, nifak ve kötü ahlak da sirayet edebilir. Çünkü insanın isyana meyli hızlı olduğundan mü'minin imanının sirayetinden evvel kâfirin küfrü daha hızlı sirayet eder. Kişi onlarla dostluk kurmakta ısrarcı olursa

---

⁵⁶⁷ Âl-i İmran 3/28.

⁵⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., C. 2, s. 1072-1074.

⁵⁶⁹ Bilmen, a.g.e., C. 1, s. 330-331.

Allah'ın dostluğundan mahrum olur. Çünkü dostluğun şanı; dostun dostunu dost, düşmanını düşman bilmektir. Kısacası Allah kâfirlerle dost olmayı ve onlara muhabbet duymayı bu ayetle haram kılmıştır.⁵⁷⁰

Bir başka ayeti kerimede ise Allah, onları neden dost edinmemeleri gerektiğini şöyle açıklar; *“Ey iman edenler sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri durmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size ayetleri açıkladık. İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz; onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz halde, sizi sevmezler. Onlar sizinle konuştukları zaman, “inandık” derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki; “öfkenizden ölün!” şüphesiz Allah, kalplerde olanı bilir.”*⁵⁷¹

Müfessirimiz, Kâfirlerin müminler için iyi bir şey murat etmedikleri gibi onlar için daima kötülük istediklerini belirtir. Aynı zamanda aralarındaki muhabbetle müminlerden aldıkları sırları onların aleyhine kullanmaktan çekinmeyeceklerini ve Müminlerin saf dostluğuna karşı onların daima kalplerinde kötülük besleyip, Müslümanlara zarar vermek için çalıştıklarını, bu yüzden mümin kulun düşmanını iyi bilmesi ve ona göre hareket etmesi gerektiğini söyler.⁵⁷² Çünkü Müslümanlar bir galibiyet kazanır ve bir iyiliğe erişirse bu onlara keder ve üzüntü verir. Ama müminler arasına nifak girmesi ve mağlubiyet almaları ise onları mutlu eder.⁵⁷³

Kur'an-ı Kerim müminlere Yahudi ve Hristiyanları dost edinmemeleri gerektiği konusunda uyarıda bulunduğu gibi bunun sebeplerini de açıklar. Bu sebeplerden bir tanesini onların birbirini dost edinmeleri ve Müslümanların onlarla dost olması halinde onlara benzeyecekleri olarak açıklar; *“Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerini dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez.”*⁵⁷⁴

Konyalı Mehmet Vehbi ayetin tefsirinde ancak Yahudilerin Yahudilerle, Hristiyanların ise Hristiyanlara dost olduklarını belirtir ve bir Müslümanın ise

⁵⁷⁰ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 576.

⁵⁷¹ Âl-i İmran 3/118-119.

⁵⁷² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 706-707.

⁵⁷³ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 2, s. 710.

⁵⁷⁴ Maide 5/51.

Müslümanları bırakıp onları dost kabul etmesi ve onlara muhabbet duyması durumunda onların milletinden sayılacağını söyler. Çünkü Yahudi ve Hristiyanlar Müslümanları hakiki manada dost kabul etmedikleri gibi onlara kötülük etmekten de geri durmazlar. Bu cihetle Müslümanların öncelikle kendi dindaşlarına muhabbet duymaları ve onları dost edinmeleri gerektir. Konyalı'nın da aktardığı gibi, bu konuda Hz. Ömer'in duruşu örnek olması açısından önem arz eder. Musa el-Eşarî, Basra valisi iken bir Nasranî kâtip edinmişti. Ve Hz. Ömer'e o Nasranî olmazsa işlerinin düzgün ilerleyemeyeceğinden bahsetmişti. Hz. Ömer, Musa el-Eşarî'ye yukarıdaki ayeti örnek göstererek Allah'ın lanet ettiğine, kendisinin ikramda bulunmayacağını, o kâtibin ölmüş olduğunu farz ederek işlerini ona göre yoluna koymasını gerektiğini söylemişti.⁵⁷⁵

Konyalı, aynı zamanda, İslam milletinin başı, diğer dinlerden olanlara vazife verdiği için beladan kurtulamamıştır, der. Mesela Osmanlı Devleti'nde Hariciye Nezareti görevi bir dönem Gayri Müslimlere verilmişti. O dönemde birçok İslam beldesi elden çıkmıştır. Balkan Harbi'nden sonra taburlardaki zımmi olan Nasranî askerlerin hainlik ettiklerini ve milleti İslam'a çok zarar verdiklerini anlatır. Bu savaşta beş altı vilayet kaybetmenin sebeplerinden biri de tebaamızdaki Hristiyanların ihanetinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden İslam hükümetleri kendi bünyesinde her alanda yeterli bilgi ve tecrübeye sahip elemanlar yetiştirmeli ve devlette iş deneyimi açısından dışarıya bağımlılığı azaltmalıdır. Önemli vazifelerden Gayri Müslimleri olabildiğince uzak tutmalıdır. Çünkü önemli vazifelere onları getirmek, onları üstün görüp yüceltmek Müslümanların cesaretini ve direncini kıracağı gibi onları daha da teşvik edecektir. Bu ise yapılmaması gereken ve milleti ataletten iten sebepler arasındadır.⁵⁷⁶

Kısacası Allah Müslümanlara, iman etmeyen kâfirlere hakiki muhabbet duymayı yasaklamıştır. Bu yasak onlarla alışveriş yapılmayacağı ya da herhangi bir iletişim kurulmayacağı anlamına gelmez. Günlük dünya meselelerinde ve alışverişte herhangi bir muhabbet kurulmadan da devam edebilen işlerdir. Ama dünya işlerinde dahi kâfirler Müslümanların zararına hareket edeceklerinden zaruret olmadıkça onlarla alışveriş etmemek ve onlara para kazandırmamak gerekir.⁵⁷⁷

---

⁵⁷⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1246.

⁵⁷⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1246-1247.

⁵⁷⁷ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 14, s. 5868.

Her ne kadar İslam da, sosyal bir gereklilik olan dünyevi işlerde diğerleriyle münasebet kurulmasına müsaade edilmişse de Konyalı günümüzde onların Müslümanlara zimmi gibi görünüp ancak Müslümanlara düşmanlık edenlerle yakınlıkları olduğu için onlarla ilişki kesmek Müslümanların menfaatine olacağı kanaatindedir. Ayrıca Müslüman ülkelerde yaşayan Hristiyanlar Müslümanlardan kazandıkları geliri Müslümanlara kurşun sıkmak için harcadıkları gerçeği ortada iken “onlarla muamele haramdır” denilebileceği görüşündedir.⁵⁷⁸

5. HRİSTİYAN KADINLA EVLENME

Kur’an-ı Kerim’de evlilik konusu ilgili birçok ayeti kerime vardır. Bu ayetlerde Müslümanlar evliliğe teşvik edildiği gibi ve bu hususa belirli sınırlandırmalarda getirilmiştir. Ayrıca kimlerle nikâhlanmanın helal ve haram olduğu, boşanma durumunda nasıl hareket edilmesi gerektiği ve de evliliğe güç getirilmediği durumlarda nasıl bir duruş sergilenmesi gerektiği gibi konularda da bilgiler verilir.⁵⁷⁹

Kur’an, müşriklerle nikâhlanmayı yasaklamıştır. İlgili ayette şöyle buyrulur; *“İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin, beğenseniz bile putperest bir kadından, imanlı bir cariye kesinlikle daha iyidir. İman etmedikçe putperest erkekleri de kızlarınızla evlendirmeyin. Beğenseniz bile putperest bir kişiden inanmış bir köle kesinlikle daha iyidir. Onlar (müşrikler) cehenneme çağırır. Allah ise, izni (ve yardımı) ile cennete ve mağfirete çağırır. Allah, düşünüp anlasınlar diye ayetlerinin insanlara açıklar.”*⁵⁸⁰ Konyalı Mehmet Vehbi, bu ayetin iniş sebebini Ebi Merset adında bir sahabenin müşrik bir kadınla evlenmeyi istemesi olduğunu söyler. Hz. Muhammed, Ebi Merset’i Mekke’de kalan Müslümanları müşriklerden habersiz olarak Medine’ye getirmesi için görevlendirmişti. Ebi Merset Mekke’ye gidince cahiliye döneminde görüştüğü müşrik bir kadın tekrar onunla dost olmayı teklif etti. O ise, İslam’ın bunu yapmasını yasakladığını söyleyince kadın kendisiyle evlenmeyi teklif etti. Bunun üzerine Ebi Merset, kadına müşrik olduğunu ve Hz. Muhammet’ten izin almadıkça onunla evlenemeyeceğini söyledi. Medine’ye döndüğü zaman da durumu Hz. Peygambere arz edince bu ayeti kerime nazil olur. Konyalı, ayetin müminlere

⁵⁷⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 14, s. 5832.

⁵⁷⁹ Bkz. el-Bakara 2/221, 230; Nisa 4/19, 22; Maide 5/5; Nur 24/3,33; Ahzap 33/50,52,53; Mümtehine 60/10.

⁵⁸⁰ Bakara 2/221.

müşriklerle nikâhlanmayı, onların itikatları sebebiyle cehennemde olmaları ve müminleri de bu batıl itikatlarına davet etmeleri sebebiyle yasakladığını söyler ve bu ayetin altı hüküm barındırdığını belirtir: bunlardan ilki; *Müslüman bir erkekle müşrik bir kadının evlenmesinin haram olduğudur*. Çünkü biri tevhide inanmış ve iman nuruyla münevver olmuştur. Diğeri ise Konyalı'nın necasete benzettiği şirk ile batıl bir itikatla sıfatlandığı için evlenmeleri uygun değildir. İkinci hüküm, mümin kadınlarla müşrik kadınların karşılaştırılması ile ilgilidir. Buna göre; *müşrik bir kadın güzel, servet sahibi ve güçlü bir nesebe sahip olsa bile, fakir, çirkin, dahi olsa Müslüman bir kadının ondan daha hayırlı olduğudur*. Üçüncü hüküm; *mümin kadınların müşrik erkeklerle evlenmesinin yasak olduğudur*. Dördüncüsü; *güzelliği, aklı, zekâsı herkesçe bilinen ve takdir edilen bir müşrikten fakir bir müminin hayırlı olduğudur*. Beşinci hüküm; *müşriklerin insanları sonu cehennem olan bir itikada çağırdığı, mü'minlerin ise Allah'a iman etmeye, cennete ve mağfirete davet etmesidir*. Altıncı ve son hüküm ise; *Allah'ın insanlara düşünüp anlamaları için hakka dalalet eden ayetlerini beyan etmesidir*.⁵⁸¹ Bir kısım âlimler ayette bahsi geçen müşriklere “Mesih Allah'ın oğludur” diyen Hristiyanları ve “Üzeyr Allah'ın oğludur diyen” Yahudilerde dâhil etmişlerdir. Ancak Bakara suresi 105. Ayet ve Maide suresi 82. Ayetlerde Allah bu grupların farklı olduklarını açıkça belirtmiştir.

Kur'an-ı kerim, mü'min kadın ve erkeklere müşriklerle nikâhlanmanın haram olduğunu belirttiği gibi kitap ehline verilen ayrıcalıklardan bir tanesi olan Müslüman erkeklerin Yahudi ve Hristiyan kadınlarla evlenebileceklerini de belirtir: *“Mü'min Kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlarda, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helaldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse, bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır.”*⁵⁸² Bu konuda Hz. Peygamberden de bir hadis nakledilir; *“ehli kitabın kadınlarıyla nikâhlanmanızda bir beis yoktur. Ancak Hristiyan Arapların kadınlarıyla evlenmeyiniz.”* Bu hadiste Peygamberin, aslında müşrik olduğu halde ehli kitaba verilen ayrıcalıklardan faydalanmak için bu gruba dâhil olanlardan bahsettiğini belirten M. Fatih Kesler, bu şekilde davrananların Hz. Ömer ve Hz. Ali tarafından da ehli kitaba dâhil

⁵⁸¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 1, s. 388-389.

⁵⁸² Maide 5/5.

edilmediklerini söyler.⁵⁸³

Ehli kitabın kadınlarıyla nikâhlanmanın caiz olduğunu bildiren bu ayetle ilgili olarak müfessirimiz Konyalı Mehmet Vehbi, Cenab-ı Hak'ın Hz. Muhammed ile İslamiyet'i insanlara bildirmiş olduğunu ve dini ikmale erdirdiği gibi dünyevi işleri de ikmale erdirdiğini belirtir. O, insanlara nefislerinin kötü görmeyeceği nimetler helal kılındığı gibi Ehl-i kitabın kendisini zinadan korumuş kadınları ile evlenmenin Müslüman erkekler için helal kılındığını belirttikten sonra aynı durumun mü'min kadınlar için geçerli olmadığını belirtir ve Müslüman kadınların Ehl-i kitap erkeklerle evlenmesi caiz değildir der. Bunun sebeplerini de şu şekilde açıklar; Çünkü Müslümanlar Ehl-i kitabın kitabına ve resullerine iman ettiği gibi saygıda da kusur etmezler. Ancak onlar Hz. Muhammed'e inanmadıklarından mü'min kadınla evlenemezler. Ayette beyan olunduğu üzere Ehl-i kitabın kadınlarından hür olanlarla evlenme hoş görülmüştür. Cariye ile evlenmek için izin verilmişse de mehrini sahibine vermek gerekebilir. Ayrıca hür ve temiz bir kadınla evlenmiş olmak huzurlu bir aile ortamı sağlayabileceği gibi, eşler arasında muhabbet ve yakınlık oluşmasında bir mani bulunmayacağından evlilikte asıl maksada ulaşılmış olunacaktır. Konyalı, Ehl-i Kitap bir kadınla evlilik helal kılınmış olsa da efdâl olanın mü'min kadınlarla evlenmek olduğunu belirtir. Çünkü Allah kâfire dostluğu ve candan muhabbeti yasaklamıştır. Ayrıca mü'min olmayan bir annenin himayesinde yetişen çocuğun onun dini üzerine terbiye görmesi ve büyüyünce de onun dinine tabi olması kaçınılmaz olur. Bu gibi zararlardan uzak durmak için öncelikle mü'min kadınlarla nikâhlanmak efdâldir.⁵⁸⁴

Ayrıca Ehl-i kitap olan kadın Müslüman bir erkekle nikâhlıyken iman etmediği sürece cennette beraber bulunma ihtimalleri yoktur. Çünkü her ne kadar Müslüman birinin nikâhı altında olsa da iman etmediği sürece küfür üzeredir. Ve küfür edenlerin ebedi cehennemde olacakları sabittir.⁵⁸⁵

6. HRİSTİYAN YEMEKLERİNİN YENMESİ

Allah, İslam dinini ikmale erdirmişken Müslümanlara nefislerinin kötü görmeyeceği yiyecekler ve Ehl-i kitabın boğazladığı ve diğer yiyeceklerini helal kılmıştır. Müslümanların yiyecekleri de onlara helal kılınmıştır. Çünkü insanların

⁵⁸³ Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hıristiyanlar (Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitap)*, s. 150.

⁵⁸⁴ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1153-1154.

⁵⁸⁵ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1155.

birbiriyle iletişim kurduğu, bir şekilde muhatap olduğu bu toplumsal yaşamda yemek ve içmek zaruri olduğu için helal kılınmıştır.⁵⁸⁶

İlgili ayette Allah şöyle buyurmaktadır. *“Bu gün size temiz ve hoş şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri (taam) size helal, sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir...”*⁵⁸⁷ Ayette bahsi geçen “taam” yani yiyecek sözcüğü konusunda âlimler arasında bir görüş farklılığı bulunmaktadır. Elmalılı Hamdi Yazır, bu görüşleri üç kategoride toplayarak aktarır: bunlardan ilki ayette bahsi geçen taamla kast edilenin ehli kitabın kestiği kurbanlıklar olduğudur. İkincisi görüş taamın ekmek ve meyve türü yiyecekler olduğu iken, üçüncü görüş ise kesilen kurbanlıklarla birlikte tüm diğer yiyeceklerin olduğu şeklinde ifade edilir. Elmalılı, çoğunluğun birinci görüşü benimsediğini aktarır ve zaten diğer yiyeceklerde kişiye herhangi bir tahsis bulunmadığını belirtir.⁵⁸⁸

Hiz. Ömer ve Hiz. Ali'nin bazı Hristiyanların yaşantılarına bakarak onları Ehl-i Kitap'tan saymadıkları belirtilir. Aynı şekilde İmam Şafi de kitap ehlinden Hristiyanların kurbanlarını Hiz. İsa adına kestikleri takdirde o hayvanın yenmeyeceği kanaatinde dir.⁵⁸⁹ Ancak Elmalılı Hamdi Yazır, Yahudi ve Hristiyanların Tevhit iddiasında olduklarını bu sebeple kestikleri hayvanı kimin adına kestiğinin araştırılmaması gerektiğini ve onların dış görünüşü ile amel edilerek kestiklerinin yenebileceğini ifade eder. Ancak eğer bir Hristiyan'ın hayvanı boğazlarken açıkça Hiz. İsa'nın adını zikrettiği duyulursa, o zaman o kesilen ya da avlanan hayvandan yemenin caiz olmayacağını belirtir.⁵⁹⁰

Müfessirimiz ehli kitabın yiyeceklerinin helal olması hususunda önemli açıklamalarda bulunmamış yalnızca Nasara ve Yahudilerin boğazlanmış ve bunun dışında kalan yiyeceklerinin Müslümanlara helal olduğunu belirtmiştir. Bu konuda ruhsat olmasının sebebinin de yeme ve içmenin birer zaruret olmasından ileri geldiğini söyler.⁵⁹¹ Ayrıca ayette bahsi geçen hoş ve temiz şeylerden kast edilenin; Kasabat ve Kura ahalisinden Ashab-ı Yesar'ın lezzetli addettikleri şeyler olduğunu belirtmiştir.

---

⁵⁸⁶ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1153.

⁵⁸⁷ Maide 5/5.

⁵⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., C. 3 1577-1578.

⁵⁸⁹ Kesler, a.g.e., s. 149.

⁵⁹⁰ Elmalılı, a.g.e., C. 3, s. 1578-1679.

⁵⁹¹ Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1153.

Bunun dışında kalan haşerat-ı arz, sinek arı ve onlar gibi böceklerin temiz sayılmadığı gibi ayn-ı necis olan şeyler ile önceden temiz olup da sonradan necis olan şeylerin de tayyibat sayılanların dışında olduğunu söyler.⁵⁹²

---

⁵⁹² Mehmet Vehbi, a.g.e., C. 3, s. 1154.

SONUÇ

Bu çalışmada; Cumhuriyet dönemi müfessirlerinden Konyalı Mehmet Vehbi Efendi'nin Hulâsât'ül-Beyan fi tefsir'il-Kur'an adlı eseri 'Hristiyanlık' açısından incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde Mehmet Vehbi'nin hayatı ile ilgili bilgilere yer verilmiş, sonraki dört bölümde ise Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın hayatları, genel olarak Hristiyanların yerilen ve övülen tutum ve davranışları ile ilgili Kur'an-ı Kerim ayetleri Mehmet Vehbi Efendi'nin yorumları ve verdiği bilgiler çerçevesinde ele alınmıştır.

Tefsirini kaleme alırken daha çok dirayet metodunu kullanan müfessirimiz, Kadı Beydavî, Fahr-i Râzî, Neseî, Ebu Suûd Efendi, el-Hazin, Taberî, Nisabûrî, Sıddık Han, Nimetullah Efendi gibi geniş bir müfessir yelpazesinden faydalanarak nakiller yapmıştır. Ayetleri toplu olarak değil, tek tek açıklama yoluna giden Konyalı, ayetin Arapça halini verdikten sonra geniş açıklamalı mealini verir. Ardından yukarıda ismi zikredilen müfessirlerden uzun nakiller yapar ve ayetin son kısmında ise "hülâsa" diyerek başladığı paragrafta konuları özetleyici bir mahiyette kendi görüşünü belirtir. Konyalı, genellikle yaptığı nakillere bir eleştiri getirmemiş, zikrettiği rivayetlerden birini tercih etme yoluna gitmiştir. Ayetler arası geçişte, ayetlerin birbiriyle bağlantısına dikkat çekmiş ve ayetlerin nüzul sebeplerinden çoğunlukla bahsetmiştir. Tefsirinde hadislere de başvuran müfessir, hadislerin senetlerini zikretmemiş, bazı bölümlerde hadisin geçtiği kitabı zikretse de genel olarak hadislerin kaynağını da vermemiştir.

Özel olarak Dinler Tarihi alanı kapsamına giren konularda Konyalı'nın, İsrailiyyât ile ilgili rivayetlere yer verdiği görülür. Bunun yanı sıra müfessirimizin, bazı bölümlerde aynı konu ile ilgili farklı rivayetlerde bulunduğu ve aynı konuyla alakalı farklı görüşleri tercih ettiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda Hristiyanlarla ilgili ayetleri yorumlarken konular ile ilgili doyurucu bilgiler bulunmaması müfessirin, ilgili kaynaklara başvurmadığını göstermektedir.

Bölümlerin detaylarına bakılırsa; çalışmanın giriş bölümünde Mehmet Vehbi Efendi'nin hayatı ve yaşadığı dönemin siyasal ve sosyal durumundan, tefsirini kaleme aldığı ortamın ne tür şartlara sahip olduğundan bahsedilmiştir. Konyalı Mehmet Vehbi, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında içinde bulunulan sıkıntılı dönemde ülkenin

ihtiyacı olduğunu düşündüğü bir hizmet olarak sarsılan imanı kuvvetlendirmek adına yazdığı tefsirini güçlüklerle bastırabilmiştir.

İlk bölümde; Hristiyanların Kur'ân-ı Kerim'de yerilen tutum ve davranışları üzerinde durulmuş, ruhbanlığı Allah'ın rızasını kazanmak için icat edip daha sonrasında ona hakkıyla uymamaları, din adamlarının dinde diledikleri gibi değişiklik yapmaları ve halkın da bunu kabullenmesi ve onlara uyması, Hz. Muhammed'e iman etme noktasında inat etmeleri, İncil'in ahkâmına hakkıyla uymamaları, ahitlerini bozmaları, cennetin kendilerine has olduğuna inanmaları ve kendilerini Allah'ın oğulları olarak görmeleri gibi olumsuz tutumları eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, bütün bu olumsuz davranışlarına rağmen Hristiyanların hakkı kabul etmede diğer din mensuplarına nazaran daha meyilli olduğu ve sevgi bakımından da Müslümanlara daha yakın oldukları belirtilmiştir.

Hz. Meryem'in hayatının mevzu bahis edildiği ikinci bölümde, O'nun mucizevi bir doğumla Hz. İsa'yı dünyaya getirmesinden bahsedilmiştir. Konyalı, Âl-i İmran ailesini tanıttıktan sonra Hz. Meryem'in doğumundan, mabede adanışından, Hz. Zekeriya'nın himayesinde iffet sahibi ve sâdık bir hanım olarak büyümesinden bahseder. Kadınlardan sadece Hz. Meryem'in mabede kabul edilmesi, Cebrail'in Hz. Meryem'e bir oğul müjdelemesi ve Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı doğurması gibi hususlar Allah'ın Hz. Meryem'i dünya kadınlarına üstün kıldığının göstergesidir. Hz. Meryem'in bir veli mi yoksa peygamber mi olduğu tartışmasında müfessirlerin çoğunluğuyla aynı görüşü paylaşan Mehmet Vehbi, Onun bir veli olduğunu, iffet ve ismet sahibi bir kul olduğunu belirtir. Müfessirimizin, Hristiyanlıkta konu edilen Hz. Meryem'in Tanrı oluşu meselesine detaylı bir şekilde değinmediği, Hz. İsa ve annesinin birer beşer olduğunu vurgulamakla yetindiği tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde; İslam'ın Hristiyanlıkla ilgili temel tartışma konularını oluşturan Hz. İsa'yla ilgili hususlara değinilmiş ve İncil hakkında bilgi verilmiştir. Kur'ân'da Hz. İsa'nın birçok mucizesinden bahsedilir. Babasız olarak yaratılması ve anne kucağında iken olgun bir insan gibi konuşabilmesi ilk mucizeleridir. Konyalı Mehmet Vehbi, Hristiyanlar arasında Hz. İsa hakkında ilk ihtilafların bu mucizelerden sonra ortaya çıktığını belirtir. Hz. İsa diğer büyük mucizelerini ise peygamberlik döneminde göstermiştir. Bunlardan biri; çamurdan kuş yapıp üflemesi sonucu o kuşun canlanması ve uçasıdır. Kur'an'da ismi geçmeyen bu kuşun yarasa olduğunu söyleyen

Konyalı, kuşun bir süre uçtuktan sonra yeniden toprak olduğunu, çünkü yaratma fiilinin yalnızca Allah'a ait olduğunu belirtir. Ancak Hz. İsa'nın bu mucizesini sihir olarak gören Yahudilere karşı Hz. İsa daha büyük bir mucize göstermiş ve ölmüş dört kişiyi tekrar Allah'ın izni ile diriltmiştir. Bunlardan üçü; bir kaç gün içinde ölmüştür. Diriltilen dördüncü kişi ise yıllar önce ölmüş olan Hz. Nuh'un oğlu Sam'dır. Konyalı'nın bildirdiğine göre diriltilen ilk üç kişi yaşamaya devam etmiş ancak Sam mezarına tekrar dönmüştür.

Hz. İsa'nın diğer bir mucizesi olan gökyüzünden sofranın inmesi meselesi âlimlerce farklı rivayetlerle zikredilir. Müfessirimiz, Kur'an'da detayları bulunmayan bu sofranın; Havarilerin isteği üzerine Hz. İsa'nın dua etmesinden sonra indiğini söyler. Sofrada bulunan nimetlerle ilgili birçok rivayet bulunmakla birlikte Mehmet Vehbi, kızartılmış balık, tuz, sirke, çörek, zeytin, bal, yağ, peynir, kurumuş et bulunduğunu belirtmiş, bu sofradan sonra küfürde ısrarcı olanları Allah'ın domuza çevirdiğini ve sadece üç gün yaşadıklarını aktarmıştır.

Mehmet Vehbi'nin Hz. İsa'nın ref'i ve nüzulü hakkındaki tartışmalarda tefsircilerin geleneksel çizgisinde olduğu görülür. O, Hz. İsa'nın vefat ettirildiği ve Allah katına ref edildiği şeklindeki ayeti şöyle yorumlar: Hz. İsa sağ olarak Allah'ın katına yükseltilmiştir. Ahir zamanda Deccal'ın ortaya çıktığı dönemde Hz. İsa da gökten inecek, Deccal'ı yenip, Hz. Muhammed'in ümmeti olarak bir süre yaşadıkten sonra Müslüman olarak vefat edecektir.

Çarmıh hadisesinde Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediğini, onun yerinde Yahudi kralı Yahuza tarafından İsa'yı öldürmekle görevlendirilmiş olan Taytabus'un çarmıha gerilmiş olduğunu belirtir.

Hz. İsa'nın tabiatı konusunda, Hz. İsa'nın peygamberliğine her fırsatta değinen Konyalı, Hristiyanların teslis akidesini reddeder. Hristiyanların; Hz. İsa'nın göstermiş olduğu mucizeler üzerine ve onun göğe yükselmesi hadisesinden sonra ayrılığa düştüklerini ve bunun sonucunda farklı inançlar ortaya çıktığını belirtir. Konyalı tefsirinin bir bölümünde Hz. İsa, "Allah'ın oğludur" ya da "o Allah'tır" şeklindeki düşüncelerin daha o beşikte iken mucizevî bir şekilde konuşması ile birlikte insanların arasında oluştuğunu söylerken, bir başka kısımda bu fikrin Pavlus tarafından ortaya atıldığı bilgisini verir.

Hristiyanların ayrıldığı fırkalarla ilgili de nakillerde bulunan Konyalı, genel olarak tefsir kitaplarında bahsedilen Yakubiye, Melkaniye ve Nasturiye fırkaları dışında bir de Merkusiye fırkasından bahsetmektedir. Müfessirimizin, İsa, “üç ilahtan üçüncüsüdür” şeklinde tarif edilen inanç sistemine sahip olduklarını belirttiği bu fırka hakkında başka kaynaklardan herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bunun yanı sıra Mehmet Vehbi Efendi’nin Hristiyan mezhepleri hakkında naklettiği bilgilerin birbiri çeliştiği görülmüştür. Tefsirlerden naklettiği bilgilerin çelişkili olması ve mezheplerle ilgisi bulunan konsillere hiç değinmemiş olması müfessirin başka kaynaklara bakmadığı kanaatini oluşturmuştur.

İncil’in tahrifi konusunda yaptığı açıklamalarda Hz. İsa’nın bir İncil metnine sahip olduğu ancak bunun zamanla değiştirilerek tahrif edildiği kanaatinde olduğu görülmüştür. Ona göre İncil’in hem lafzı hem de manası tahrife uğramıştır.

Tebşirat konusunda ise orijinal İncil metninde Hz. Muhammed’in vasıfları, beldesi ve isminin, peygamberliği ve şemailine dair bilgiler olduğunu ancak bunun zamanla metinden çıkartıldığını belirtir.

Çalışmanın son bölümünde değindiğimiz Müslüman Hristiyan ilişkilerinde Mehmet Vehbi Efendi, Hristiyanların bir olan Allah’a ve Hz. Muhammed’e iman etmedikleri sürece kurtuluşa eremeyecekleri görüşündedir. Mü’minlerin Hristiyanları güzel bir üslupla hakka davet etmesi gerektiğini, hakkı kabul etmeyenlerle dostluk münasebeti kurulmaması gerektiğini belirtir. Çünkü ona göre bu dostluk; Müslümanın sırlarının deşifre olması sonucuna yol açabileceği gibi, mü’minlere iyilik istemeyecek olan Hristiyanların kötü hasletlerinin, mü’min kişi tarafından benimsenmesine de neden olabilir. Bu yüzden müfessirimiz, mü’minlerin mü’minlerle dostluk kurması gerektiği görüşündedir. Evlilik hususunda; müşriklerle evliliğin Müslüman kadın ve erkek için haram oluşuna değinen Konyalı, Müslüman erkeklerin Hristiyan kadınlarla nikâhlanabileceğini gerekçeleriyle birlikte açıklar. Toplumsal yaşamda önem arz eden diğer bir husus olan yiyecek mevzusunda Mehmet Vehbi, Hristiyanların boğazlanmış hayvanlarının ve diğer yiyeceklerinin yenebileceği görüşündedir.

Netice itibari ile Konyalı Mehmet Vehbi’nin tefsirinde Hristiyanlıkla ilgili yorumlarının incelendiği bu çalışmada, müfessirin konulara dair farklı fikirler sunmadığı, müfessirlerden naklettiği görüşlerden birini tercih ettiği ve bunlara herhangi

bir eleştiri getirmediği, aynı zamanda konularla alakalı diğer kitaplardan istifade etmediği görölmüştür.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK Kadir, “Nestûrîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007, C. 33, ss.15-17.
- ALTAYTAŞ Muhammet, *Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitap –İtikadi Açından Yahudilik ve Hristiyanlık-*, 1.b., İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016.
- ATÂ'U'R-RAHİM Muhammed, Ahmet THOMSON, Bir İslam Peygamberi Hz. İsa, Jesus Prophet of İslam, çev. Gülsüm Mehdiyev, 6. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- ATEŞ Süleyman, “Habib en-Neccâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1996, C. 14, ss. 373-374.
- ATEŞ Süleyman, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 't.y.'.
- ATEŞYÜREK Remzi, *Mehmet Vehbi Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirindeki Metodu*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- ATEŞYÜREK Remzi, “Mehmet Vehbi Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, C. 28, ss. 540-541.
- AYDEMİR Abdullah, “Ashabu'l-Karye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, C. 3, ss. 468-469.
- AYDEMİR Abdullah, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, b.7., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- AYDIN Mehmet, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler Ve Tartışma Konuları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basım Evi, 1989.
- AYDIN Mehmet, “Faraklit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, C. 12, ss. 165-166.

- AYDIN Mahmut, “Nâsıra”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 32, ss. 397-399.
- AYDIN Mahmut, “Zekeriyya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, C. 44, ss. 210-211.
- BİLMEN Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn*, C. 2, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974.
- BİLMEN Ömer Nasuhi, *Kur'an'ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsîri*, C. 8, sad: Sadrettin Gümüş, Muhsin Demirci, İstanbul: İpek Yayın Dağıtım, 't.y.'
- BUCAİLLE Maurice, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, çev. Mehmet Ali Sönmez, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- CEYLAN Hasan Hüseyin, *Cumhuriyet Dönemi Din/Devlet İlişkileri*, 20.b., Ankara: Rehber, 1993.
- DAĞISTÂNÎ Ömer Ziyaeddin, *Muhtasar Sahihi Buhârî (Zübdetü'l Buhârî)*, sad: A. Fikri Yavuz, hazırlayan: Mevlüt Karaca, İstanbul: Hisar Yayınevi, 2012,
- DEMİRCİ Kürşat, “Hıristiyanlık”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 17
- DÜZDAĞ M.Ertuğrul, *Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar 1,C.4*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 't.y.'
- EKİNCİ Ekrem Buğra, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatler Dinlerin Mukayeseli Tarihi*, 2.b., İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2017.
- EL-A'ZAMÎ M. M., *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi (Eski ve Yeni Ahit ile Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*, çev. Ömer Türker, Fatih Serenli, 3.b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- EL-ELMAÎ Zahir B. Awad, *Kur'an'da Tartışma Metodları (Menâhicü'l-Cidal Fi'l Kur'ani'l-Kerim)*, çev. Ercan Elbinsoy, 3.b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2011
- EL-FÂRÛKÎ İsmail Râci, *İslâm Ve Diğer İnançlar*, çev. Ejder Okumuş, editör. Erhan Güngör, 1. b., Dinler Tarihi Dizisi 19, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011

- ERSÖZ İsmet, “*Hulâsatü'l Beyan*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C.18, ss. 320-321.
- ERTAN Veli , “Tarihte Şer’iyye ve Evkaf Vekilleri Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, C.8, 80-82. seri, ss. 41-45.
- ERTAN Veli, KÜÇÜK Hasan, *Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi Din Müesseseleri ve Din Âlimleri*, İstanbul: Türdav Basım, 1976.
- FAYDA Mustafa, “Hz. Muhammed’in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahale”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Yayınları*, S. 2 (1975), ss. 143-149.
- GÖREGEN Mustafa, İslami Reddiye Geleneğinde Tebşirat Problemi, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 8, Sayı 15, Ocak-Haziran, 2015, ss. 145-161.
- GÜÇ Ahmet, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Hz. Meryem ve İsa (a.s.)”, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 28, Sayı 2 (1992), ss. 75-81.
- GÜLER Nurdane, *Kur’an’da Örnek Bir Şahsiyet Olarak Hz. Meryem*, (Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- GÜRBÜZER Ayhan Tayfur, *Kur’an’ın Ehl-i Kitabın İnanç Problemlerine Bakışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- GÜRKAN Salime Leyla, “Ruhban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C. 35, ss. 204-205.
- HAMİDULLAH Muhammed, *İslam Peygamberi Hayatı ve Eserleri*, çev. Mehmet Yazgan, C. 2, İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.
- HARMAN Ömer Faruk, “İmran”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 22, 2000, ss. 232.
- HARMAN Ömer Faruk, “İsa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, C. 22, ss. 465-472.

- HARMAN Ömer Faruk, “Meryem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 29, 2004, ss. 236-242.
- İBNİ KESİR, *Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, C. 14, İstanbul: Çağrı Yayınları, ‘t.y.’.
- KARAOĞLAN Arslan, “*Konyalı Mehmet Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'aniye ve Muhammed Ali es-Sabuni'nin Revâiu'l-Beyan Adlı Eserinin Mukayesesi*”, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- KAYA Remzi, *Kur'an'a Göre Ehl-i Kitap ve İslam*, 2.b., İstanbul: Yağmur Yayınları, 2016.
- KESLER Fatih, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hıristiyanlar (Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitap)*, 7.b., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- KHALİDİ Tarif, *Müslüman Hz. İsa İslam Yazınında Vecizeler ve Kıssalar*, The Muslim Jesus: Sayings And Stories In Islamic Literature, çev. Sevdâ Ayar, 1.b., İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.
- KÖKSAL Mustafa Asım, *Peygamberler Tarihi*, C. 2, 20.b., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- KUR'AN-I KERİM MEALİ, haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2012.
- KUTAY Cemal, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Dizgi Baskı, Ankara, DİB yayınları, ‘t.y.’.
- KUTSAL KİTAP (Tevrat, Zebur, İncil), İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2016
- KUTUB Seyyid, *fî Zılâl-il Kur'an*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu, C. 10, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1980.
- KÜÇÜK Abdurrahman, “Ahid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 1, 1998, ss. 532-533.
- KÜÇÜK Abdurrahman, Günay Tümer, Mehmet Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, 4.b., Ankara: Berikan Yayınevi, 2014.
- ÇELİK Mehmet Vehbi , *Hulâsat'ül Beyân Fî Tefsîr'il Kur'an*, C. III, İstanbul: Üçdal Neşriyat, ‘t.y.’

- ONAT Hasan, “İslam Kültüründe Diğer Dinlerle Bir Arada Yaşama Hoşgörüsü”, *İslam ve Demokrasi*, Ankara, 1998, ss. 830-890.
- ÖZDEMİR Mehmet “Endülüs’te Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine Bazı Mülahazalar”, *İslam ve Demokrasi Kutlu Doğum Sempozyumu*, Ankara, 1998. ss. 85-93.
- ÖZTÜRK Mustafa, *Kıssaların Dili*, 5.b., Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- PAK İzzetin, *Konyalı Mehmet Vehbi efendi ve Tefsirindeki Metodu (1861 – 1949)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- SÂBÛNÎ Muhammed Ali, *Ayetler Işığında Peygamberler Tarihi*, çev. Hanifi Akın, 1.b., İstanbul: Ahsen Yayınları, 2003.
- SARIKÇIOĞLU Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 5.b., Isparta: Fakülte Kitapevi, 2004.
- SARMIŞ İbrahim, *Hz. İsa ve Mesih İnancı*, edt: Haldun Şeker, 3.b., İstanbul: Düşünce Yayıncılık, 2015.
- SCHİMMELE Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Der. Recep Kibar, 1.b., İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2016.
- SCHLEİFER Aliah, *İslam’ın Kutsal Meryem’i Peygamber mi Evliya mı*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, 1.b., İstanbul: Gelenek Yayınları, Mesih kitaplığı 1, 2003.
- SİDDİKÎ Mazharuddîn, *Kur’an’da Tarih Kavramı*, 2.b., Karaçi: Pınar Yayınları, ‘t.y.’
- SİNANOĞLU Mustafa, “Kelime”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, C. 25, ss. 212-214.
- SİNANOĞLU Mustafa, “Melkaiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, C. 29, ss. 84-85.
- ŞARKAVİ Cemaleddin, *Hıristiyanlık ve İslam’ın Kışkırtıcı Konuları*, Çev: Eldar Hasanov, edt: Yusuf Özbek, 1.b., İstanbul: Ocak Yayınları, 2012.
- ŞEHRİSTÂNÎ, *Milel ve Nihal Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz, editör. Mehmet Dalkılıç, 4.b., İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.

- ŞENAY Bülent, *İlk Râfîzî Hristiyan Kilisesi Markûnîlik*, İstanbul: Verka Yayınları, 2003.
- ŞEVKÎ Ebû Halil, *Kur'an Atlası*, çev. Enver Arpa, 1.b., Ankara: Fecr Yayınları, 2007.
- TARAKÇI Muhammet, "Hristiyanlıkta Logos Doktrini", *Milel Nihal Dergisi*, C. 8, S. 1 (2011), ss. 201-224.
- TARAKÇI Muhammet, "Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'an Ayetlerinin Anlaşılması Sorunu", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (2004), ss. 33-54.
- TURANOĞLU Harun, *Konyalı Mehmet Vehbi Efendi'nin Uluhiyet Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- TÜMER Günay, *Hristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, 4.b., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011
- TÜRK Hüseyin, "Antakya'da Dinler Arası Hoşgörü ve Habibi Neccar Örneği", *Folklor/Edebiyat*, C. 22, S. 87 (2016), ss. 155-172.
- VAFÎ Abdülvahid, "Hristiyan İnanıcının Teslise Dönüşmesi Ve Teslisin İlk Kaynakları", çev. Hidayet Işık, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6 (1996), ss. 382-393.
- WAARDENBURG Jacques, "Mesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, C. 29, ss. 306-309.
- YAZIR Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. 8, İstanbul: Eser Kitap evi, 't.y.'
- YILDIRIM Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Editör. Recep Çakır, İzmir: Işık Yayınları, 2005.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	SEMRA KILIÇ
Tez Adı	KONYALI MEHMET VEHBİ'NİN HULÂSAT'UL BEYAN ADLI TEFSİRİNDE HRİSTİYANLIK
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Bülent ŞENAY
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 26/08/2019

İmza: